

APORTACIONS DEL TERÇ ORDE DELS CAPUTXINS AL MOVIMENT CULTURAL, CATEQUÈTIC I ASSISTENCIAL DE LA CATALUNYA CONTEMPORÀNIA

VALENTÍ SERRA DE MANRESA, OFMCap.

1. MOTS INTRODUCTORIS

Recentment hem publicat una investigació sobre la història i projecció del laïcat franciscà vinculat als caputxins de Catalunya,¹ la qual abasta un extens període que es remunta a la gran embranzida donada pel papa Lleó XIII l'any 1883 al Terç Orde, fins a la promulgació, l'any 1957, de les Constitucions generals –les primeres– donades als terciaris franciscans.² En la investigació esmentada, ja hi

1. Valentí SERRA DE MANRESA, *El Terç Orde dels Caputxins. Aportacions del laïcat franciscà a la història contemporània de Catalunya (1883-1957)*, (Col·lectània Sant Pacià, 82), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 2004. A propòsit d'aquesta recent investigació nostra, hom pot llegir l'extens comentari crític de Josep M. BENÍTEZ, *Nuevas aportaciones de Valentí Serra a la historia del laicado capuchino catalán*: «Archivum Historiae Pontificiae» 42 (2004), p. 211-221.

2. Vegeu-ne el text original a *Tertius Ordo XVIII* (1957), p. 119-161: «Constitutiones Tertii Ordinis Saecularis Sancti Francisci Assisiensis» i, també, la versió catalana: *Regla i Constitucions de la Tercera Ordre Secular de Sant Francesc d'Assís. Edició catalana a cura dels Comissaris Provincials de la Tercera Ordre de Catalunya i Balears, d'obediència franciscana i caputxina*, Barcelona, Ed. Franciscana, 1961.

oferíem algunes notícies sobre la remarcable incidència dels terciarols (o terciaris)³ en la vida cultural del nostre país i, també, llur activa participació en les tasques assistencials i caritatives a favor dels més pobres i desvalguts. En aquest article ens limitem a presentar un conjunt de notícies diverses sobre la incidència cultural i, també, sobre l'acció social, catequètica i caritativa desenvolupada pel Terç Orde dels caputxins en el mateix període històric i abast geogràfic,⁴ però amb una cronologia una mica més reduïda, atès que només arribarem fins als primers anys del govern franquista, i deixem per a una nova avinentesa l'estudi de la mateixa temàtica en els anys anteriors i posteriors a la celebració del Concili Vaticà II.

2. PROJECCIÓ ASSISTENCIAL I ACCIÓ CATEQUÈTICA DEL TERÇ ORDE A CATALUNYA I MALLORCA

Tant els papes Lleó XIII com Pius X consideraven el Terç Orde franciscà talment una llavor germinal de desenvolupament i rehabilitació de l'ordre social d'inspiració catòlica.⁵ I, a propòsit d'aquesta renovació i desenvolupament de l'acció social, el pare Samuel Eiján, framenor de la unió lleonina, hi dedicà els primers capítols del seu acurat estudi sobre l'influx del Terç Orde en la vida social,⁶ on recordava la fervent recomanació del papa Pecci

3. *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Vol. III, Barcelona 2001, p. 528-531: «Terciari, fidel cristià que, sense deixar la vida pròpia de l'estament secular, professava una *Regla*, amb la finalitat d'assolir una major perfecció evangèlica, sota la direcció d'algun orde mendicant, amb regles i estatuts propis, aprovats especialment per la Santa Seu». Sobre la vida i projecció dels terciaris catalans en els segles de l'època moderna, V. SERRA DE MANRESA, «Els terciaris a Catalunya durant els segles XVII i XVIII», dins *Analecta Sacra Tarraconensia* 70 (1997), p. 119-188.

4. A propòsit de les implicacions dels frares caputxins en les distintes tasques d'acció social en aquest període històric, V. SERRA DE MANRESA, *L'acció social dels Caputxins de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la guerra civil, 1900-1936*, dins «Sociabilitat i àmbit social. Actes del VI Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya», Barcelona, L'Avenç, 2003, 211 ss.

5. J. M. SERRA DE MARTÍNEZ, «Necesidad social del franciscanismo»: *Apostolado Franciscano [=ApFran.] XIII* (1921), p. 150-151: «El germen de desarrollo, renovación y resurrección del orden social», etc.

6. S. EIJÁN, *La Tercera Orden Franciscana en la vida social*, Barcelona 1912, p. 5.

d'inscriure's al Terç Orde franciscà per tal de renovar evangèlicament la vida social i, alhora, frenar l'acció de la maçoneria. El pare Eiján, amb el desig de secundar la doctrina pontifícia, maldà per establir, més enllà dels convents de framenors, fraternitats del Terç Orde també a les parròquies «como medio de vigorizar el espíritu parroquial y preparar el terreno a las obras sociales de acción católica»,⁷ car els terciaris franciscans, en la mentalitat pontifícia, havien de ser els més eficaços cooperadors de l'Església en les obres parroquials⁸ i d'apostolat social, en un esforç d'aproximació, més eficaç, al món obrer⁹ i àdhuc participant, activament, en la vida política per tal d'assolir la debilitació –a través de l'activitat de les fraternitats o congregacions de tercerols¹⁰ i de les associacions catòliques d'obrer–¹¹ de l'influx i força de la maçoneria,¹² tal com ho manifestà el papa Lleó XIII en el text de la *Humanum genus*¹³ publicada el 20 d'abril de

7. *Ibidem*, p. 7.

8. L'any 1912, el pare Lluís de Lloret escrivia: «Els fills de Sant Francesch tenen una certa obligació de acceptar l'invitació que se'ls fassi d'entrar en una o varies d'aquestes associacions a les obres parroquials [...] Les Juntas de les Terceres Ordres, tenen el dever de posar-se espontàniament ab relació ab els Pàrrocos, per a proposals-hi el concurs de l'Ordre Tercera en col·lectivitat y dels germans en particular»; vegeu *Fulla Seràfica* [=F*Ser.*] núm. 62 (1912), p. 473-475.

9. S. EIJÁN, *Ibidem*, Cap. XIII: «Necesidad de la acción obrera en la Tercera Orden».

10. Fèlix Sardà i Salvany, en ressenyar, l'any 1884, el devocionari titulat *Ramillete espiritual*, de fra Calassanç de Llavaneres, escrivia: «Darà gran impulso, no lo dudamos, a las Congregaciones Terciarias, tan recomendadas por nuestro Santísimo Padre [León XIII] como eficaz reactivo contra la infernal masonería», dins: *El Mensajero Seráfico* [=M*enSer.*] II (1884), p. 3.

11. *MenSer.* XXI (1904), p. 90: «Contra la Masonería. En Barcelona han celebrado los elementos católicos un gran mitín antimasonónico [...] Procurar el fomento y difusión de la unión antimasonónica. Necesidad de organizar asociaciones obreras para impedir que los trabajadores sean víctimas de la Masonería».

12. *Ibidem*, p. 29: «El mal de los males de los tiempos modernos, el peligro de los peligros de las sociedades contemporáneas, nacidas en el seno amoroso de la civilización católica [...] es, a no dudarlo, la Masonería. En ella se incuban y de ella salen, directa o indirectamente, todas las campañas sistemáticas en contra de la Iglesia».

13. *Ibidem*, p. 32: «Nada, pues, tiene de extraño que León XIII, en su memorable Encíclica *Humanum genus*, haya señalado á los fieles la Orden Tercera como el medio más eficaz para combatir la Francmasonería». Vegeu, també, a l'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya [= APCC]: *V.O.T* [= *Venerable Orden Tercera*]. *Crónicas de Congresos y Asambleas*, f. 80: «En su Encíclica *Humanum genus* de

1884. Semblantment, i tot seguint la doctrina pontifícia, des de les institucions del Terç Orde es maldava també per tal d'evitar que els obrers fossin explotats i tractats injustament, car «ésser franciscà no vol pas dir ajupir-se a la tirania i a l'absolutisme, sinó aconseguir que la pau es recolzi en la justícia»,¹⁴ escrivia el terciari franciscà i sociòleg Joaquim Civera i Sormaní. Per aquest motiu, els tercerols, seguint els acords que emanaven del Primer Congrés Internacional del Terç Orde,¹⁵ celebrat a Roma el setembre de 1900, desenvoluparen moltes obres d'acció social i caritativa¹⁶ per tal de contribuir a resoldre l'anomenat problema social,¹⁷ segons els criteris de la doctrina social del papa Pecci. En aquest sentit, els caputxins, tot adreçant-se als tercerols escriviren que:

«El trabajo ya no es el cumplimiento de un deber ni ejercicio moderado de actividad humana para satisfacer las necesidades de la vida. Es la explotación del hombre por el hombre, esclavitud más repugnante que la de la sociedad antigua [...] Quizá asome a los labios del incrédulo y fanático sectario la sonrisa del despre-

---

1884, [León XIII] presentaba la O[rden] T[ercera] franciscana como verdadero antídoto de la franc-masonería de aquella época». Complementàriament, vegeu, *MenSer.* I (1884), p. 321-322: «La Tercera Orden y la Secta Masónica».

14. J. CIVERA SORMANÍ, «El Terç Orde de Sant Francesc i els obrers», dins *Catalunya Franciscana [=CatFr.]* VI (1928), p. 31-32.

15. F. AMIGÓ PLA, *Crònica de la Venerable Ordre Tercera Franciscana de Obediència Caputxina de Barcelona (1883-1908)*, Barcelona 1910, p. 35-40. També, durant el congrés es demanà que Santa Rosa de Viterbo fos declarada patrona de les institucions d'acció social del terç orde franciscà: «S'expressà'l desitg de que la classe obrera tinga a la gloriosa terciària Santa Rosa de Viterbo per especial patrona, junt ab Sant Lluís Rey y Santa Elisabeth d'Hungria»; (*Ibidem*, p. 39).

16. DIETRICH VON HILDEBRAND, *L'esperit de Sant Francesc i el Terç Orde*, Barcelona 1926, p. 205-206: «El Terç Orde ens exhorta no solament a protegir els interessos dels obrers i dels necessitats, no solament a lliurar-se a obres socials; ens empeny més aviat a l'amor triomfal vers el proïsme, sigui pobre, sigui ric, sigui obrer, sigui príncep, contemplant en ell l'ànima redimida pel preu de la preciosa sang de Crist, perquè el proïsme és germà en Crist».

17. «Los terciarios franciscanos tienen establecida en Alemania una institución con el título de *Caridad Seráfica* ¡Cuán sabiamente pensaba León XIII cuando aseguraba que en la Orden Tercera del Seraffín de Asís reconocía él un medio eficazísimo de resolver el pavoroso problema social!», *ApFran.* núm. 2 (1909), p. 4: «La Orden Tercera y el problema social»; i també, *Tertius Ordo* I (1940), p. 68-71: «Actio Socialis Franciscana. De Apostolatu nostro sociali».

cio al oir recomendar a todas las clases sociales el ingreso en la Tercera Orden de San Francisco como medio de reforma y mejoramiento de las costumbres de dicho pueblo. Peor para él si así lo cree, y desdichada sociedad si no retrocede delante de los peligros que la amenazan».¹⁸

Per això, els franciscans seglars, o terciaris, solien llegir, amb interès i profit, les encíclics dels papes. Per exemple, en el registre de volums de la biblioteca dels terciaris de Pompeia, hi consta, entre els llibres salvats durant la revolta de 1936, una versió castellana de la *Rerum novarum*,¹⁹ com també altres publicacions de doctrina social. A més, els tercerols coneixen, a tall de paradigma, el cas emblemàtic de Leo Harmel (1829-1915) «el gran terciari i el gran industrial que sabé actuar, tothora, segons els principis de la democràcia cristiana²⁰ continguts en l'Encíclica *Rerum novarum*».²¹ Leo Harmel, des d'una exquisida fidelitat a la doctrina social del papa Pecci,²² participà activament en el Congrés Internacional del Terç Orde

18. *MenSer.* IV (1887), p. 259-262: «San Francisco de Asís y los problemas sociales».

19. *V.O.T. de Nostra Senyora de Pompeia [=VOTPomp.]* núm 75 (1956), p. 3: «La nostra Biblioteca. Continuació de la llista-catàleg de les obres d'aquest Terç Orde [...] *Carta Encíclica «Rerum Novarum» de Su Santidad el Papa León XIII, San José y la cuestión obrera, La soberanía social de Jesucristo por el P. Enrique Ramière*», etc; sobre aquesta encíclica del papa Pecci, publicada a Roma el 15 de maig de 1891, el pare Antoni M. de Barcelona escriví: «Lleó XIII, un dels homes més clarividents del temps nostre [...] La *Rerum novarum*, en la qual defensa l'obrer davant l'estrall inhumà causat pel liberalisme econòmic. En publicar-se aquesta Encíclica, molts la trobaren subversiva»; vegeu *CatFr.* VII (1929) p. 146. Tanmateix, alguns bisbes de Catalunya, com Josep Morgades i Josep Meseguer, en publicaren a llurs bisbats la versió castellana; vegeu *Exhortación pastoral que el Excmo. Obispo de Vich y Administrador Apostólico de Solsona [...] sobre la cuestión social con motivo de la proximidad del Primero de Mayo*, Vich, Imp. R. Anglada, 1892 i, també, vegeu la *Carta Pastoral del Ilmo. Sr. Dr. D. José Meseguer y Costa, obispo de Lérida, en que publica la Encíclica de S.S. sobre el estado actual de los obreros*, Lérida, Imp. Mariana, 1891.

20. *MenSer.* XVIII (1901), p. 127-130 i p. 157-163: «Encíclica de Su Santidad [León XIII] sobre la Democracia Cristiana», datada a Roma el 18 de gener de 1901.

21. *CatFr.* VII (1929), p. 238.

22. «El terciario es el hombre del Papa: esa es su razón de ser, la prescripción de su Regla. Para ser fiel, el Terciario no debe pensar más que como el Papa piensa, sacrificando generosamente todos los discursos humanos», dins: *MenSer.* XVII (1900), p. 308-309.

celebrat a Roma l'any 1900, on s'afrontaren els reptes, des de la *Rerum novarum*, de la condició dels obrers²³ en la perspectiva del franciscanisme seglar.

En aquest moment de puixança i expansió del Terç Orde, els terciaris franciscans –potser una mica presumptuosament– s'autopresentaven com els principals adversaris dels francmaçons²⁴ (tal com, de fet, ho havia desitjat ferventment el papa Lleó XIII),²⁵ i en la dècada dels anys vint es mantenia, encara, una visió negativa a propòsit de la maçoneria, a la qual s'atribuïa la responsabilitat de bona part dels mals socials,²⁶ alhora que el Terç Orde es volia manifestar talment com l'element «regenerador» de la societat i, òbviament, de recristianització²⁷ davant els avenços del socialisme.²⁸ Tanmateix, a la dècada de 1930, durant la Segona República, els frares caputxins hagueren de lamentar una notable pèrdua d'influx social, especialment entre l'estament obrer, tal com ho manifestà el caputxí navarrès Antonino [sic] de Caparrosó:

«Las masas obreras han apostatado del catolicismo, y este

23. «Asamblea Internacional de la Orden Tercera [...] VII. La condición de los obreros y la *Rerum novarum*: fomentarán las Asociaciones que tiendan a mejorar el estado de los obreros creadas por León XIII, su mayor protector», dins: *MenSer*. XVII (1900), p. 81-87.

24. «Le Tiers-Ordre de Saint François d'Assise était le principal ennemi de la secte et que le Grand-Orient ne saurait poursuivre avec trop de rigueur une association où réside la force agissante et cachée qui fait mouvoir l'action catholique», dins: A. DELASSUS, *La Chrétienté restaurée par le Tiers-Ordre*, Toulouse 1910, p. 19: «Le Tiers-Ordre et la franc-maçonnerie».

25. La *Carta Encíclica de Nuestro Santísimo Padre el Papa León XIII sobre la Francmasonería*, datada a Roma el 20 d'abril de 1884. Una versió al castellà fou publicada a: *MenSer*. I (1884), p. 322-333 i p. 353-366.

26. «La Masonería. He aquí el gran enemigo del catolicismo! A ella se debe atribuir esas revueltas sociales, esa pornografía devastadora, ese laicismo que, como insecto artero, penetra en la flor de la inocencia infantil, depositando en ella un germen de corrupción y de incredulidad futuras»; vegeu RUPERTO DE ARIZALETA, «La Masone-ría», dins: *Verdad y Caridad [= VCar.]* 4 (1927), p. 394-395.

27. «Los Terciarios de San Francisco son llamados por la suprema autoridad del Papa a trabajar denodadamente cristianizando a la sociedad descristianizada»; vegeu *El Terciario Franciscano [=TerFran.]* 33 (1936), p. 675.

28. «Uno de los medios que aconseja León XIII para salvar la sociedad que se hunde y naufraga en esta atmósfera asfixiante de amargura socialista, es el ingreso y práctica de la Tercera Orden Franciscana»; vegeu *MenSer*. IV (1887) p. 137-140: «San Francisco y los problemas sociales».

hecho constituye el gran escándalo del siglo XIX. Nuestra gente obrera no ha encontrado entre nosotros un Belén o casa del pan, y ha ido a buscarlo entre las organizaciones socialistas y comunistas [...] Nos encontramos en un momento favorable para emprender la reconquista del obrero por la causa y acción católica».²⁹

En aquest mateix sentit, a la ciutat de Manresa, per exemple, durant els actes de l'Any Franciscà, el reverend Francesc Pla, profés del Terç Orde, en una de les conferències afirmava semblantment que «Sant Francesc, amb el Terç Orde és regenerador de la societat en tot temps».³⁰ I pocs anys abans, el pare Pelegrí de Mataró, amb el pseudònim de «Jordi de Montserrat», ja havia escrit un llarg article sobre la contribució del Terç Orde a l'acció social³¹ i, alhora, s'insistia sovint des de les publicacions adreçades als tercerols en la necessitat d'una formació escaient dels obrers per tal de garantir la reforma social:

«La V.O.T. no és solsament una obra; sinó que prepara y forma obrers [ha de] servir de base a la reforma social, veus aquí el fi especial de l'O.T. en l'Iglésia [...] La reforma social serà francescana, o no serà».³²

En aquest mateix sentit, el canonge Josep M. Llovera, autor d'un tractat de sociologia religiosa molt divulgat,³³ en l'Assemblea del Terç Orde celebrada a Montserrat el dia 8 de maig de 1927, tractà de «Les obres socials i el Terç Orde». En aquest context, doncs, tant en les publicacions, com en les conferències,³⁴ adreçades als terciaris franciscans –especialment els de condició obrera i menestral– se seguia molt de prop la doctrina social de l'Església com pot verificar-se, per

29. *VCar.* 11 (1934), p. 40.

30. *En recordança de l'Any Franciscà de Manresa*, Manresa, 1926, p. 177.

31. *Acció Franciscana [=AcFr.]* núm. 1 (1921) p. 7, on comença un llarg article, publicat en diverses tongades, titulat: «La V.O.T. i el problema social», en el qual el pare Pelegrí de Mataró cita obres d'A. PRINS, *L'organisation de la liberté et le devoir social*, París 1895, i de ZIEGLER, *La question sociale*, París 1903.

32. *FSer.* núm. 61 (1912), p. 465-467: «La missió especial de l'Orde Tercer».

33. J.M. LLOVERA, *Tratado elemental de sociología cristiana*, Barcelona, 1909.

34. Per exemple, a Igualada, cada diumenge, hi havia «una Conferència Catòlic-Social als noys de la primera secció, que la formen els majors de 15 anys, tots ells treballadors»; vegeu *FSer.* núm. 41 (1910), p. 297.

exemple, en els continguts doctrinals de les conferències que donà Francesc de P. Amigó als obrers de Sant Andreu del Palomar.³⁵

Òbviament, en totes aquestes conferències «apologètiques» es condemnava la militància socialista i, molt més encara, la comunista, però es convidava a la sindicació catòlica, especialment entre els pagesos,³⁶ alhora que es maldava per tal de «rehabilitar el proletariat»³⁷ tot seguint les intuïcions del jesuïta Antoni Vicent³⁸ i, és clar, secundant, a l'ensem, els desitjos del Sant Pare, com ho expressava en una publicació caputxina navarresa en un fascicle divulgat durant el temps de la Segona República:

«Por esta oposición entre los principios doctrinales del socialismo y del catolicismo, no es posible ser buen católico y socialista verdadero a la vez, y esto es lo que ha movido al Papa, bien informado, a mantener la condenación de este sistema económico-religioso».³⁹

35. «Els germans terciaris de la Mare de Déu de l'Ajuda han organitzat una sèrie de conferències apologètiques que han de donar ells mateixos en la barriada obrera de Sant Andreu de Palomar en obsequi de la nova O.T. recentment instal·lada en aquella parròquia [...] En el local de l'Ateneu de Sant Lluís Gonzaga, i davant d'escullida multitud, el germà Francisco de P. Amigó disertà eloqüentment sobre els *Beneficis socials del cristianisme*»; vegeu *FSer.* núm. 69 (1913), p. 535.

36. Els terciaris del Collell, per exemple, ajudaren la pagesia subministrant adobs i sement, amb crèdits sense interessos, a benefici dels tercerols sense massa recursos: «Ha creat [la congregació del Collell] una 'Secció d'Auxilis' que té per objecte auxiliar, fins allà on permetin els recursos de la V.O.T., als germans proporcionant-los-hi bones llevors y adobs químichs sens cap lucre, y sols ab l'obligació de satisfer l'import en l'època de la cullita [...] Molt celebraríem veure copiada y propagada tan bella institució social agrícola en aquells indrets en que'l major contingent de germans terciaris el donen la gent del camp»; vegeu *FSer.* núm. 58 (1912), p. 447.

37. «Secundar els desitjos del Sant Pare qui en la recent carta dirigida'ls Generals de totes les tres Ordres Franciscanes expressava ben palesament la seva voluntat de respecte de l'intervenció dels Terciaris en el moviment social catòlic [...] En realitat, el poble, l'obrer, voldria veurer resolta per medis pacífics i honrats la dita crisi social per a la rehabilitació del proletariat»; vegeu *FSer.* núm. 72 (1913), p. 554.

38. Antoni Vicent i Tolz (1837-1912), ingressà a la Companyia de Jesús l'any 1860. Fou el fundador del primer cercle d'obers (1880-1881), i es beneficià de la doctrina social de l'encíclica *Rerum novarum* (1891), els continguts de la qual emprà fructuosament per tal de sensibilitzar la clerecia dels problemes socials. El professor Casimir Martí el considera «un dels principals iniciadors i promotors del catolicisme social a Espanya»; vegeu *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Vol. III, Barcelona 2001, p. 659-660.

39. *VCar.* 9 (1932), p. 314.

Els tercerols seguint, amb escrupolosa fidelitat, les disposicions de l'encíclica *Acerbo nimis*⁴⁰ del papa Pius X, del 25 d'abril de 1905, manifestaren una gran sol·licitud envers els problemes socials i, sobretot, envers la necessitat de catequització d'infants i joves. Per això, en col·laboració amb els frares i els responsables parroquials, s'esforçaren a donar formació catequètica i moral al jovent,⁴¹ principalment en els barris obrers i marginals de les poblacions més grans, amb indústria i comerç com, per exemple, Manresa,⁴² Igualada,⁴³ Olot⁴⁴ i Palma de Mallorca⁴⁵ i, òbviament, la ciutat de Barcelona, on els tercerols de la congregació establerta al santuari de l'Ajuda organitzaren, l'any 1908, una institució anomenada la «Catequística» a la veïna parròquia de Sant Francesc de Pàola,⁴⁶ primer destinada

40. La *Carta encíclica de Sa Santedat el Papa Pius X sobre l'ensenyament de la Doctrina Cristiana*, Barcelona, Foment de Pietat, 1933.

41. «Terciarios catequistas [...] Que los jóvenes terciarios se instruyan sólida y ampliamente en esta materia y se ofrezcan a su Párroco para ayudarle en la catequesis», vegeu *TerFran.* 23 (1936), p. , 67.

42. La documentació registra aquesta preocupació dels tercerols manresans per a la formació doctrinal i catequètica del jovent que, àdhuc, ajudaven econòmicament. Per exemple, l'any 1916: «El Rdo. P. Ezequiel [de Mataró] manifestó en nombre de la Junta de la Catequística su agradecimiento por la cantidad con que la Junta de la V.O.T. contribuyó para la obra de la Catequística»; APCC, *V.O.T de Manresa*, Llig. A-3-22: *Llibre d'Actes de la V.O.T. de RR. Pares Caputxins de Manresa*, (26 juny 1916) f. 11.

43. Es publicaven, des del convent igualadí, uns fulletons de divulgació catequètica titulats: *Recreacions catequístiques pels noys. Fulles de propaganda de la Joventut Seràfica Mariana baix la advocació de la Divina Pastora*. Igualada, Imp. Nicolau Poncell, 1908-1912.

44. Vegeu JOSEP DE BESALÚ, *La Doctrina Cristiana element d'educació individual y social. Discurs-Memòria llegit en lo solemne acte inaugural de l'Associació Catequística d'Olot*, Olot 1907, p. 12: «Per això Pius X, ab la seva autoritat suprema ha ordenat que en tota la cristiandat, s'organisin *associacions catequístiques*».

45. «Tratóse de la necesidad de catequizar los niños de los barrios inmediatos a la iglesia de capuchinos, y abrir dos centros de Doctrina Cristiana, uno en la propia iglesia de PP. Capuchinos, y otro donde en adelante se crea más conveniente, y que los celadores hagan por caridad el obsequio de averiguar cuáles hermanos terciarios querrán encargarse de esta enseñanza»; vegeu APCC, *Libro de deliberaciones y resoluciones* (Palma, agost 1910) f. 1.

46. «Catequística, instalada en la Parroquia de San Francisco de Paula en el año 1908 con una asistencia de alumnos que media entre 45 a 50 niños y unas 80 niñas, dedicándose a la instrucción de los mismos 4 hermanos y 6 hermanas [de la V.O.T.], sosteniéndose de limosnas»; vegeu APCC, *V.O.T. Congregación de Ntra. Sra. de la Ayuda. Barcelona*, f. 2.

només a nens i, després, oberta també a les nenes.⁴⁷ Cal assenyalar ací la gran irradiació i projecció que assolí l'activitat catequètica adreçada a les noies promoguda per les terceroles d'Arenys de Mar, sota la direcció del pare Martí de Sant Martí de Provençals.⁴⁸ Totes aquestes activitats catequètiques i beneficisocials es vegeren molt incrementades en els anys de la postguerra, tot i que des de les altes instàncies eclesials es volia vincular el Terç Orde amb l'Acció Catòlica;⁴⁹ vinculació que no sempre reeixí i es produïren, a voltes, tensions i rivalitats amb les diverses activitats promogudes des de les parròquies que, en alguns casos, havien «eclipsat» antigues iniciatives promogudes pels seglars franciscans.

La població que comptà amb una millor organització de l'acció catequètica fomentada pels tercerols, suara al·ludida, fou la ciutat de Manresa,⁵⁰ on es fundà la institució dita la «Catequística», l'any 1906, la direcció i organització de la qual fou confiada als terciaris.⁵¹ El bisbe Josep Torras i Bages n'admirà diverses vegades l'organització i els fruits assolits,⁵² especialment en una carta que els escriví, l'any

47. «Viendo los resultados que estas Catequísticas dieron en la enseñanza de los niños, se precisó, con muy buen acuerdo, por las hermanas de dicha Orden [Tercera] la fundación de otra destinada a la instrucción de las niñas»; vegeu APCC, *Catequísticas de la V.O.T. de S. Francisco de Asís*, ff. 1-2.

48. «Catequística de noyes. La ensenyansa del catecisme, segons les prescripcions del Sant Pare Pio X, és lo que té aquesta secció encarregada al zel de les germanes terciàries»; vegeu *FSer.* núm. 54 (1912), p. 420.

49. QUINTÍN DE SARIEGOS, «El Terciario en la Acción Católica»: *San Francisco*, núm. 5 (1944), p. 2: «No hay incompatibilidad ni oposición entre la Orden Tercera y la Acción Católica, y aún digo más, que no puede haberla; precisamente la Orden Tercera es, según la mente de la Acción Católica, o como dijo el Cardenal Pizzardo, Director General de la Acción Católica, interpretando auténticamente la mente de Pío XI: 'La Tercera Orden es el noviciado de la Acción Católica'». Vegeu, també, «La V.O.T. y la Acción Católica»: *ApFran.* XXVII (1940), p. 17. Sobre l'Acció Catòlica en general, vegeu la monografia que escriví el Cardenal PIZZARDO, *La Acción Católica*, Barcelona, 1942.

50. «Fa cosa d'un any i mitj que la VOT de Manresa organisà la Catequística que ve funcionant regularment ensenyant-se la doctrina als noys en les iglésies de St. Domingo, Ntra. Sra. del Carme, St. Francisco, St. Miquel, Casa Caritat, Ntra. Sra. del Remy y en la dels Caputxins. Y a les nenes a l'iglésia de la Seu, Montserrat, Valldaura, y St. Bartomeu», vegeu *FSer.* núm. 12 (1908), p. 47.

51. «La Catequística d'aquesta ciutat a càrrech de la V.O.T.»; vegeu *FSer.* núm. 67 (1913) p. 519.

52. «La Catequística de Manresa es, hoy por hoy, la mejor organizada de cuantas existen en España. Con razón la felicita el Ilmo. Sr. Torras y Bages, obispo de Vich»; vegeu *ApFran.* 7 (1909) p. 11.

1909, on exhortava a la continuïtat: «Vos exhortam á tots, catequistes, noys y noyes y pares de família, a la constància en aquesta pràctica de la ensenyansa de la doctrina cristiana».⁵³ Aquesta institució manresana comptà amb publicacions pròpies, certàmens literariomusicals, concursos de pessebres,⁵⁴ i aconseguí ben aviat una gran embranzida i projecció eclesial i ciutadana.⁵⁵

També, fou força notable l'activitat catequètica desenvolupada a la població d'Igualada, a través de la «Joventut Seràfica» que, segons s'escriví l'any 1908, s'havia de «considerar com una verdadera y llegítima branca de la Venerable Ordre Tercera».⁵⁶ Els caputxins d'Igualada, en aquesta circumstància històrica, començaren a publicar uns fulls divulgatius de temàtica catequètica, de gran acceptació, titulats *Recreacions catequístiques*,⁵⁷ sota la direcció del pare Eugeni de Barcelona.⁵⁸

En aquest clima de puixança i de gran activitat catequètica i social, no ens hauria pas d'estranyar que els frares de Manresa, per exemple, en ocasió de les festes de Sant Antoni de Pàdua del 1908, organitzessin unes conferències de sociologia catòlica⁵⁹ plenes de

53. Carta de Josep Torras i Bages a la «Secció Catequística de la Ordre Tercera de N.P.S. Francesch y a tots los que cooperan a la sua obra», datada a Vic el 23 juny de 1909. Aquest text epistolar fou publicat dins *ApFran.* núm. 7 (1909), p. 10-11.

54. «[El Terç Orde] ha tingut sots la seva protecció, i ha dirigit, la Catequística Major i Menor de la ciutat; ha sostingut i dirigit els periòdics *Butlletí Seràfic*, *Butlletí catequístic*, i l'*Acció Franciscana*; ha obert i establert els Concursos per a la construcció de Pessebres»; vegeu J. GUITART, *Tres ensenyances al Terciari Franciscà de Manresa*, Manresa 1927, p. 23.

55. «Organització catequística de la V.O.T. Nostre afer catequístic ha pres una volada encoratjadora; la constància dels nens i nenes que assisteixen a nostres catecismes, el zel dels catequistes, el treball de les juntes, tots han ajudat a donar un poderós impuls a tant simpàtica obra»; vegeu *Butlletí Seràfic* núm. 25 (Manresa 1915) p. 8-9.

56. *FSer.* núm. 11 (1908) p. 37.

57. «*Recreacions catequístiques*. Surten mensualment aquestes fulletes –que tanta acceptació han tingut en col·legis i associacions catequístiques de Catalunya– de Igualada (convent de caputxins)»; vegeu *FSer.* núm. 24 (1909), p. 152.

58. «A Igualada ahont va formant-se y floreixent una obra similar baix la acerta-da y activa direcció del Rt. P. Eugeni de Barcelona. D'allí surten les fulletes mensuals de Catecisme que tanta acceptació han obtingut per tot Catalunya y allí's treballa en la formació del jovent», vegeu *FSer.* núm. 11 (1908), p. 37. Sobre el desenvolupament d'aquesta institució, vegeu *ibidem* núm. 40 (1910), p. 289-290: «Què és la Joventut Seràfica d'Igualada. El seu objecte», i també, *Ibidem* núm. 41 (1910), p. 297-298.

59. «[Manresa], Novena a Sant Antoni; s'ha predicat cada dia per escollits

novetat, o bé que els tercerols de Sarrià «En ocasió de la festa de Santa Eulàlia, als locals de la ‘Joventut Tradicionalista’ de Sarrià [hi hagués un] discurs de la il·lustrada escriptora, i distingida terciària, Na Dolors Monserdà de Macià, sobre *L’apostolat dels Terciaris*»,⁶⁰ puix que l’apostolat i l’acció social dels terciaris catalans havia assolit una gran embranzida a partir del ja esmentat Congrés Internacional del Terç Orde,⁶¹ celebrat a Roma l’any 1900 i, sobretot, rere l’estructuració de la Federació del Terç Orde de les distintes obediències franciscanes, que projectà el papa Pius X; una Federació que s’articulà a Catalunya l’any 1911 per la iniciativa, sobretot, dels caputxins Miquel d’Esplugues i Jacint de Barcelona.⁶²

A propòsit dels fruits d’aquesta intensa activitat social i catequètica dels tercerols, poc temps abans d’esclatar la guerra civil, el pare Josep de Besalú, ministre provincial, en redactar l’avaluació i balanç del trienni de 1933-1936, d’aquesta acció catequètica dels caputxins catalans iniciada en els primers anys del segle vintè, escrivia:

«En molts convents, com a Sarrià, Manresa, Arenys de Mar, Igualada, i algun altre lloc, els catecismes per a infants s’han sostingut a l’altura dels millors per l’adopció dels més acreditats sistemes de pedagogia catequística moderna».⁶³

Cal esmentar que, aquesta gran puixança de les activitats catequètiques dels caputxins de Catalunya, a la primeria del segle xx,

---

oradors, una plàtica al matí y sermó al vespre sobre temes de sociologia catòlica»; vegeu *FSer.* núm. 12 (1908), p. 46.

60. Vegeu *FSer.* 5 (1911), p. 323.

61. Vegeu el text de la crònica periodística: «Ecos del primer Congreso Internacional de Terciaris Franciscanos en Roma»: *MenSer.* XVII (1900), p. 307-310. Un primer congrés del terç orde havia tingut lloc a Paray-le-Monial l’any 1894, després hi hagueren altres congressos a diverses poblacions franceses: Limoges (1895), Reims (1896), Nimes (1897) i Toulouse (1899). Després, amb un abast més internacional, hi hagué aquest congrés internacional del V.O.T. a Roma (1900). Novament, l’any 1908, es desenvolupà un congrés internacional a Paray-le-Monial, vegeu *ApFran.* núm. 7 (1909), p. 5-6: «Algo sobre el Congreso de la Tercera Orden de Paray-le-Monial».

62. Vegeu MIQUEL D’ESPLUGUES, «La federación de las Terceras Órdenes Franciscanas»: *EstFr.* 7 (1911), p. 222-226.

63. APCC, *Circulars*, Llig. A-4-23: JOSEP DE BESALÚ, *Lletres Circulars* (Barcelona, 2 juliol 1936), p. 22.

hem d'inserir-la en un context molt més ampli, en el qual s'estructurà un ensenyament més modern i pedagògic de la catequesi, amb la celebració de congressos i sessions d'estudi com, per exemple, el celebrat l'any 1913 a Valladolid.⁶⁴ Pel que fa a l'acció catequètica animada pels caputxins de Tarragona, Palma de Mallorca, Manresa, Sarrià i d'Igualada, s'ha d'assenyalar que, tothora, fou desenvolupada amb la col·laboració eficaç dels germans i germanes del Terç Orde. Cal insistir, una vegada més, que la projecció més extensa assolida per la catequesi dels caputxins i tercerols catalans fou la desenvolupada a redós dels dos convents de la diòcesi de Vic, a Igualada i a Manresa. Per exemple, en el convent d'Igualada es publicaven, tal com més amunt ja s'al·ludia, les *Recreacions Catequístiques*, uns fulls divulgatius d'orientació doctrinal⁶⁵ que començaren a aparèixer l'any 1908 destinats als joves de la «Joventut Seràfica».⁶⁶ Al convent d'Igualada, ja des del maig de 1908, hi funcionava l'entitat anomenada «Joventut Seràfica», fundada pel pare Eugeni de Barcelona, amb la finalitat d'aplegar el jovent al voltant dels ideals franciscans i, alhora, dotar-los d'una bona formació catequètica⁶⁷ per tal de regenerar religiosament la població d'Igualada,⁶⁸ tot evitant que els joves es

64. Vegeu *MenSer*. XXXI (1913), p. 369-371: «Programa del Primer Congreso Catequístico Nacional que se celebrará en Valladolid los días 26, 27, 28 y 29 de junio 1913».

65. Vegeu *FSer*. núm. 6 (1908), p. 3: «A no tardar gayre se comensaran a publicar mensualment a Igualada unes fulles catequístiques de caràcter popular que dirigiran els Pares Caputxins. Gràcies a Déu les Ordes Terceres de Catalunya van comprendre la importància capitalíssima que té per a la restauració social la ensenyansa del catecisme. A Igualada ab les fulles, i a Manresa ab l'Associació Catequística que organisen y dirigeixen els terciaris [...] obre el cor a l'esperança que s'han de sentir prompte els resultats pràctichs que de la V.O.T. n'esperava Lleó XIII».

66. Vegeu *Recreacions catequístiques pels noys. Fulles de propaganda de la Joventut Seràfica Mariana baix la advocació de la Divina Pastora*, Igualada, Imp. Nicolau Poncell, 1908-1912.

67. «*Joventut Seràfica d'Igualada, baix l'advocació de la Divina Pastora*. Aquesta Joventut Seràfica, que's pot considerar com una verdadera y llegítima branca de la Venerable Orde Tercera, y quin fi principal és patrocinar y dirigir a la petita joventut y ensenyals-hi la Doctrina Cristiana»; APCC, *Convents: Igualada*, Llig. A-13-23, s.f.

68. «¿Sabeu lo que'ns proposem, y quin és l'objecte de la nostra empresa? Donchs aquí ho teniu: fer bé als qui més ho necessitan; preparar un bon planter per a la regeneració relligiosa y fins intel·lectual d'Igualada»; vegeu *FSer*. núm. 24 (1909), p. 159.

desencaminessin⁶⁹ i, alhora, coordinar i promoure activitats socials a benefici dels estaments obrers i menestrals. L'octubre de 1910, la «Joventut Seràfica» igualadina estava integrada per dos-cents cinquanta nois. Segons indicació del seu fundador, i primer director, pare Eugeni de Barcelona, cal considerar que «des de la seva fundació (fa tres anys), fins al present, s'ha invertit un capital de 3.194,27 pessetes ab jochs recreatius, premis, excursions y obres de beneficència».⁷⁰

Semblantment, en el convent de Manresa hi havia organitzada, també, la «Catequística», fundada l'any 1906 (amb festes de final de curs molt solemnes i de gran ressò ciutadà,⁷¹ principalment els certàmens catequístics anuals,⁷² dels quals parlava la premsa catalana).⁷³ Aquesta «Catequística» manresana al seu temps fou considerada una de les que tenien més participació⁷⁴ i, també, de les més ben

69. «Resultarà altament convenient reunir-los en llocs apropiats on puguin lliurar-se dels perills propis de la seva edat, y al ensems instruir-se en els debers cristians»; vegeu *FSer.* núm. 40 (1910), p. 289.

70. Vegeu *FSer.* núm. 41 (1910), p. 297.

71. Vegeu, per exemple, la crònica de final de curs que aporta el fascicle: *Catequística de Manrèsa a càrreg de la Venerable Ordre Tercera del P. Sant Francèsc. Memòria del Curs Catequístic de 1910-1911*, Manresa 1911, 7: «En el mes de maig, y precisament en la diada que's celebra la Divina Pastora, patrona de la Catequística, professó que, sortint del Convent, seguí tot el barri de les Escodines y Sant Bartomeu [...] Se rifen alguns objectes y se reparteixen les Assistències ab les que adquireixen, al acabar el curs, valiosos premis».

72. El primer certamen catequístic tingué lloc el dia 9 de juliol de 1916, a la basílica de la Seu, i fou presidit pel pare Joaquim M. de Llanerers. El segon tingué lloc el 8 de juliol de 1917, i el presidí el pare Fermí de la Cot, ministre provincial dels caputxins. El tercer certamen s'esdevingué el 14 de juliol de 1914, fou presidit pel bisbe de Vic, monsenyor Francesc Muñoz, acompanyat de diverses autoritats civils i eclesiàstiques, vegeu *Butlletí Catequístic VI* (1918), p. 47, 78 i 115.

73. Del tercer certamen catequístic, celebrat l'any 1918, se'n feren ressò els diaris *La Veu de Catalunya* i *El Correo Catalán*. En la crònica publicada per la premsa hi llegim: «Aquests certàmens són presentats de la manera més atractiva i solemnitat, davant un gran nombre de manresans i assistència de totes les autoritats manresanes. Per la manera de celebrar-se aquests certàmens, s'imita nostra típica festa dels Jocs Florals [...] El Senyor Senador i Diputat pel districte, don Leonci Soler i March i don Josep Claret i Assols, han pagat les despeses de l'edició de tals certàmens que, per ser obligatori l'idioma català en els mateixos, honoren la Pàtria catalana», vegeu *Butlletí Catequístic VI* (1918), p. 150-151.

74. L'any 1914 assistiren més de 1.300 infants de la ciutat a la processó i cerimònia de la festa de final de curs i repartiment de premis, vegeu *ApFran.* VI

organitzades de tot l'Estat espanyol,⁷⁵ i, per això, fou protegida i apreciada, com s'ha dit més amunt, pel bisbe Josep Torras i Bages,⁷⁶ zelós prelat ausetà qui, al principi del segle vintè, davant les dificultats de l'ensenyament del catecisme en llengua catalana –ran d'un decret del govern del comte de Romanones⁷⁷ del 23 de novembre de 1902– ja havia manifestat la seva ferma oposició pastoral a l'esmentada disposició, ajudat des de Roma per les gestions del cardenal Vives i el seu secretari Rupert M. de Manresa,⁷⁸ tal com valentament ho havia

---

(1914), p. 143: «Cada día va tomando mayor incremento la gran catequesis de la V.O.T. de Manresa. Este año los premios repartidos a los niños de ambos sexos han sido unos mil trescientos».

75. «No cabe duda que la Catequesis de Manresa es, hoy por hoy, la mejor organizada de cuantas existen en España. Con razón la felicita el Ilmo. Sr. Torras y Bages, obispo de Vich, en la hermosísima carta que les acaba de dirigir». La carta, datada a Vic el 23 de juny de 1909, fou adreçada: «A la secció catequística de la Ordre Tercera de N.P.S. Francesch, y a tots los que cooperan a la sua obra»; vegeu *ApFran*. I (1909), s.f.

76. Vegeu la carta de Josep Torras i Bages al Guardià del convent de Manresa (Vic, 6 agost 1915); APCC, *Correspondència*: «I com que em parla de la Catequística de Manresa, aprofito l'ocasió per a recomanar-la al seu zel, puix la considero una de les obres apostòliques més fructuoses que poden fer-se a la ciutat». Vegeu, també, la carta de Josep Torras i Bages a Miquel d'Espugues (s.d., 1915 ?); APCC, *Correspondència diversa*: «Vaig quedar molt satisfet de la Catequística de la ciutat de Manresa, qual direcció porta lo R. Guardià d'aquell convent; me atrevesch a escriure V.R. per a demanar-li, si és possible, quedí dit Religiós allà mateix [...] És un càrrech de transcendència, de difícil equilibri que sol guardar molt bé lo P. Àngel d'Igualada». S'ha d'esmentar que, l'any 1913, el bisbe Torras i Bages regalà material pedagògic a la Catequística: «La Catequística d'aquesta ciutat [de Manresa] a càrrec de la V.O.T. [...] L'Ilm. Dr. Torras i Bages regalà a la mateixa, per a l'explicació del catecisme, 34 grans làmines murals que seran de molta utilitat», vegeu *FSer*. VII (1913), p. 5.

77. Sobre l'impacte d'aquest decret, vegeu J. BONET I BALTÀ, *L'Església catalana de la Il·lustració a la Renaixença*, Montserrat 1984, p. 270-273: «Romanones imposa el catecisme en castellà a les escoles de Catalunya». Aquest decret, finalment, fou anul·lat a darreries del mateix any 1902. Vegeu, també, R. CORTS I BLAY, *Regests de la documentació del segle xx sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà*, Vol. II, Barcelona 2003, p. 15-16.

78. El bisbe Torras i Bages s'oposà al decret: «Aquests dies havem tingut agitació pel motiu d'un Decret de'n Romanones sobre l'ensenyança del catecisme. Contra ell jo [he] exposat demanant la declaració de que no obligava en esta Diòcesis»; Carta de Josep Torras i Bages a Rupert M. de Manresa (Vic, 5 desembre 1902); APCC, *Correspondència diversa*, s.c.

fet també, poc abans, el bisbe Josep Morgades, des de la Seu de Barcelona, amb una polèmica carta pastoral.⁷⁹

La catalanitat de la «Catequística» dels caputxins de Manresa fou mantinguda i potenciada especialment pels pares Eugeni de Barcelona i Ezequiel de Mataró quan, el 1915, es feren càrrec de la direcció de l'entitat,⁸⁰ amb la introducció de cançons catalanes⁸¹ a la catequesi, i sobretot, coordinant la celebració anual del certamen catequístic, conegut pels «Jocs Florals de la Doctrina Cristiana»,⁸² on, «per ser-hi obligatori l'idioma català, honoren la Pàtria catalana», tal com escriví un redactor del diari *La Veu de Catalunya*.⁸³ El sosteniment de l'entitat, en aquests anys de més puixança, es feia a través de socis protectors i d'una tombola anual, iniciada pel pare Zeferí de Granollers.⁸⁴ L'any 1916, deu anys després de la fundació de la «Catequística», es comptabilitzaven ja «384.000 assistències, que representen 13.000 criatures que han assistit a la Doctrina Cristiana [durant aquests deu anys], i les quals han fet 10.000 comunions».⁸⁵ L'any anterior, 1915,

79. Vegeu *La Pastoral del Excmo. é Ilmo. Sr. Obispo de Barcelona impugnada o defendida*, Barcelona 1901. A propòsit del ressò d'aquesta pastoral, vegeu, J. BONET I BALTÀ, *L'Església catalana de la Il·lustració a la Renaixença*, Montserrat 1984, 231-260; A. MADUCELL, *Morgades. Primera lletra pastoral del 1900*, Teià 1995 i, sobretot, J. FIGUEROLA GARRETA, *El bisbe Morgades i la formació de l'Església catalana contemporània*, Barcelona 1994.

80. «Els Rnts. Pares Fr. Eugeni de Barcelona, O.M. Cap. i Fr. Ezequiel de Mataró, O.M. Cap., al possessionar-se de la Direcció de la Catequística de la V.O.T. de Manresa, el dia 25 de juliol de 1915 pensaren conrear un Certamen Catequístic en tots els cursos, per creure'l el mitjà més eficaç per a estimular els alumnes a aprendrer la Doctrina Cristiana», vegeu *Butlletí Catequístic* VI (1918), p. 46.

81. «Cançons eucarístiques [en català]. En el fi de que tots els alumnes de la Catequística, també cantant aprenguin la Doctrina, s'ha establert la secció de cant, que dirigeix el Rnt. P. Fr. Vicens de Besalú», vegeu *Butlletí Catequístic* V (1917), p. 18.

82. Així ho qualificà el diari *La Veu de Catalunya*, denominació recollida pel *Butlletí Catequístic* IV (1916), p. 79.

83. Vegeu el text complet reproduït dins del *Butlletí Catequístic* VI (1918), p. 151.

84. «Trovant-se la Catequística endeutada per la falta de socis protectors; per lo qual prosseguí els treballs verificats per assolir el bon èxit d'una Tómbola, iniciada i inaugurada per l'anterior Director, Rnt. P. Ceferí de Granollers, caputxí. Aquesta Tómbola, beneïda pel difunt Sr. Bisbe [Torras i Bages] i els Rnts. Pàrrocos de la ciutat, portà també la benedicció de Déu i poguérem pagar tots els deutes, quedantnos un remanent de 400 ptes.», vegeu *Butlletí Catequístic* V (1916), p. 127.

85. Vegeu *Butlletí Catequístic* IV (1916), p. 125.

els alumnes de la «Catequística» manresana havien arribat a la xifra de 895 alumnes (387 nois i 508 noies).⁸⁶

Els tercerols, a més, dins dels seus programes d'acció social i catequètica, organitzaven també visites col·lectives a malalts i presos, especialment a través de la ja esmentada «Joventut Seràfica». Per exemple, els terciaris d'Arenys de Mar tenien la cura d'escollir bones lectures per tal de redreçar la vida dels empresonats,⁸⁷ i els del Terç Orde del santuari barceloní de l'Ajuda, a través del voluntariat de la «Joventut Seràfica», solien oferir-se per afaitar i a tallar els cabells de malalts i d'ancians⁸⁸ en asils i, també, en el seu domicili, a indicació dels col·laboradors de les Conferències de Sant Vicenç de Paül, els quals solien demanar l'ajut del Terç Orde, atès que alguns dels membres –àdhuc dirigents–⁸⁹ d'aquelles Conferències eren també terciaris, tant a Barcelona com a d'altres poblacions.⁹⁰ S'ha d'esmentar ací que, a redós del santuari barceloní de Pompeia es creà, l'any 1930, la conferència de «Cavallers de Sant Francesc»,⁹¹ vinculada a les conferències vicentines, una nova institució caritativa dels caputxins

86. Vegeu *Butlletí Seràfic* III (1915), p. 8.

87. Vegeu, *Acció Seràfica-Social d'Arenys de Mar. Reglament*: «Art. 4: De la Presó. Los hi portaran llibres, folletos y revistas que'ls pugan edificar y cambiar de vida, y mai periòdichs satírics ni diaris»; APCC, Llig- A-3-2.

88. «Juventud Seráfica, fué fundada por algunos jóvenes pertenecientes a esta Congregación en el año 1909 con objeto de practicar la caridad cristiana con carácter franciscano, dedicándose a ejercer, con especialidad, el oficio de barberos en los Asilos y Hospitales y también en las casas de los enfermos pobres»; APCC, *Congregación de Ntra. Sra. de la Ayuda. Barcelona*, f. 3.

89. Per exemple, Clàudia Solà Vda. Torrent, que havia ingressat al terç orde de Banyoles l'any 1889, en fou germana ministra els anys 1891-1904 i, alhora, «desempeñó también por largos años y hasta la mencionada fecha el cargo de Presidenta de las Conferencias de San Vicente de Paül». Morí a Girona l'any 1927, vegeu *ApFran.* XIX (1927), p. 50.

90. Per exemple, mossèn Jaume Reixach Aubert, que morí el 19 de desembre de 1927, era germà ministre del terç orde d'Olot i, alhora, fundador de la institució «Pa dels pobres» i president de les Conferències de Sant Vicenç de Paül; vegeu *CatFr.* VI (1928), p. 12.

91. «La Conferencia de Caballeros de N.P.S. Francisco de Asís. Esta benemérita obra, adherida a la Sociedad de San Vicente de Paül, fundada en el año 1930 por los Terciarios de la V.O.T. de esta Iglesia de Nuestra Señora de Pompeya, actualmente visita a las familias necesitadas [...] en una parte de las demarcaciones parroquiales de Sans y Las Corts, en barrios de gran miseria moral y material»; vegeu *ApFran.* XXVIII (1941), p. 135.

dedicada a l'assistència social i catequètica dels barris més pobres de Barcelona, amb especial increment d'activitats en els anys difícils de la postguerra.

L'activitat caritativa dels tercerols augmentà, notablement, després de la «Setmana Tràgica»⁹² i, també, acabada la guerra civil. Els tercerols de l'Ajuda solien visitar, mensualment, els reclusos de la presó Model de Barcelona, i les terciàries de Pompeia, per la seva banda, anaven a visitar les sales de malaltes tuberculosos de l'Hospital de Sant Pau de Barcelona.⁹³ En ocasió de les vetllades literariomusicals organitzades pels tercerols, solien donar-se algunes conferències sobre l'acció social del Terç Orde. L'any 1911, per exemple, en ocasió de la festa de Santa Eulàlia, com ja s'esmentava més amunt, els terciaris de Sarrià confiaren a Dolors Monserdà de Macià una conferència sobre el paper de la dona terciària entre els estaments obrers.⁹⁴ Semblantment, la feminista catòlica i terciària, Maria de Echarri, que havia participat a Brussel·les en el congrés de sindicats femenins cristians, en diverses conferències adreçades als tercerols tractà del feminisme catòlic d'inspiració franciscana⁹⁵ i, també, escriví

92. Vegeu *Juventud Seráfica* (Barcelona 1912), p. f. 1: «Con el fin de poder realizar el objeto primordial de Juventud [Seráfica] se consiguió de las Conferencias de San Vicente de Paúl que éstas proporcionasen enfermos a quines pudiesen serles útiles los servicios ya citados»; APCC, Llig. A-3-20.

93. APCC, *V.O.T. Crónicas de Congresos y Asambleas*, f. 86: «La visita a las salas de tuberculosas del Hospital de San Pablo, por las Terciarias de Nra. Señora de Pompeya; la visita a los presos de la Cárcel Modelo, por hermanos terciarios de Nra. Señora de la Ayuda».

94. «El día 12 de Febrero de 1911 celebró esta V.O.T. una solemne velada literario-musical en honor de Santa Eulalia, en la que tomó parte la conocida escritora Doña Dolores Monserdá de Maciá, desarrollando el tema *La acción Católica de las Señoras Terciarias en favor de la clase obrera*»; APCC, *V.O.T. Congregaciones de Sarriá y Sabadell*, f. 14.

95. Vegeu M. DE ECHARRI, *Feminismo según el espíritu de San Francisco*, dins *Crónica del Congreso Regional de Terciarios Franciscanos*, Pamplona 1923, 327-333: «Feminismo que se dirige principalmente a mejorar la situación de la mujer [...] ayudando a crear sindicatos en las poblaciones donde no los había, haciendo suyas las peticiones y reivindicaciones de los obreros [...] Estamos en unos momentos difíciles, no cabe negarlo, y por si eran pocas las plagas que hemos de soportar, se nos presenta ésta del feminismo avanzado, laico, neutro que, en mayor o en menor escala, quiere manejarse solo, no admite ni desea aprobación o prohibición de la Iglesia, ni consiliarios».

sobre aspectes del catolicisme social,⁹⁶ i àdhuc col·laborà com a experta en l'anomenat «Instituto de Reformas Sociales».⁹⁷

L'any 1909 es fundà la «Joventut Seràfica» del santuari barceloní de l'Ajuda⁹⁸ i, l'any següent, es posà en funcionament l'anomenat «Esbarjo Seràfich», primer germen de l'esplai catòlic que tercerols i caputxins començaren a promoure a redós d'alguns de llurs convents, com Igualada i Arenys de Mar. Durant aquest any de 1910 funcionava, també, un esbarjo, o esplai, «seràfic» (és a dir, d'inspiració franciscana) depenent de la «Joventut Seràfica de la Mare de Déu de la Misericòrdia d'Arenys de Mar», entitat pionera en les experiències d'esplai catòlic o «Esbarjo Seràfich»,⁹⁹ que gaudí de molt bona acollida i que comptà amb notícies molt favorables a la premsa local.¹⁰⁰

La «Joventut Seràfica» arenyenca fou fundada l'any 1906 pel pare Ezequiel de Mataró,¹⁰¹ amb la col·laboració de Lluís Senties, Joan Draper, Xavier Maimí, Francesc Berenguer, Francesc Rosselló i Josep Puig. Als tres anys de ser fundada rebé l'aprovació del govern civil –amb data 29 de març de 1909– i, una mica més tard, la del bisbe de Girona, Francesc de P. Mas –terciari profés de la fraternitat

96. Per exemple, M. DE ECHARRI, *Sindicatos Femeninos*, Toledo 1920. Aquest opuscle fou editat per la «Acción Católica de la Mujer»; va precedir d'un pròleg de l'arquebisbe Enric Reig, i es clou amb un apèndix de les «Leyes de protección al trabajo de la mujer». Principalment vegeu les p. 135-144.

97. Vegeu, per exemple, ApFran. IX (1917), p. 111: «Maria Echarri, en el Instituto de reformas sociales».

98. «Juventud Seráfica. Esta sección de la V.O.T. fué fundada el diez y seis de mayo del año mil novecientos nueve por doce jóvenes, terciarios todos, con el objeto principal de ir a afeitar a los pobres enfermos a su propio domicilio»; APCC, Llig. A-3-20: *Juventud Seráfica*, f. 1.

99. «A la tarde, l'Esbarjo se ompla de petits, ahont se distreuen y diverteixen ab els diferents jochs y alegria que allí hi troben»; vegeu *FSer.* núm. 54 (1912), p. 419.

100. De l'Esbarjo Seràfic arenyenc, se'n féu ressò el periòdic local *La Veu de la Costa*: «Aquesta simpàtica societat [Esbarjo Seràfic], ab l'ajuda de Déu va en augment cada dia, havent-se vist obligada a llogar, per insuficiència del local ahon estava instal·lada, un espaiós edifici situat a la Riera, y que reuneix immillorables condicions pera'l fi que la *Joventut Seráfica* persegueix». Aquesta crònica periodística fou reproduïda dins: *FSer.* núm. 6 (1908), p. 4.

101. Vegeu *FSer.* núm. 11 (1908), p. 36-38: «D'acció social. Fa poch més d'un any que a Arenys de Mar l'infatigable P. Ezequiel de Mataró inicià la *Joventut Seráfica* com una ramificació de la Ordre Tercera». Complementàriament, vegeu, EZEQUIEL DE MATARÓ, «La 'Joventut Seráfica' de Arenys de Mar»: *ApFran.* XXXVIII (1951), p. 26-28, 54-56 i XXX (1953), p. 159-160.

de Mataró— qui, l'any 1912 encara no havia donat, però, l'aprovació episcopal, segons consta en una indicació manuscrita inserida al final del reglament manuscrit,¹⁰² redactat el març de 1910. El Ministre General dels caputxins, Pacífic de Seggiano, concedí especials benediccions a la institució el 20 de maig de 1910. La finalitat d'aquesta associació franciscana era esforçar-se per tal de millorar la situació moral i material dels estaments obrers de la població d'Arenys de Mar,¹⁰³ a través d'un «Patronat Obrer»,¹⁰⁴ que fou instal·lat a la «Quadra del Molí», casal que, anys després, esdevindria seu de les destil·leries Mollfulleda, on s'elaborà el famós estomacal «Calisay». En els estatuts manuscrits de l'entitat se'n descriu l'abast de l'acció social que es proposaren els fundadors de la «Joventut Seràfica» arenyenca:

«L'any 1906 la V.O.T. d'Arenys de Mar va establir s'acció Seràfich-Social dirigida per el *Patronat Obrer de la V.O.T.* el qual té a son càrrech la *Joventut Seràfica* qui cuida de ses seccions, Escoles y Esbarjo Seràfich-Dominicals, Escoles Nocturnes, Orfeó Seràfich, Guardiola Escolar, Bussó [= bústia] de la Bona Premsa, Saló de Bones Lectures, Arxiconfraria del Cordó, Comunió Dominical, Beneficència, Secretariat Popular, Consultori mèdich, Farmàcia gratuïta».¹⁰⁵

Tot i l'atenció dels membres del Terç Orde al món obrer, es demanava, tanmateix, segons la mentalitat de l'època, d'acceptar incondicionalment la jerarquització estamental de la societat bo i procurant, però, assolir una bona convivència entre els diversos estaments, tal com s'acordaria, anys després, en el congrés de tercerols

102. Vegeu *Acció Seràfich-Social. Arenys de Mar. Reglament*, f. 29: «Nota. El present Reglament fa dos anys que está en mans del Sr. Bisbe de Girona, y encara no se ha aprovat. 1912»; APCC, Llig. A-3-2.

103. Vegeu *Copias literales de [los] Estatutos de la «Joventut Seràfica»* (Barcelona, 29 març 1909) art. 2: «El objeto de esta Asociación será el procurar el mayor bienestar moral y material de la clase obrera»; APCC, Llig. A-3-2.

104. Vegeu «Acció Seràfich-Social d'Arenys de Mar», dins *FSer. Supl. núm. 22* (1909), p. 2: «Nostra acció Catòlich-social està dirigida per el *Patronat Obrer de la V.O.T.* tenint a son càrrech la *Joventut Seràfica* de hòmens y dones, les quals cuidan de les seccions que són els vertaders fruits de nostres treballs».

105. Vegeu *Acció Seràfich Social d'Arenys de Mar. Reglament*, f. 1; APCC, Llig. A-3-2.

franciscans que tingué lloc a Pamplona el setembre de 1921 en ocasió del VII Centenari de la fundació del Terç Orde.¹⁰⁶

El caputxí Francesc de Barbens, per la seva banda, en tractar de la importància social de la «Joventut Seràfica», escrivia, l'any 1908 que aquesta era una institució molt necessària car, prioritàriament, es proposava «infundir l'esperit seràfich [= franciscà] a la joventut, assentar-hi les ensenyances restauradores de l'equilibri social».¹⁰⁷ I, a més de l'acció social, aquesta entitat intentava configurar en l'espiritualitat franciscana i pietat cristiana tots els seus associats¹⁰⁸. A més, fou altament significativa la seva contribució –a través de les Escoles Dominicals¹⁰⁹ i del Patronat Obrer– a l'acció social de l'Església catalana de les primeries del segle vintè, tant, que en el periòdic local arenyenc, titulat *La Veu de la Costa*, durant l'estiu de 1907, hi publicaren aquesta nota que, pel seu interès, fou recollida i reproduïda, novament, pels terciaris de Catalunya, perquè s'hi indicava, explícitament, que:

«[La Joventut Seràfica d'Arenys] se proposa, ajudant Déu, emprendre una sèrie d'obres de propaganda y acció social catòlica, a quin efecte han arrendat un espayós local en el que comensaran per instal lar escoles dominicals pera 'ls obrers¹¹⁰. Si no 'ls mancan

106. Vegeu *Crónica del Congreso Regional de Terciarios Franciscanos*, Pamplona 1923, 265-276: «Unión y cooperación de los Terciarios de diferentes clases sociales [...] Todos los hombres son iguales en cuanto a la creación y la redención, en cuanto al origen y al fin, en cuanto a la Iglesia y a los medios de comunicar las gracias. Sin embargo, no son iguales en cuanto a los derechos adquiridos. En las naciones tiene que haber jerarquía social, y una vez adquiridos estos grados, es indispensable el mutuo respeto entre las clases sociales».

107. Vegeu FRANCESC DE BARBENS, «Importància social de la Joventut Seràfica»: *FSer.* núm. 9 (1908), p. 20-21.

108. «L'objecte de l'Associació és formar en la pietat a sos socis y fomentar la devoció a la Mare de Déu»; vegeu *FSer.* Supl. núm. 22 (1909), p. 3.

109. «Escuela Dominical de la Divina Pastora. Las Hermanas Terciarias de Arenys de Mar (Barcelona) acaban de fundar una en su local de la calle de Santa María debidamente habilitado para ello. Pero además de dominical es, también, nocturna. Cada día, de 6 a 7, se da clase gratuita de lectura, caligrafía, dictado, cuentas, religión. Son ya muchas las hermanas que generosamente se han ofrecido para ir a enseñar, y muchísimas las alumnas que concurren a la escuela»; vegeu *ApFran.* III (1910), p. 62.

110. En aquest mateix context social els cristians reformats, principalment metodistes, també havien establert en barris industrials de Barcelona (principalment

la protecció y ajuda necessàries, sabem que pensen transformar-les en diàries nocturnes, constituir una Caixa d'Estalvis¹¹¹, fundar una espècie de patronat per l'obrer y altres obres similars».¹¹²

Des de «Joventut Seràfica» es lluità, tothora, per tal de garantir un bon ensenyament des de les escoles gratuïtes¹¹³ –les unes dominicals i les altres nocturnes–¹¹⁴ amb diverses seccions d'homes i dones¹¹⁵. També, en circumstàncies especials o greus, des de «Joventut Seràfica» es procurà d'auxiliar les famílies necessitades o damnificades com,

---

al Clot i Poblenou) escoles dominicals per a la instrucció i formació cristiana dels estaments obrers de la societat catalana; vegeu *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Vol. II, Barcelona 2000, p. 610-611.

111. Aquesta Caixa d'Estalvis, fundada el desembre de 1911, per a major seguretat, funcionà a través de la Caixa de Pensions: «La Juventud Seráfica de Arenys de Mar, sin reparar en dificultades ni perdonar sacrificios, funda una Caja de Ahorros [...] Para mayor seguridad, la Caja queda adherida a la 'Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros' que con carácter oficial funciona en Barcelona»; vegeu *ApFran*. IV (1912), p. 222.

112. Vegeu *FSer*. núm. 2 (1907), p. 4. Des de l'any 1909 hi funcionà, també, un secretariat popular i àdhuc un consultori mèdic i farmàcia gratuïta: «*Secretariat Popular*. Està a càrrec del Advocat D. Xavier de Prats, cuidant d'escriurer cartes, administració y defensa davant dels tribunals, y tot lo que necessiti consell d'Advocat. *Consultori mèdic*. Se compona de sis metges; dos d'Arenys de Mar, dos de Mataró y dos de Barcelona; tots de un modo incansable se dedican a n'aquest exercici de caritat en benefici de les classes pobres [...] *Farmàcia gratuïta*. El Sr. Molinas té a son càrrec aquesta Secció, cedint les medicines gratuïtes al que acrediten pertànyer a n'aquesta entitat [de Joventut Seràfica]», vegeu *ibídem* núm. 22 (1909), p. 7.

113. «Importants elements ab llur cooperació han vingut a donar nou impuls a les Escoles, donchs los senyors D. Joaquim Amigó, D. Joaquim Doy, D. Joan Draper y D. Francisco Caballé, s'han posat al front respectivament d'una de les classes de Francès, Solfeig, Gramàtica Catalana y Elemental Superior, constituïnt en total un conjunt de quinze joves y respectables senyors que's dedican al servey de les Escoles y del Esbarjo»; vegeu *FSer*. núm. 11 (1908), p. 37.

114. «Escoles Nocturnes. Aquestes Escoles s'estableixen perque entrant els obrers a formar-hi part com alumnes sigan un pas per entrar a l'Escola Dominical»; vegeu *FSer*. Supl. núm. 22 (1909), p. 5.

115. Pel que fa a les escoles femenines, es prestaren algunes terciàries a fer-hi de professors: «[Per tal d'] ensenyar desitjoses de la cultura y mellorament de la obrera: Encarnació de Hita, Agneta Monjo, Maria Dedeu, Antònia Doy, Francisca Fàbregas, Rosari de Hita, Lluïsa Barnosell, Carme Noguerras, Angelina Delemus, Dolors Civera, Maria Castelló. Degut a la constància y activitat de les Sres. Mestres, són nombroses les obreres que hi assisteixen»; vegeu *FSer*. núm. 54 (1912), p. 420.

l'any 1911, en ocasió d'una forta tempesta que assolà la comarca del Maresme, quan els seglars franciscans organitzaren vetllades musicals i literàries benèfiques per a recaptar diners:

«La Joventut Seràfica d'Arenys de Mar, per a contribuir en la mida de les seves forces a l'auxili de les pobres famílies de la Costa [del Maresme], perjudicades de resultes de les horroroses tempestes, que amb raó s'han batejat amb l'expressiu mot de la *tragèdia del mar*, celebrà el dia 5 de març [de 1911], en son local social, una bonica vetllada».¹¹⁶

Pel que fa a la projecció d'acció social a favor de les obreres, i, també sobre l'inseriment de la dona en les activitats i tasques de la vida parroquial, a tall d'exemple cal esmentar que, de la congregació del Terç Orde franciscà de Banyoles n'emergí una terciària agosarament innovadora sobre el paper del laïcitat femení en la vida de l'Església. Ens referim a la controvertida Magdalena Aulina¹¹⁷ (Banyoles 1897 –Barcelona 1956), la qual durant el mes de maig de 1918– tres anys després d'haver professat en el Terç Orde franciscà–¹¹⁸ començaria les seves activitats catequètiques¹¹⁹ i, llunyanament, començaria, alhora, de posar els primers fonaments del «Patronat d'Obreres de Banyoles» –entitat vinculada a la Federació de

116. Vegeu *FSer.* 5 (1911), p. 332.

117. Ingressà al terç orde de Banyoles el 15 de febrer de 1914, amb el nom de germana Nativitat. Professà el dia 4 d'abril de 1915. Posteriorment, el reverend Francesc Sala, missionista, director de la congregació banyolina, estengué un certificat de vestició i professió el dia 2 de març de 1920, que es conserva a l'Arxiu General de l'Institut Secular d'Operàries Parroquials, a Barcelona.

118. L'any 1923, mentre treballava activament en el «Patronat d'Obreres de Banyoles, formà part, també, de la junta del terç orde banyolí –quan era ministra Ramona Canal, i mossèn Francesc Sala n'era director o consiliari– amb el càrrec d'infermera que exercí, juntament, amb Caterina Quintana, Rosa Dorca i Caterina Teixidor; vegeu *ApFran.* XV (1923), p. 95. En el trienni següent, l'any 1926, eren infermeres les terceroles Maria Vidal, Narcisa Gispert, Teresa Puigdemont i Antònia Vidal»; *ibídem* XVIII (1926), p. 93.

119. Tot i que les operàries parroquials remunten les activitats de la seva fundadora al maig de 1916, semblaria, segons la documentació que no les començà pas fins el maig de 1918: «Debemos concluir que en 1918, la joven Magdalena (20 años) ha organizado un primer Mes de María, que ella siempre miró como el inicio de sus actividades públicas»; vegeu A. SOSPEDRA BUYÉ, *Informe sobre Magdalena Aulina en su relación con el Padre Vallet*, Barcelona 2002, p. 8.

Patronats d'Obreres de Catalunya¹²⁰ i que assolí una gran activitat catequètica i social– i, també, de la futura institució pedagògica «Casa Nostra»,¹²¹ que li causà moltes incomprendions i recels, especialment de part del bisbe de Girona, Josep Cartanyà, el qual mai no acceptà les actuacions de Magdalena Aulina basades en pressumptes revelacions de la futura santa Gemma Galgani i, òbviament, mai no reconegué cap aspecte «sobrenatural» de les experiències místiques de Magdalena Aulina. Per això, a causa de la desobediència i el pseudosobrenaturalisme,¹²² acabaria posant en entredit, l'any 1939, la terciària Magdalena Aulina i li prohibí tota mena d'activitats apostòliques, atès que el discerniment eclesial s'ha mostrat sempre recelós davant dels grups autogovernats per inspiracions místiques que es resisteixen a acollir-se al discerniment

120. Vegeu *La III^a Assemblea de la Federació de Patronats d'Obreres de Catalunya a Montserrat (1, 2, 3 d'abril de 1922)*, Barcelona 1922, p. 50-51: «Llista, domicilis i direccions dels Patronats i Escoles que formen la Federació: 'Patronat d'Obreres de Banyoles. Srta. Dª Magdalena Aulina. C. de Turés 49', etc.»

121. El pedagog Manuel Siurot (1873-1940), que dedicà tots els seus béns a obres caritatives i a la fundació d'un seminari per a la formació de mestres seglars catòlics, fou dels pocs que intuï la vàlua de l'experiència pedagògica de «Casa Nostra», tot escrivint, l'any 1937, que: «En la Provincia de Gerona, en el simpático pueblo de Bañolas está establecido uno de los centros de educación más interesantes de España. Se educan niños, pero principalmente se educan hombres y mujeres en los santos principios del Evangelio. Toda la obra que se conoce con el título de *Casa Nostra* está bajo la advocación de la beata Gemma Galgani, la interesante santita italiana, una de las criaturas más espirituales de los tiempos modernos», vegeu M. SIUROT, *La nueva emoción de España*, Burgos 1939, p. 350. La revista d'informació franciscana, publicada pels frares caputxins, adreçada als tercerols, solia donar notícia d'algunes de les publicacions del professor Siurot com, per exemple, el llibre escolar titulat: *Cosas de Niños*; vegeu *ApFran*. V (1913) p. 132.

122. Vegeu J. RICART, *Desviación de un apostolado. El caso de Bañolas, con apostillas al Proceso canónico judicial de la Srta. Magdalena Aulina*, Barcelona 1941. En aquest llibre, a les pàgines 35-39 hi ha publicada una carta del caputxí Josep de Besalú, del 12 d'agost de 1940, en la qual nega el «pretendido sobrenaturalismo que informa la actuación de la Srta. Magdalena Aulina y de los elementos que siguen su inspiración». Molt més sever fou el judici de mossèn Antoni Griera qui, en carta del 23 d'agost de 1940 escrivia, des de Sant Cugat del Vallès: «El caso de Bañolas es iluminismo mujeril, influido por el sentimentalismo de una mujer que busca siempre lo que le conviene y que nunca deja llevarse por la razón [...] La rebeldía contra el ilustre Obispo de Gerona y contra la Iglesia desaparecerá el día en que unos integristas desviados dejen de sentir la influencia del sentimentalismo histórico de una mujer que nada tiene de extraordinario» (*Ibidem*, pp. 53-54).

de la jerarquia eclesiàstica.¹²³ En aquest període de tensions i dificultats, Magdalena Aulina fou molt desacreditada en diverses publicacions;¹²⁴ tanmateix, l'any 1941, seria finalment agombolada per la protecció benivolent del bisbe de Pamplona, Marcelino Olaechea, i llavors Magdalena Aulina, sota l'obediència episcopal, endegaria la fundació, l'any 1945, de la pia unió d'Operàries Parroquials que, després de moltes dificultats, i ran de la Constitució Apostòlica *Provida Mater Ecclesia*, del febrer de 1947 –a través de la qual Pius XII havia autoritzat els Instituts Seculars– serien reconegudes, finalment, a Roma, l'any 1962, a les vigílies del Concili Vaticà II, com a institut secular de dret diocesà.

Un especial esment, atesa llur projecció i significació, mereixen les escoles nocturnes per a obreres que funcionaren al bisbat de Vic, a les poblacions d'Igualada i Manresa, amb les escoles dominicals i nocturnes, i també l'escola dominical que els tercerols de Manresa,¹²⁵ amb la col·laboració de membres dels «Pomells de Joventut», fundaren l'any 1921.

La pionera d'aquestes institucions docents és, sense cap mena de dubte, l'«Escola Dominical baix l'advocació de la Divina Pastora que dirigeix la V.O.T. del P. Sant Francesch, establerta en Nostra Senyora

123. Antoni Sospedra ha escrit que: «Entre els anys 1929 i 1932 els partidaris a creure en la sobrenaturalitat divina de tot allò que passava a la senyoreta Magdalena Aulina es mostraven també inclinats a creure en la veritat de les aparicions de la Verge a Ezquioga, i en la veritat de les aparicions del Sagrat Cor a la Mare Ràfols i a l'autenticitat d'aquells escrits que es referien a aquelles aparicions i a les seves profecies»; vegeu A. SOSPEDRA BUYÉ, *Per carrers i places*, Barcelona 1977, p. 580; Vegeu, també, Id., *Informe sobre Magdalena Aulina en su relación con el Padre Vallet (años 1925-1933)*, Barcelona 2002, p. 165-177 i 191-208.

124. Especialment en l'obra, ja citada, de mossèn Josep Ricart i Aliet, *El caso de Bañolas*, Barcelona 1941. Actualment s'està tramitant el procés de beatificació i canonització de Magdalena Aulina i, amb aquesta finalitat, s'ha publicat una síntesi biogràfica on es tracta dels principals aspectes de la seva personalitat i aportacions al laïcat consagrat; vegeu L. GALMÉS, *Maddalena Aulina Saurina. Pionera del laicato consacrato al servizio dell'Uomo e della Chiesa*, Roma 1994.

125. «Una Escola Dominical de la V.O.T. Franciscana de Manresa. El dia 20 del prop passat mes de novembre [1921], va obrir-se una escola dominical franciscana en el Col·legi de Sant Joan Ber[ch]mans, encarregant-se de la seva organització el Director del Col·legi, el zelós Terciari Franciscà, D. Amadeu Miralles, ajudat d'altres Terciaris i dels Pomells de Joventut 'Primavera' i 'Esclats de Primavera'. Per ara el curset serà de llengua catalana i més endavant serà força ampliat. Les classes són gratuïtes»; vegeu *AcFr.* 3 (1921), p. 51.

de l'Ajuda», fundada l'any 1905, amb un discurs inaugural confiat al prevere terciari Gaietà Soler,¹²⁶ col·laborador de Fèlix Sardà i Salvany, també prevere terciari «d'obediència caputxina», ambdós amics i col·laboradors dels caputxins catalans de la restauració. Aquesta Escola Dominical comptà amb uns estatuts propis aprovats pel cardenal Casañas el 3 de novembre de 1906 que, posteriorment, foren editats i publicats.¹²⁷ Dita escola tenia adherida una caixa d'estalvis,¹²⁸ amb uns estatuts propis¹²⁹ aprovats l'any 1911. Uns anys abans, amb data 26 de juny de 1907, el papa Pius X els havia concedit algunes indulgències, perquè s'adequava als projectes del catolicisme social que promovia el papat.

En efecte, poc després de ser fundades les escoles dominicals de Barcelona foren beneïdes i indulgenciades l'any 1907, com s'ha dit, pel papa Sarto i, per això en el butlletí del Terç Orde *Fulla Seràfica*, que publicaven els tercerols des d'Olot, el reverend Jeroni Gelada, terciari, escrivia que aquestes escoles dominicals van néixer i estructurar-se per tal d'atendre les mancances culturals dels obrers, i que

126. «Fundación de una escuela dominical por la Venerable Orden Tercera de Barcelona. El domingo 7 de mayo de efectuó en Barcelona la inauguración de la escuela dominical para muchachas [...] en el espacioso local del colegio de San Francisco Javier, cedido por su director [Antoni Gibert] para dicho objeto. El Rdo. D. Cayetano Soler, presbítero, pronunció un instructivo discurso que agradó sobremanaera el auditorio», vegeu *MenSer*. XXII (1905), p. 184-185. Complementàriament, vegeu, també, F. AMIGÓ PLA, *Crònica de la Venerable...* p. 53: «El Rnt. Mossèn Gayetà Soler pronuncià un discurs adequat al acte».

127. Vegeu *Reglamento de las Escuelas Dominicales de la V.O.T. fundadas bajo la advocación de la Divina Pastora*, Barcelona 1907.

128. Es conserven, encara, algunes de les «Llibretes de Crèdit», que donaven un 3% de rèdit anual, d'aquesta *Caixa d'Estalvis de l'Escola Dominical de la V.O.T. del P.S. Francesch baix l'advocació de la Divina Pastora agregada a la Caixa de Pensions per a la Vellesa y d'Estalvis*, Barcelona, s.d; APCC, *V.O.T. de Barcelona*, Llig. A-3-20.

129. Vegeu *Estatutos de la Caja de Ahorros* (Barcelona, 3 desembre 1911), amb aprovació diocesana del 24 de gener de 1912, on s'indica, en el f. 1, que: «La Escuela Dominical de la V.O.T. bajo la advocación de la Divina Pastora, deseando favorecer a las sirvientas y obreras a que a ella concurren, fomentando la costumbre del ahorro, ha resuelto establecer en dicha Escuela una Caja de Ahorros, agregada a la Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros»; APCC, *V.O.T. de Barcelona*, Llig. A-3-20. S'ha d'assenyalar que, si el reintegrament era superior a les vint-i-cinc pessetes, calia avisar anticipadament: «Para toda demanda de fondos superior a veinticinco pesetas, la Caja podrá exigir que se la avise con ocho días de anticipación»; (Ibídem, *Estatutos...* art. 5).

caldría estendre-les arreu de Catalunya.¹³⁰ Aquesta institució docent a favor dels il·lustrats dels estaments més menesterosos de la societat barcelonina de principis del segle vintè, especialment obreres i dones dedicades al servei domèstic,¹³¹ havia nascut ran d'unes disposicions que donà el pare Miquel d'Esplugues en visitar la congregació de tercerols de l'Ajuda, tal com s'explica en una crònica manuscrita, redactada per Anna Rigau Bori, de l'any 1912, quan l'escola comptava amb 144 noies inscrites, i amb 17 socis subscriptors del Terç Orde, que es feien càrrec de les despeses que els presentaven les dotze terciàries que hi feien de professores:

«En la Santa Visita practicada por el M. Rdo. P. Miguel de Esplugas a la Congregación de Ntra. Sra. de la Ayuda en febrero de 1905, se resolvió la fundación de una Escuela Dominical para sirvientas y obreras. Las asignaturas que se enseñan son las siguientes: Catecismo, Lectura, Escritura y Aritmética, proyectando al final de la clase un cuadro de Historia Sagrada con la correspondiente explicación, y expansionandos a la alumnas enseñandoles algún canto [...] Con el permiso y beneplácito del Exmo. Sr. Obispo de esta Diócesis se enseñará, en breve, la asignatura de Corte y Confección».¹³²

Aquesta escola dominical gestionada pels terciaris de l'Ajuda comptà amb excel·lents col·laboradors del Terç Orde com: Alexandrina Escriche,¹³³ Laura Anaya¹³⁴ i Anna Rigau, que es veieren

130. «Les Escoles Dominicals no han nascut per ser admirades, no són obres d'art per generar en qui les contempli el sentiment de la bellesa; obres com les Escoles Dominicals han nascut per a ésser imitades, han brotat del cor [per] a satisfer necessitats»; vegeu *FSer.* núm. 4 (1907), p. 3.

131. «Hi ha moltes noyes de fàbrica, criades y filles de treballadors que de petites-petites, abans de tenir l'intel·ligència desenrotllada, han hagut d'anar a fora de casa o ajudar, casi sempre amb un setmanat ridícul, als seus pares y's troben ara sense medis de defensa davant les necessitats de la vida»; vegeu *FSer.* núm. 6 (1908), p. 2.

132. Vegeu *Escuela Dominical de la V.O.T. bajo la advocación de la Divina Pastora. (Congregación de Ntra. Sra. de la Ayuda)*, f. 1-2; APCC, *V.O.T. de Barcelona*, Llig. A-3-20.

133. Sobre aquesta pedagoga i catequista, el sacerdot terciari Mn. Jeroni Gelada escrivia: «La Alexandrina Escriche és una senyora que se la trova sempre devant de totes les obres de propaganda catòlica, ànima de les Escoles Dominicals de Barcelona, y actualment una de les Senyores Catequistes que desempenyen l'alt càrrec social d'atracció de la classe obrera»; vegeu *FSer.* núm. 6 (1908), p. 2.

134. Morí poc abans de la guerra civil. Una breu nota necrològica a la revista

emparades amb el suport del consiliari, pare Jacint de Barcelona i, també, del bisbe diocesà Joan Laguarda. Prèviament a l'estructuració d'aquestes escoles dominicals, els tercerols vinculats al santuari de l'Ajuda havien projectat, però, una mena de casa d'acollida per a obreres en situació precària a Barcelona, que no arribà a reeixir:

«Barcelona. La necesidad cada día más sentida y apremiante de fundar un centro que cuide de organizar un buen servicio de muchachas, ha inspirado a algunas señoras pertenecientes a la Orden Terciaria de San Francisco de Asís la idea de fundar un *Asilo* titulado *Hostería de Nuestra Señora del Sagrado Corazón de Jesús*, donde encontrarán seguro albergue así las jóvenes que al llegar de sus pueblos deseen buscar una buena familia para servir, como las muchachas que, al ser despedidas por sus amos se ven, las más de las veces, expuestas a mil peligros por carecer de amigos o parientes que las acojan. La junta fundadora instituirá clases dominicales».¹³⁵

Semblantment, i situats encara en aquest mateix context,¹³⁶ també els caputxins del santuari barceloní de Pompeia, en col·laboració amb els tercerols i amb els benefactors de l'obra social pompeiana, endegaren la fundació d'unes escoles gratuïtes, inicialment destinades als infants de l'escolania,¹³⁷ per tal de «cristianizar en la medida de sus fuerzas el corazón del niño del trabajador, [los miembros de la «Asociación de Nuestra Señora de Pompeya»] determinaron la inauguración de unas Escuelas Gratuitas, que fueran para el niño como su segunda familia, su casa y su lugar de instrucción, educación y recreo».¹³⁸

---

portaveu del terç orde franciscà deia: «Laura Anaya, activíssima terciària, que ocupà sempre els càrrecs de més responsabilitat amb molt notable competència», vegeu *CatFr.* XIV (1936), p. 48.

135. Vegeu *MenSer* IV (1887), p. 213-214.

136. Una visió de conjunt de l'Església catalana en aquest període històric ens és abastat dins l'obra del benedictí J. MASSOT I MUNTANER, *Església i societat a la Catalunya contemporària*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

137. «Brotó la Escolanía para el servicio del Templo, esplendor del culto y edificación de los fieles»; vegeu *ApFran.* XVIII (1926), p. 24.

138. «Escuelas de Ntra. Sra. del Rosario de Pompeya»; vegeu *ApFran.* XVIII (1926), p. 23-25.

Tanmateix, fou a la població d'Igualada on s'estructurà una escola nocturna per a noies obreres de més projecció, millor organització i de més gran incidència i estima social, la qual funcionà de l'any 1908 al 1936¹³⁹ (juntament amb una caixa d'estalvis),¹⁴⁰ en una circumstància històrica en què el Terç Orde franciscà assumia les directrius d'acció social i catequètica suggerides pel papa Lleó XIII,¹⁴¹ i en una situació força favorable, en l'àmbit hispà, a favor d'aquestes activitats confessionals.¹⁴²

En la gestió i animació d'aquesta escola nocturna igualadina, hi destaca el paper de la terciària Cecília Ravetllat,¹⁴³ que morí l'any 1930. Pel que fa a aquestes experiències d'acció social promogudes pels frares caputxins i tercerols a favor de les noies obreres, hem d'ambientar-les en un context de gran puixança de les associacions eclesiàstiques a favor dels obrers i de les dones, promogudes per l'Església, com el «Sindicat de l'Agulla»;¹⁴⁴ associacions femenines promogudes a Barcelona, sobretot, durant el pontificat de Monsenyor Laguarda,¹⁴⁵ i força freqüentades pels

139. Vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Primera aproximación histórica a la Escuela Nocturna del Patronato Obrero Femenino de los capuchinos de Igualada, (1908-1936)»: *Memoria Ecclesiae* XI (1997), p. 643-651. Una crònica d'època d'aquesta escola nocturna, podem llegir-la dins de la memòria titulada: *Una institució social obrero-femenina a Igualada*, Igualada, 1920.

140. Vegeu el reglament propi publicat dins del fulletó: *Patronat d'Obreres de Joventut Seràfica (Igualada)*. *Germandat i Caixa Dotal*, Igualada, 1918-1932. Aquestes caixes d'estalvis a favor de les obreres foren iniciades i promogudes per Mn. Ramon Balcells i Masó (1882-1937): «La caja dotal tiene por fin: hacer más productivas las cantidades de la caja de ahorros, servir de premio a las secciones escolares, y ayudar con una dote una toma ventajosa de estado», vegeu *Patronato Social-Escolar de Obreras Cristianas*, Barcelona 1911, p. 23.

141. Vegeu, especialment, l'obra del P. M. FERNÁNDEZ, *León XIII y la V.O.T. de San Francisco de Asís*, Madrid 1893, sobretot el Cap. IV, titulat, precisament: «La Venerable Orden Tercera de S. Francisco, regeneradora de la sociedad cristiana».

142. Vegeu, per exemple, les normes d'acció social catòlica donades pel cardenal Aguirre, arquebisbe de Toledo, i que foren publicades dins: *ApFran.* (1910), p. 52-54 i p. 70-73.

143. «Cofundadora i secretària del 'Patronat d'Obreres de Joventut Seràfica' d'aquesta ciutat»; vegeu *CatFr.* VIII (1930), p. 263.

144. Alguns sacerdots del terç orde, vinculats als caputxins, fundaren institucions socials a favor de la dona com, per exemple, Joan Buj (1863-1935), canonge de la Seu de Saragossa, que organitzà el «Sindicat de l'Agulla» i, també, fundà i dirigí, alhora, el periòdic *El Eco de la Cruz*, vegeu *VCar.* 12 (1935), p. 339.

145. Per exemple, el bisbe Laguarda solia afavorir, amb ajuts, l'associació de

caputxins.¹⁴⁶ Per això no ha pas d'estranyar-nos que, a redós dels convents de caputxins, a la primeria del segle xx, s'estructuressin institucions semblants d'acció social a favor dels joves, dels obrers i de les dones, en bona part dinamitzades per seglars, membres del Terç Orde¹⁴⁷ i que, conseqüentment, en les publicacions caputxines es parlés a favor dels obrers i dels estaments més necessitats¹⁴⁸ en donar acurada notícia de les iniciatives a favor dels sindicats d'inspiració catòlica i caixes rurals.¹⁴⁹

Per exemple, el pare Antoni M. de Barcelona, el novembre de 1911, en postular la necessitat d'estructurar obres socials a favor de la dona oferia, alhora, una escruixidora descripció de les penúries de les dones obreres, sobretot les que havien de fer el treball des de casa

---

cosidores: «Ens complau en gran manera fer constar que'l nostre Il·lustríssim i venerat Sr. Bisbe, Dr. Laguarda, entusiasta protector de la nostra obra, ajudà a la instal·lació de la nova Sucursal, amb el generós donatiu d'una màquina de cosir de les millors marques de la Casa Singer»; vegeu *Patronat per a les Obreres de l'Agulla*, Barcelona 1913, p. 6.

146. Per exemple, el pare Francesc de Barbens solia predicar algunes festes religioses del «Patronat per a les Obreres de l'Agulla»: «S'escaigué la festa de nostra Patrona, Nostra Senyora del Sagrat Cor, en quin dia se celebrà com cada any una Missa d'acció de gràcies en la seva Capella del Carrer de Rosselló, en la que, en obsequi de la nostra obra predicà, durant la Missa, l'eminent Pare Barbens, de l'Orde de Pares Caputxins de Barcelona», vegeu *Patronat per a les Obreres de l'Agulla. Treballs llegits en la Junta General celebrada en la parròquia de Santa Agna lo dia 3 d'abril de 1913*, Barcelona 1913, p. 4. El fascicle conservat a l'APCC, conté una dedicatòria manuscrita de Dolors Monserdà adreçada al pare Francesc de Barbens.

147. Sobre l'acció dels tercerols a favor de la dona obrera. Vegeu el treball titulat: «Influencia social de la Tercera Orden en la mujer», dins *Revista Franciscana* 49 (1921), p. 195-196: «ante el cuadro lúgubre y negro que la sociedad nos presenta, conviene que renazca de nuevo la influencia [social] franciscana».

148. Per exemple, en ocasió del conflicte pescador a Galícia, els caputxins valencians, l'any 1900, decantant-se a favor de la gent del mar, escriuen: «Tristíssima cosa sería que por favorecer a unos cuantos capitalistas fabricantes de conservas, condenar a la miseria o a la emigración a millares de familias ribereñas que no tienen otro patrimonio que la barca y aparejos para ganarse la vida»; *Florejillas de San Francisco* 1 (1900), p. 324.

149. «La *Confederación Nacional Católico Agraria* es una unión de federaciones de Sindicatos agrícolas de carácter católico, con objeto de intensificar la defensa, desenvolvimiento y perfeccionamiento de los intereses agrícolas, económicos y morales de los socios. Está apoyada en las doctrinas del catolicismo social, afirmado los principios de Religión, Familia y Propiedad como fundamentos del orden social en contra de las negaciones del socialismo»; vegeu *Adalid Seráfico* 20 (1919), p. 139.

–d’ací ve que nasquessin institucions com el «Sindicat de l’Agulla», fundat per la terciària sarranenca Dolors Monserdà– tot posant en relleu la lamentable situació de l’obra:

«Hi ha unes altres noyes, qual situació, si hi cap, és encara més trista. Són les cusidores de ‘robes fetes’ dels grans magatzems; les que fan a casa seva roba blanca (mocadors y coses per l’estil); les dependents de moltes cases de comerç; les que fabriquen objectes barats per cases de saldos, etc. El quadro que ofereixen aquestes innombrables treballadores és verdaderament espantós. Moltes d’elles, com vosaltres potser sabreu molt bé ¡guanyen un jornal de 60 ó 70 cèntims, després d’escarrassar-se del matí fins al vespre! Ara afegiu-hi el tracte que reben, la decadència física y moral que aquest treball suposa, les lluites y misèries que presideixen aquesta trista feyna, y tindreu una idea del viure d’aquestes germanes vostres. Mes encara hi ha una altre cosa, y és que’ls mateixos compradors contribueixen a l’explotació d’aquesta misèria: volen els objectes ben barats. De vegades se glorien la gent d’haver fet compres a cap preu y no saben q u e les víctimes d’aquesta baratura són les que estan a sota, són les treballadores. No saben que ab això contribueixen a la baixa dels salaris; no’s fixen que aquelles robes que indiferents se posen tenen rastres de llàgrimes [...] És precís atraurer aquestes noyes y donals-hi alguna educació religiosa, moral y domèstica, per a que no’s trobin desamparades y desarmades en les lluytes de la vida, és precís reunir-les en agrupacions ahont hi trobin expansió, alegria, moralitat y profits pràctichs, per a contrarestar la perniciososa influència de les diversions bullangeres. El bé que fan les institucions destinades a aquest fi és immens; que ho diguin sinó les Escoles Dominicals que per les noyes de servey domèstich sostenen les terciàries de Barcelona, el Patronat d’Obreres que sostenen les d’Igualada, y el que per les obreres de l’agulla dirigeix la illustrada terciària senyora Monserdà de Macià».¹⁵⁰

Aquestes darreres institucions d’acció social, dedicades a l’atenció de la dona obrera, solien estar en connexió amb la «Federació de

150. Vegeu JOAN D’ALVERNA [= ANTONI M. DE BARCELONA], «Les obres socials femenines»: *FSer.* núm. 52 (1911), p. 397-400. Sobre Dolors Monserdà, vegeu R. MATHEU, «Una franciscana escriptora i la seva època: Dolors Monserdà»: *Franciscàlia* (gener 1952), p. 2.

Patronats de noies obreres de Catalunya», promogudes per mossèn Ramon Balcells, director de la «Lliga d'Acció Catòlica de la Dona» i del «Patronat Social-Escolar de les obres del Poblet»¹⁵¹ (conegut també per «Patronat de l'Obrera Cristiana», amb diverses seccions¹⁵² a favor de les obreres, més enllà de la beneficència);¹⁵³ així com també, seguien molt de prop les intuïcions de mossèn Josep Gatell¹⁵⁴ i de mossèn Josep Valdé, fundador, aquest darrer, del «Patronat del Sagrat Cor de Jesús» per a noies obreres de Mataró que, molt segurament, deuria inspirar el futur pare Ezequiel de Mataró –que ingressà als caputxins l'any 1904, quan ja era sacerdot del bisbat de Barcelona– l'orientació general de «Joventut Seràfica» que, l'any 1906, fundaria en la veïna població d'Arenys de Mar¹⁵⁵ i, segurament, també deuria incidir en l'estructuració de l'acció social que promogué al voltant del santuari barceloní de Pompeia, molt principalment des del «Grup

151. Anomenada «del Poblet» pel fet d'estar ubicat al barri barceloní dit del «Poblet», al Camp d'en Grassot, a l'extrem de Gràcia, concretament en el núm. 389 del carrer Provença.

152. «Secciones del Patronato Social-Escolar de Obreras del Poblet. Las secciones económicas comprenden: la Beneficencia, Hermandad, Caja de Ahorros, Cooperativa, Caja Dotal, Enfermería, y Cantina Escolar. Las secciones de cultura comprenden: la enseñanza del magisterio, la del francés, la de confección de labores y las escuelas, que, por ser tres, se subdividen en Dominical, Diurna y Nocturna, etc.»; vegeu *Patronato Social-Escolar de obreras cristianas*, Barcelona 1911, p. 15.

153. «No es pues el Patronato ningún asilo ni casa de beneficencia, sino una verdadera casa social, etc.», vegeu *Patronato Social-Escolar de las obreras cristianas*, Barcelona 1911, p. 7.

154. Josep-Ildefons Gatell († 1918), rector de la parròquia de Santa Anna de Barcelona, fou l'instaurador a Catalunya del feminisme cristià: «El Rdo. Cura Párroco de Santa Ana, Dr. D. José Ildefonso Gatell, instaurador del feminismo cristiano», vegeu *Patronato Social-Escolar de obreras cristianas*, Barcelona 1911, p. 12. Aquesta vinculació amb el feminisme catòlic no és recollida pel *Diccionario d'història eclesiàstica de Catalunya*, Vol. II, Barcelona 2000, p. 257.

155. Sobre la irradiació franciscana i social de la «Joventut Seràfica» arenyenca, el pare Francesc de Barbens escriví: «En el convent d'Arenys de Mar hi ha establerta una associació anomenada *Joventut Seràfica*, la qual, ab el poch temps que compta d'existència, ha prèns una marxa i proporcions considerables. L'objecte que's proposa és refundir l'esperit seràfich [= franciscà] a la joventut, assentar-hi les ensenyances restaurades de l'equilibri social, desenrotllar els sentiments d'amor y caritat, y emmotllar en la generació present aquella ànima extraordinària, que en ple sigle XIII, marcava una nova orientació al moviment relligiós y civil de la societad, etc.», vegeu FRANCESC DE BARBENS, «Importància social de la 'Joventut Seràfica'», dins *FSer.* núm. 9 (1908), p. 20-21.

d'Acció Social Franciscana», fundat l'any 1913, amb un secretariat d'obres socials, que prestava els serveis següents: secretariat popular, consultori social, borsa de treball («que atenderá las ofertas y demandas de trabajo»), i un servei de correspondència («que facilitará la comunicaci3n escrita entre las personas que no les sea posible hacerlo por sí mismas»),¹⁵⁶ etc.

També, per la seva banda, els tercerols d'Arenys endegaren un secretariat popular i farmàcia gratuïta a benefici dels estaments pobres inscrits, o socis, de la «Joventut Seràfica».¹⁵⁷ A propòsit d'aquesta acció social promoguda pels tercerols arenyencs, escrivia el seu fundador, pare Ezequiel, l'abril de 1909 que:

«En aquest [mateix] sentit deurian treballar totes les V.O.T., perquè així, fundant Accions Socials similars a la nostra [d'Arenys] se formarian en el vertader esperit seràfich, y no serian terciaris [només] de nom concretant-se ab el reso del Ofici y la Comunió y Conferència mensuals, [i que] esperessin a ses cases la resoluci3n del conflicte social que'ns aménassa».¹⁵⁸

Altres experiències d'escoles dominicals, i nocturnes, a favor dels obrers i obreres, i d'associacions catequètiques i d'esbarjo a favor dels joves, on es maldava, alhora, per instruir-los a través de l'esplai i el cant,¹⁵⁹ les trobem, també, a redós dels ja esmentats convents de

156. Vegeu *Boletín Dominical N. S. de Pompeya* [= *BDPomp.*] 5 (1914), p. 182: «Secretariado de Obras Sociales».

157. «Farmàcia gratuïta, el Sr. Molinas té a son càrrech aquesta Secció, cedint les medicines gratuïtes als que acreditin pertànyer a n'aquesta entitat. Secretariat Popular, està a càrrech del Advocat D. Xavier de Prats, cuidant d'escriurer cartes, administraci3n y defensa davant dels tribunals y tot lo que necessiti consell d'Advocat»; vegeu *F.Ser.* Supl. núm. 22 (1909), p. 7.

158. Vegeu EZEQUIEL DE MATARÓ, «Acció Seràfic-Social d'Arenys de Mar»: *F.Ser.* Supl. núm. 22 (1909), p. 8.

159. «La Congregaci3n titulada 'Joventut Seràfica de la Mare de Déu de la Miseric3rdia', establecida en Arenys de Mar (Cataluña) por los Padres Capuchinos, celebró el día 11 de febrero, el primer aniversario de la fundaci3n de su 'Orfeo Seràfich Marià' con una hermosa fiesta. ¡Excelente obra religioso-social, educar recreando!»; vegeu *MenSer.* XXX (1912), p. 947. En ocasi3n d'aquest primer aniversari s'estrenà una senyera per a l'Orfeo Seràfic, dibuixada per l'artista arenyenc Marià Castells i, per la festa major d'Arenys de Mar d'aquell mateix any, l'Orfeo Seràfic inaugurà unes completes solemnes, cantades, en honor de Sant Zenon, musicades pel pare Nicolau de Tolosa: «Unes solemnes completes del Rvnt. P. Nicolau de Tolosa, caputxí

l'Ajuda,¹⁶⁰ Pompeia,¹⁶¹ Palma de Mallorca¹⁶² i Arenys de Mar.¹⁶³ També, a partir de l'any 1907, en els convents de Manresa, Igualada i Olot, es començaren a estructurar els grups de «Cordígers», per tal d'assolir la consolidació de l'agrupació del jovent entorn de l'ideal franciscà.¹⁶⁴ A Palma de Mallorca, els frares caputxins, per iniciativa del pare Atanasi de Palafrugell, el 28 de desembre de 1913 crearen la «Joventut Antoniana»,¹⁶⁵ que seguia els estatuts aprovats per Pius X amb el breu *Refert nos* del 10 de març de 1911. Un any després, aquesta fundació mallorquina ja comptava amb 40 membres, que solien dedicar-se a la catequesi i a l'acció social¹⁶⁶ i, també, complementàriament, al foment de l'esport:

[...] dirigides per l'intel·ligent mestre i director de l'Orfeó [Seràfic] D. Eloi Riera»; vegeu *FSer.* VI (1912), p. 432 i 452.

160. Iniciades l'any 1905 pel pare Fidel de Sant Iscle, durant l'any 1907 fou publicat un reglament per al funcionament de dites escoles que, amb gran encert, dirigí la professora Alexandrina Escriche, vegeu *Reglamento de las Escuelas Dominicales de la V.O.T., fundadas bajo la advocación de la Divina Pastora*, Barcelona 1907. Una breu crònica de l'acte inaugural fou publicada a la revista de divulgació franciscana *El Mensajero Seráfico*: «El domingo 7 de mayo [1905] se efectuó en Barcelona la inauguración de la escuela dominical para muchachas, a cargo de la V.O.T. de N.S.P.S. Francisco, dirigida por los PP. Capuchinos, en el espacioso local del Colegio de San Francisco Javier, cedido por su director para dicho objeto [...] El Rdo. Dr. Cayetano Soler, presbítero, pronunció un instructivo discurso»; vegeu *MenSer.* XXII (1905), p. 184-185: «Fundación de una Escuela Dominical por la Venerable Orden Tercera de Barcelona».

161. Vegeu RUPERT M. DE MANRESA, «Por las Escuelas del Patronato de la Virgen de Pompeya»: *BDPomp.* (1913), p. 9-12 i 26-27.

162. A Palma hi funcionà la «Joventut Antoniana», associació fundada, el 28 de desembre de 1913, pel pare Atanasi de Palafrugell; vegeu *Reglamento de la Juventud Antoniana de Palma de Mallorca*, Palma 1915.

163. Vegeu *Memòria de la Joventut Seràfica de la Mare de Déu de la Misericòrdia, per a commemorar el quint any de sa fundació que tingué lloch el dia 30 de setembre de 1906*, Arenys de Mar 1912.

164. «Un nou exèrcit. Ho serà ajudant Déu, el que s'està organisant entre la gent menuda d'aquesta ciutat [d'Olot], acoblant-se baix la bandera del Seràfich Pare Sant Francesch y'l mantell de la Divina Pastora, ab lo nom d'*Arxiconfraria del Cordó Seràfich* [...] Sabem que a Manresa també s'establí aquesta Arxiconfraria, ab molt bons resultats; y que'ls PP. Caputxins d'Igalada també estan organitzant una Associació similar»; vegeu *FSer.* núm. 2 (1907), p. 4.

165. Vegeu *ApFran.* XXVIII (1941), p. 140.

166. «Fundada el día 28 de diciembre de 1913, por el P. Atanasio de Palafrugell, como una rama de la Pía Unión de San Antonio de Padua, que estableció el P. Pedro

«Desde los primeros días de su fundación en 1913, la *Juventud Antoniana* de Palma de Mallorca consideró indispensable el deporte para la debida educación de la juventud, puesto que ya en 1916, inauguró un campo de fútbol que adquirió en las cercanías de Palma. [Y] Consiguíó inaugurar, en 1934, un nuevo campo de deportes que es uno de los mejores de Mallorca».¹⁶⁷

Durant la tardor de 1913, el pare Francesc de Barbens –que estava estretament en contacte amb d’altres experiències d’acció social promogudes per l’Església del nostre país– oferia aquest balanç de l’acció social promoguda des del santuari barceloní de Pompeia:

«En los pocos años que cuentan de existencia esta casa e iglesia de Ntra. Sra. de Pompeya, han penetrado fácilmente por las varias esferas de la Sociedad para ejercer entre ellas una acción intensamente cristiana de cultura y de caridad. En Barcelona, si bien es verdad que se agitan una serie de elementos perturbadores que llevan la crispación a los corazones, la inmoralidad y perturbación a las familias, y la confusión a las conciencias, también es un hecho que se trabaja con eficacia en la ilustración sana del obrero, en la dignificación del pobre y en la moralización de las familias. La *Asociación de Nuestra Señora de Pompeya*, tiene a su cargo, entre otras cosas, el cuidado de las escuelas diurnas y nocturnas y todo lo que se refiere al Patronato. De manera que la Asociación ha procurado el local donde se da la enseñanza al obrero, ha pagado el material que éste se sirve para iniciarse al estudio».¹⁶⁸

En l’estructuració i direcció d’aquestes escoles nocturnes pompeianes, hi tingué un destacat paper Joaquim Civera i Sormaní,

---

de Salo en 1910. Ya en 1914 contaba con más de 40 miembros. Cinco de los siete Antonianos fundadores son en la actualidad socios honorarios. Queremos subrayar sus nombres: don Antonio Oliver, farmacéutico; don Germán March, farmacéutico; don Juan Marqués, licenciado en ciencias químicas; don Salvador March, médico, y don Gabriel Cañellas, abogado»; vegeu *ApFran*. XXIX (1942), p. 95.

167. Vegeu *ApFran*. XXIX (1942), p. 97-98.

168. Vegeu FRANCESC DE BARBENS, «Nuestras Asociaciones de Beneficencia»: *BDPomp*. IV (1913), p. 237-239 i 253-256.

autor del llibre *Lleó XIII i la Qüestió social*,¹⁶⁹ que publicà l'any 1927, i autor, també, de la versió catalana de l'encíclica *Rerum novarum*,¹⁷⁰ tal com ell mateix ho testimonià: «Quan jo era encara molt jove, vaig fundar un Patronat per obrers i unes escoles nocturnes, que vaig dirigir durant molts anys. Els diumenges celebràvem festes esportives en el camp d'esports annexe al dit Patronat».¹⁷¹ Aquestes activitats d'esplai, o esbarjo, de contingut catòlic, juntament amb algunes activitats esportives, foren molt ben estructurades pels franciscans seglars de Pompeia i, també, pels d'Igualada que, l'any 1910, escriviren: «L'esbargiment y sport són dos medis utilíssims per a la formació y desenrotlló físich y moral de la joventut».¹⁷²

En la configuració de les diverses iniciatives caputxines d'acció social a favor dels malalts,¹⁷³ pobres¹⁷⁴ i obrers hi participaren, molt activament, tal com hem anat esmentant, membres del Terç Orde, que es veieren animats, tant per les disposicions del Congrés Franciscà de Paray-le-Monial,¹⁷⁵ celebrat l'agost de 1908, com per

169. En aquest treball, a més d'oferir la versió al català de l'encíclica *Rerum Novarum*, hi ha un capítol sobre «el Terç Orde de Sant Francesc i els obrers»; vegeu *CatFr.* VI (1928), p. 24.

170. Vegeu *Carta Encíclica «Rerum Novarum» de S.S. el Papa Lleó XIII sobre l'estat dels obrers*. Traducció i pròleg de Joaquim Civera i Sormaní. Barcelona, Imp. Atenes, s.d.

171. Vegeu *VOTPomp.* núm. 84 (1957), p. 3.

172. Vegeu *FSer.* núm. 41 (1910), p. 297.

173. Als terciaris malalts i sense recursos del V.O.T. de l'Ajuda, a partir de l'any 1908, es maldà per facilitar-los metges i remeis gratuïtament: «Des de l'any vinent, tots els terciaris que ho necessitin tindran metge y medicina de franch. Serà una molt bona obra deguda als esforços de tots [els tercerols de l'Ajuda]»; vegeu *FSer.* núm. 5 (1907), p. 6.

174. En algunes festes, els pobres rebien un ajut especial, per exemple, el dia del dijous sant de 1913, les congregacions de l'Ajuda i de l'Hospital de la Santa Creu, donaren un pa i 5 pessetes a cada pobre, que reberen «de mans de la germana ministra de l'Ajuda, Dª Assumpció Mascaró, i en presència de les Juntes d'ambdues congregacions, l'obsequi qu'ls féu la V.O.T. consistent en una moneda de 5 pessetes i un pa de 5 lliures cada un»; vegeu *FSer.* núm. 69 (1913), p. 536.

175. Sobre les disposicions d'aquest congrés franciscà, els terciaris catalans escriviren: «Posseeix la mentalitat francescana el que juntament amb el Sant Pare Lleó XIII reconeix que la major part dels treballadors estan en un estat de misèria y infortuni immerescut [...] per l'acaparament, l'especulació, la usura y al estat de desorganització del món del treball. Posseeix la mentalitat francescana el que creu que no és ab la sola almoyna com se poden y deuen remediare les immerescudes misèries del treballador, perquè l'obrer sobri y honest no és pas un pobre, y a ell li és

les suggeridores indicacions del pare Miquel d'Esplugues, ministre provincial de Catalunya, el qual, ran de les activitats promogudes pels tercerols d'Olot –inspirades en algunes iniciatives d'acció social belgues–¹⁷⁶ escriví al germà ministre dels franciscans seglars olotins, bo i dient:

«Convé molt, moltíssim, que les nostres Ordres Terceres Francescanes surtin de son general ensopiment; y que sens deixar de recordar lo nostre passat gloriós, y fomentant cada dia més l'esperit de vera pietat cristiana y seràfica, posin els ulls en lo present y pervindre, fent-se càrrech de lo grans que són les necessitats actuals del poble cristià, y convertint-se a si mateixes en poderós instrument de restauració de la vida social y cristiana».¹⁷⁷

Fruit d'aquest desvetllament dels tercerols olotins, tan lloat pel pare Esplugues, fou l'estructuració del «Rober Ntra. Sra. del Tura»,¹⁷⁸ fundat l'any 1914 –amb un reglament redactat pel pare Frederic de

---

degut, no per caritat, sinó per justícia, lo necessari moral y materialment, per poguer viurer sens tenir que recórrer a la mendicitat»; vegeu *FSer.* núm. 18 (1909), p. 100-101: «Propòsits y resolucions del Congrés Francescà de Paray-le-Monial (1908)». Complementàriament, vegeu, també, *ApFran.* núm. 7 (1909), p. 5-6: «Algo sobre el Congreso de la Tercera Orden de Paray-le-Monial».

176. «També se determinà estudiar la conveniència de formar una Acadèmia Franciscana, a fi que nostre Ordre Tercera entrés de plè en el camp de l'acció catòlica [...] Se pensà en procurar que la V.O.T. aportés son humil gra de sorra a la grandiosa obra de l'acció social cristiana, y al efecte se acordà estudiar l'implantació de una meritíssima obra social de magnífichs resultats a Bèlgica»; vegeu *FSer.* núm. 1 (1907), p. 1-2.

177. Carta de Miquel d'Esplugues a Francesc Fontfreda i Ferrer, ministre dels terciaris d'Olot (Sarrià, 17, juliol 1907). Aquesta carta es publicà dins *FSer.* núm. 1 (1907), p. 3. Cal dir que, a les primeries del segle vintè, s'encoratjà la participació dels terciaris en l'acció social catòlica, tal com havia suggerit el Papa Lleó XIII: «Los terciarios, personalmente, obrarán muy bien ingresando en las sociedades católicas, y trabajando en la acción social, como quiere la Santa Sede, sin comprometer la responsabilidad de la Tercera Orden»; vegeu *Adalid Seráfico* XIII (1912), p. 463.

178. Pel que fa al Reglament i primeres activitats, vegeu *El Rober de Ntra. Sra. del Tura. Reglament General*, Olot 1914; i, també, la *Memòria del Rober de Ntra. Sra. del Tura, desde la seva fundació fins el 31 de desembre 1916*, Olot 1917.

Berga,¹⁷⁹ que en fou el primer director—¹⁸⁰ que es crearia amb la prioritària finalitat de «fer bé al pobre, procurant-li roba per vestir-se».¹⁸¹ Paral·lelament, els frares d'Olot, endegaren el «Rober de Sant Francesc», amb les mateixes finalitats d'aportar roba als pobres i necessitats.¹⁸² Anys després, durant els anys de la Segona República les terciàries de Pompeia fundaren un «Rober Eucarístic», destinat a proveir d'ornaments les esglésies pobres, especialment en les missions estrangeres.¹⁸³

Els caputxins de Catalunya, per tal d'ajudar a finançar les obres socials, ultra els socis protectors, solien organitzar tòmbols¹⁸⁴ i, de cara a la mentalització dels terciaris a favor de l'acció social i caritativa, preparaven conferències on convidaven a dissertar tercerols de renom. Per això, en les sessions del setè congrés internacional del Terç Orde franciscà, celebrat l'agost de 1908 a Paray-le-Monial, es reflexionà a propòsit del paper actiu dels tercerols en la regeneració i reforma social que, en l'opinió d'un dels ponents, havia de partir de la reforma interna de les congregacions o fraternitats del Terç Orde per tal de poder ser irradiada aquesta, més eficaçment, en la vida eclesial i social.¹⁸⁵ Alhora els congressistes postularen la participació activa dels tercerols en la política, segons el model polític del

179. «S'acordà que anés una representació a trobar el dit R. P. Frederic de Berga, guardià llavors del convent de caputxins, per a pregar-li s'encarregués de confeccionar el Reglament»; vegeu *Memòria del Rober de Ntra. Sra. del Tura*, Olot 1917, p. 5.

180. «Frederic de Berga, oficialment, fou nomenat Director espiritual del Rober per l'autoritat Diocesana el dia 19 d'agost de 1914» (*ibídem*, p. 6).

181. Vegeu el «Recordatori» de la inauguració del rober (Olot, 6 setembre 1914), efectuada després de rebre l'aprovació civil, signada a Girona el 3 de juliol de 1914.

182. «La finalitat del 'Rober de Sant Francesc' és portar al Crist les persones necessitades per mitjà de l'exercici de l'obra de misericòrdia corporal, que diu: 'vestir al despullat'. S'alimenta de roba nova, siguin peces o retalls, i de roba usada, però neta i en bon estat»; vegeu el Reglament del *Rober de Sant Francesc*, art. 1 i 2.

183. «El Roperio Eucarístic de Nuestra Señora de Pompeya, que además del trabajo particular, se reúne cada martes en una de las salas del convento para la labor de conjunto, tiene el doble objetivo de confeccionar ropa para nuestra iglesia y también para las Misiones»; vegeu *ApFran*. XXVI (1934), p. 26.

184. Per exemple, «La V.O.T. d'Arenys de Mar, seguint sempre el camí emprès, està organisant una Tómbola per a recollir fondos per al sosteniment de les obres socials i benèfiques»; vegeu *FSer*. VI (1912), p. 463.

185. Vegeu J. B. LAFARGUE, *Le Tiers-Ordre et la réforme sociale*, dins *Actes du Tiers-Ordre Franciscain*, Paray-le-Monial 1909, 127: «Toute régénération, comme toute vie, doit aller du dedans au dehors».

moviment anomenat *Le Sillon*, dos anys abans de ser condemnat per Pius X,¹⁸⁶ l'any 1910, en plena lluita antimodernista.¹⁸⁷ Amb tot, i malgrat aquesta prohibició pontificia, el sociòleg Severino Aznar, terciari franciscà,¹⁸⁸ especialista en catolicisme social, en una conferència adreçada als tercerols aplegats a Madrid el gener de 1917, hi indicava que, malgrat la no politització dels terciaris franciscans, postulada pel papa Sarto,¹⁸⁹ i la prohibició de llegir periòdics polítics¹⁹⁰ –més accentuada, encara, a partir de la condemna els anys 1914 i 1926 de l'*Action Française* de Maurras–¹⁹¹ els tercerols havien d'incidir indirectament en la política a través de llur acció social feta, tothora, en col·laboració amb els rectors de llurs parròquies:

186. Vegeu la «Lettre *Notre charge*, condamnant le *Sillon*», datada a Roma el 25 d'agost de 1910.

187. «*Le Sillon* veut donc être franciscain. C'est la mentalité franciscaine qu'il entend insuffler á son groupe généreux et ardent [...] *Le Sillon* oferait-il affirmer aujourd'hui qu'il ne s'est pas troupé?»; vegeu *Actes du Septième Congrès du Tiers-Ordre Franciscain*, Paray-le-Monial 1909, p. 26.

188. Era profes de la congregació de l'església de Jesús de Medinaceli, dels caputxins de Madrid: «El día 17 de marzo último profesaron en la V.O.T. de los RR.PP. Capuchinos de Madrid (iglesia de Jesús) D. Severino Aznar, Catedrático de la Universidad Central, sabio sociólogo y autor de varias obras, entre ellas *Las grandes Instituciones del catolicismo*, y D. José María de Prado, pintor célebre y conocido especialista por los retratos al óleo»; vegeu *ApFran.* X (1918), p. 95.

189. Vegeu «De disciplina Tertii Ordinis caute moderanda»: *Analecta OFM Cap.* 27 (1912), p. 295-298.

190. Especialment ran la condemna del periòdic i moviment polític francès *L'Action* els anys 1914 i 1926: «*La Acción francesa*, es una escuela creada por Charles Maurras con fines políticos y sociales, pero fundada en ideas religioso-morales, de gusto naturalista y positivista. El 15 de enero de 1914 se reunía el Santo Oficio en Congregación preparatoria para examinar los libros de Maurras. Conforme el Romano Pontífice [Pío X] con el Santo Oficio, dijo 'A pesar de las muchas súplicas que recibo para que no permita la condenación de estos escritos, con todo, quedan desde ahora prohibidos' [...] Pío XI creyó que hoy era el momento exigido por el Decreto, y así el día 31 de diciembre de 1926 mandó publicarlo a *Acta Sanctae Sedis*, entrando al momento en vigor», vegeu ANTONINO DE CAPARROSO, «Condenación de la *Action Française*»: *VCar.* 4 (1927), p. 401-404. Complementàriament, vegeu també, *CatFr.* VII (1929), p. 146: «I, ara, darrerament, quan l'*Action Française* volia muntar el sistema d'utilitzar la Religió per fer política, Pius XI ha parlat severament per deixar les coses al seu lloc».

191. Aquesta condemna afavorí l'anticlericalisme: «La condenación por Pío XI de la *Action française* de Ch. Maurras (1868-1952), aportaría un nuevo componente al anticlericalismo, el procedente del integrista religioso»; vegeu J. BADA, *Clericalismo y anticlericalismo*, Madrid 2002, p. 81.

«Ya sé que el Papa Pío X prohibió a las Órdenes Terceras adscribirse a partidos políticos y a obras sociales determinadas; pero sé también que os mandó templar vuestras almas en la fragua de las tradiciones franciscanas y descender después individualmente con ella, como ascuas encendidas, para prender en las obras sociales incendios de sobrenaturalización y de elevación moral. Basta eso: que el párroco encuentre en las Terciarias y en los Terciarios los misioneros auxiliares de sus catequesis y los modelos que ofrecer a su feligresía en la práctica de las obras de misericordia [...] Que consideréis como un deber de apostolado y como una contribución espiritual que os impone vuestra filiación de Terciarios».¹⁹²

I a propòsit d'això, en el congrés regional dels tercerols navarresos celebrat l'any 1921 a Pamplona, el pare Gumersind d'Estella recordà expressament als terciaris, amb mots del papa Pius X, la prohibició de participar institucionalment en activitats de caire polític:

«Las Hermandades de la Orden Tercera, como tales, no deben mezclarse en empresas civiles o económicas. Cada terciario en particular puede dedicarse a la acción social católica, pero evítese cuidadosamente que la Orden Tercera haga suyos los fines de entidades económico-sociales. En lo sucesivo las asambleas y congresos de Terciarios, absténganse de discutir asuntos económicos y sociales».¹⁹³

Per això, i situats en aquest clima social i polític que marcà la primera meitat del segle vintè, els tercerols de Barcelona d'obediència caputxina, l'any 1907 participaren, amb força entusiasme, en el «meeting» catòlic que el 20 de gener es celebrà a la plaça de braus, dita de «les Arenes», on fou ferit i agredit el terciari Carles Guerau d'Arellano.¹⁹⁴

Les diverses fraternitats del Terç Orde mantingueren una especial sol·licitud envers els tercerols prostrats per la malaltia i sense

192. Vegeu *La acción franciscana. Discurso que, en la Asamblea celebrada por la O.T. de PP. Capuchinos de Madrid el 14 de Enero de 1917, leyó D. Severino Aznar, profesor de sociología de la Universidad Central*, El Pardo 1917, p. 13.

193. Vegeu GUMERSINDO DE ESTELLA, *El valor social de la Orden Tercera de San Francisco*, Pamplona 1921, p. 4.

194. APCC, *V.O.T. Congregaciones de Sarriá y Sabadell*, f. 6.

possibilitats econòmiques, com les congregacions d'Arenys de Mar¹⁹⁵ i de l'Ajuda,¹⁹⁶ que fructuosament, es valgueren de metges pertanyents al Terç Orde¹⁹⁷ per tal d'atendre els malalts pobres. De tant en tant es feien, també, acaptes especials per tal de remeiar les necessitats més urgents. Per exemple mossèn Cinto Verdagner edità, expressament, el poema titulat *Caritat*¹⁹⁸ per tal d'ajudar, amb la venda d'exemplars, els damnificats pel terratrèmol d'Andalusia de l'any 1885. Anys més tard, durant el 1923, els tercerols de Catalunya promogueren, seguint les indicacions del papa Pius XI, una col·lecta especial per a alleugerir la fam dels russos,¹⁹⁹ que tingué molt bona acollida entre els franciscans seglars.²⁰⁰ També, força sovint, en les vetllades literariomusicals organitzades pels tercerols en ocasió de les grans festes, la quantitat acceptada solia destinar-se al funcionament de les escoles nocturnes per a obreres i altres activitats caritatives com, per exemple, víctimes de catàstrofes naturals com les del terratrèmol de Messina. Així, al principi de l'any 1909, els terciaris de l'Ajuda trameteren als damnificats l'acapta de tres-centes pessetes.²⁰¹

Amb aquesta descripció sobre l'activitat catequètica, social i ca-

195. «Consultori Mèdich. Se compona de sis metges; dos de Arenys de Mar, dos de Mataró y dos de Barcelona; tots d'un modo incansable se dedican a n'aquest exercici de caritat en benefici de les classes pobres que intervenen a la «Joventut Seràfica»; vegeu *FSer*.

196. L'any 1912, per indicació del consiliari, pare Josep de Besalú, els tercerols de l'Ajuda acordaren «la creació d'una caixa especial per a socórrer els terciaris pobres, que un dia puguin necessitar-ho», vegeu M. TORROELLA MIR, *Crònica del Venerable Terç Orde d'obediència caputxina de Nostra Senyora de l'Ajuda (1909-1933)*, Badalona 1934, p. 17.

197. «El Discretori del mes de desembre [1915] acceptà, amb satisfacció, l'oferiment del germà Francesc Cairó, metge, d'assistir gratuïtament als germans pobres de la Congregació»; vegeu M. TORROELLA MIR, *Crònica...* p. 23.

198. Vegeu J. VERDAGUER, *Caritat. Poesies de Mossèn Jacinto Verdagner estampades a favor de les víctimes dels terratrèmols*, Barcelona 1885.

199. «Li faig avinent que la funció mensual [de la V.O.T.] del present mes d'abril [1923] es passarà una col·lecta per als famolencs russos, complimentant els desitjos del Sant Pare Pius XI»; APCC, *V.O.T de Barcelona*, Llig. A-3-27.

200. «Col·lecta extraordinària que convé que es faci en la funció reglamentària del present mes d'abril en totes les Congregacions del T.O. per tal de poguer ofrenar al Sant Pare els auxilis que capta per als desgraciats famolencs russos»; vegeu *CatFr.* 1 (1923), p. 76.

201. «Tenia la finalitat aquesta festa de socórrer els damnificats per les catàstrofes del Messina, molts d'ells germans de religió i d'orde. Pels traspassats es va cantar

ritativa promoguda pels membres del Terç Orde franciscà de Catalunya i Mallorca, d'inspiració caputxina, passem, tot seguit, de faisó molt sumària, a presentar l'aportació cultural d'alguns dels escriptors, poetes i artistes, professors del Terç Orde, a la vida del nostre poble; una aportació, molt poc coneguda, que afecta, a fons, la història espiritual, o interna, de Catalunya.

3. APORTACIONS DELS TERCERARIS A LA CULTURA CATALANA CONTEMPORÀNIA

Després de l'aproximació que hem fet a l'acció social i catequètica dels terciaris franciscans d'obediència caputxina, dedicarem aquesta darrera part de l'article a examinar la contribució del laïcat franciscà al moviment cultural de Catalunya, a través de la presentació, sumària, de la personalitat d'alguns dels tercerols més eminents en el camp de la literatura, música, escultura i pintura que mantingueren una relació directa amb els framenors caputxins de Catalunya. En efecte, ja durant la primera dècada del segle vintè es començà a configurar un progressiu influx del terç orde franciscà, d'inspiració caputxina, en diversos aspectes de l'espiritualitat i la cultura del poble català. Segurament per això, l'agost de 1907 els tercerols d'Olot prengueren consciència de la necessitat de comptar amb un periòdic propi en llengua catalana i, per aquest motiu, endegaren la publicació de la *Fulla Seràfica*,²⁰² la qual, passats uns anys, en l'escaiença del romiatge a Montserrat, el juny de 1922, els tercerols franciscans acordaren de reagrupar –junt amb les altres publicacions i butlletins del terç orde d'obediència caputxina– en una nova revista de més abast i contingut franciscà, que es titulà *Catalunya Franciscana*,²⁰³ tal com ho testimonia el cronista dels franciscans seglars de Manresa:

---

una absoluta. Es recaptaren tres-centes pessetes, que es trameteren a Roma»; vegeu M. TORROELLA MIR, *Crònica...* p. 10 i, també, vegeu *Analecta OFM Cap.* 25 (1909), p. 89-91.

202. *Fulla Seràfica. Publicació mensual de la V.O.T. de S. Francesc*, (Olot, agost 1907 - març 1913; Barcelona-L'Ajuda, octubre 1913). Des del mes de setembre de 1918 fins al desembre de 1922: *Fulla Seràfica. Butlletí Oficial de les Terceres Ordres [sic] Caputxines de Catalunya*. A partir del gener de 1923 fou substituïda per la revista *Catalunya Franciscana*.

203. En el pòrtic-editorial del primer número, s'hi llegia que, *Catalunya*

«El Terç Orde Franciscà a Montserrat [...] S'acordà la refundició de totes les revistes [franciscano-caputxines] catalanes, que en diversos llocs es publiquen, en una de sola que pugui portar una més gran volada i doni als Terciariis una més intensa formació franciscana».²⁰⁴

A partir del segon any de publicació, aquesta nova revista, *Catalunya Franciscana*, s'il·lustrà, mensualment, amb bellíssimes lletres capitals, i amb xilografies o boixos d'iconografies populars de temàtica franciscana, de la col·lecció de mossèn Lambert Botey,²⁰⁵ prior de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona i, alhora, germà ministre de la congregació de tercerols allí ubicada. En començar l'any 1931, la redacció de la revista oferia als lectors aquesta valoració:

«*Catalunya Franciscana* entra en el seu any vuitè amb el noble entusiasme de continuar la tasca que li ha estat confiada, de nodrir de vida franciscana els Terciariis del Pare Sant Francesc. Cal, però, que tots els Terciariis li obrin les portes, perquè solament així es sosté».²⁰⁶

S'ha d'esmentar que, tant a la revista *Catalunya Franciscana*, com en els primers fascicles de la *Fulla Seràfica* es donà una gran importància a les notícies culturals i, també, es prestà gran atenció a

---

Franciscana es publicava per a «donar base espiritual ben franciscana a tots els nostres Terciariis, per a la pròpia formació ascètica [...] i porta la intenció de vigoritzar i unificar tota l'organització dels nostres TT[erçs] OO[rdes]», vegeu *CatFr.* 1 (1923), p. 2. El títol sencer de la revista és: *Catalunya Franciscana. Portaveu del Terç Orde Franciscà de Catalunya i Balears* (Barcelona, 1923-1936). Interrompuda amb la revolta de 1936, es tornà a publicar, novament, a partir del gener de 1977: *Catalunya Franciscana. Valors cristians i franciscanisme*. Segona època (Barcelona, 1977 i ss).

204. Vegeu *AcFr.* núm. 9 (1922), p. 143-144. La revista *Catalunya Franciscana* es publicà amb llicència del bisbe Ramon Guillet, el qual nomenà censor el doctor Josep M. Carbó i Cuscó, professor del Seminari de Barcelona; vegeu *CatFr.* 1 (1923), p. 59.

205. «Durant dos anys publicarem, cada mes, una estampa franciscana de boixos antics, trets de la notable col·lecció que posseeix el Rnt. Dr. Botey, Prior de l'Hospital de la Santa Creu i ministre del T.O. d'aquella Congregació»; vegeu *CatFr.* 2 (1924), p. 1.

206. Vegeu *CatFr.* IX (1931), p. 4.

l'anomenada «qüestió social» i, per això, existia una secció pròpia dedicada a l'acció social «seràfica», o franciscana, amb una suggeridora capçalera dibuixada l'any 1919 pel tercerol Marià Castells. En els territoris d'ultramar, els frares catalans iniciaren, l'any 1913, la publicació, des de Cartago (Costa Rica), de la revista titulada *El Heraldo Seráfico*²⁰⁷ que, mensualment, sortia «dedicada a los Tercerios franciscanos y a los Socios de la Pía Unión de San Antonio». Semblantment, ja des del 1909, els frares caputxins, primer des de Palma de Mallorca, per iniciativa del pare Fidel de Sant Iscle de Vallalta i, després, l'any 1917, des del convent de Sarrià, encetaren la publicació d'*El Apostolado Franciscano*,²⁰⁸ que comptà amb una nova orientació, a partir del maig de 1930, impresa pel pare Pelegrí de

207. Revista fundada l'any 1913, a Cartago (Costa Rica) per Agustí d'Artesa de Segre i dirigida, molts anys, per Pelegrí de Mataró; vegeu *El Heraldo Seráfico. Publicación mensual dedicada a los Tercerios franciscanos y a los Socios de la Pía Unión de San Antonio*, (Cartago, C.R., 1913-1915); *El Heraldo Seráfico. Revista católica mensual*, (Cartago, 1916-1921); *El Heraldo Seráfico. Eco de las Misiones Capuchinas y órgano de sus Órdenes Terceras en Centro América*, (Cartago, 1922-1927); *El Heraldo Seráfico. Revista mensual ilustrada para la piedad e instrucción de las familias católicas*, (Cartago, 1928-1948); *El Heraldo Seráfico. Portavoz mensual ilustrado de irradiación franciscana*, (Cartago, 1949); *El Heraldo Seráfico. Órgano de la V.O.T.F. de Centro América y portavoz de irradiación cristiana para las familias*, (Cartago, 1950-1952); *El Heraldo Seráfico. Revista mensual ilustrada*, (Cartago, 1953-1954); amb una última etapa: *El Heraldo Seráfico. Revista mensual franciscana*, (Cartago, 1955-1965).

208. A partir del febrer de 1935, la revista es titulà *El Apóstol Franciscano*, amb continguts específicament missionals, i amb una pàgina dedicada a l'associació «Amics de Sant Francesc»; vegeu *ApFran. II* (febrer 1935) i ss. En el transcurs dels anys ha variat el títol i lloc de publicació: *Apostolado Franciscano. Hoja mensual de la V.O.T. [de los] Capuchinos [de] Palma de Mallorca*, (Palma de Mallorca, anys 1909-1910); *El Apostolado Franciscano. Publicación mensual de la V.O.T.*, (Palma de Mallorca, gener 1911 - abril 1917); *El Apostolado Franciscano. Publicación mensual ilustrada de la V.O.T.*, (Sarrià, maig 1917 - abril 1930; Barcelona-Pompeia, maig 1930 - maig 1933); *El Apostolado Franciscano. Revista mensual de las Misiones de los Padres [sic] Menores Capuchinos*, (Barcelona, març 1934 - gener 1935); *El Apóstol [sic] Franciscano. Revista mensual ilustrada que publican los Padres Capuchinos de Cataluña, dedicada preferentemente a las Misiones de la Orden Franciscana de Menores Capuchinos*, (Barcelona, febrer 1935 - juliol 1936); *El Apostolado Franciscano* [segona època], (Barcelona, octubre 1940 - desembre 1940); *El Apostolado Franciscano. Órgano de la V.O.T. de Cataluña y Baleares*, (Barcelona, gener 1941 - novembre 1963); *El Apostolado Franciscano. Cultura religiosa y franciscanismo*, (Barcelona, desembre 1963 - desembre 1976).

Mataró, nou impulsor, quan Fidel de Sant Iscle²⁰⁹ havia cessat com a director de la revista.²¹⁰

En l'escaiença de l'Any Franciscà de 1926 es programaren diverses conferències arreu de Catalunya sobre temàtica franciscana, les quals foren confiades a tercerols erudits i eminents –terciaris dits «de la ploma»– com Josep M. Capdevila,²¹¹ Manuel Thió Rodés, Manuel Bassas i Puiggrós, Jaume Bofill i Mates,²¹² Octavi Saltor²¹³ i Joaquim Civera Sormaní, entre d'altres,²¹⁴ a més de la participació de nombrosos, diguem-ne, «amics de sant Francesc»²¹⁵ com és, per exemple, el nombrós grup d'intel·lectuals i artistes que, sense haver professat en el terç orde franciscà, mantenien una forta vinculació amb els caputxins de Catalunya,²¹⁶ com: Josep Carner, Marià Manent, Bonaventura Bassegoda, Lluís Millet, Carles Riba, Maurici Serrahima, Josep V. Foix, Ventura Gassol, Ramon Rucabado, Jaume Raventós, Ferran Valls i Taberner, Sebastià Sánchez Juan,²¹⁷ Ramon

209. Morí el 30 d'abril de 1938 a Palma de Mallorca. Vegeu BASILI DE RUBÍ, *Necrologi dels framenors caputxins de la província de la Mare de Déu de Montserrat de Catalunya i Balears*, Barcelona 1945, p. 121.

210. «La Revista aspirará, como siempre ha hecho, a cumplir el programa que le señala su título: *El Apostolado Franciscano* [...] Estamos dispuestos a continuar con entusiasmo, por gratitud, por convicción, y para hacer honor al ejemplo del inolvidable fundador»; vegeu *ApFran*. XXII (1930), p. 81.

211. Era terciari de la congregació de Pompeia, on Josep M. Capdevila, «del T.O. de Pompeia», respongué al qüestionari «¿Quin concepte li mereix l'ideari del Terç Orde?». Durant els anys de la Segona República n'era el germà ministre; vegeu *CatFr*. IX (1931), p. 45; *ibídem* XII (1934), p. 60-61.

212. Era membre de la congregació de Sarrià, vegeu *Registro [de la] V.O.T. de Sarrià*, f. 9: «Bofill y Matas, Jaime. Paseo Bonanova, 112; APCC, Sig. A-3-25. Ahora, era miembro de las Congregaciones Marianas de los jesuitas»; vegeu *Primer Congreso Hispano-Americano de Congregaciones Marianas. Crónica. Personal. Documentos. Discursos y Memorias*, Barcelona 1905, p. 642.

213. Morí a Barcelona l'any 1982.

214. Vegeu, per exemple, *CatFr*. 4 (1926), p. 105-106 i 195: «L'advocat Thió Rodés féu un escaient parlament franciscanista [...] Va venir a donar una conferència l'il·lustre publicista i fervorós terciari En Octavi Saltor», etc.

215. El desembre de 1934, es publicaren els estatuts d'una primera associació a París; vegeu *Les Amis de St-François*, núm. 1 (1934), p. 28-31.

216. Joan-Antoni Paloma, terciari, estudià la vinculació d'escriptors catalans amb el caputxí Miquel d'Esplugues; vegeu J. A. PALOMA, «Del P. Miquel d'Esplugues i els escriptors»: *EstFr*. 86 (1985), p. 233-237.

217. Publicà algunes poesies de temàtica santfranciscana a la revista portaveu dels tercerols vinculats als caputxins. Vegeu, per exemple, «Al Gloriós Pobrissó»: *ApFran*. XXXIV (1947), p. 153.

d'Abadal,²¹⁸ Francesc Cambó,²¹⁹ Osvald Cardona,²²⁰ Jaume Bofill i Bofill,²²¹ entre molts d'altres.

En efecte, els actes culturals més rellevants, promoguts pels caputxins de Catalunya amb la col·laboració de membres eminents del terç orde, foren els de l'Any Franciscà de 1926-1927, quan s'estructurà un concurs literari amb un jurat que presidia el tercerol Joaquim Ruyra,²²² juntament amb un concurs musical que coordinava Lluís Millet,²²³ d'ànima profunda i serenament franciscana²²⁴ i, sobretot, es prepararà un concurs escultòric per tal de premiar el millor projecte d'un monument de Sant Francesc a Montserrat, amb un jurat que presidia l'escultor Josep Llimona,²²⁵ com també es fomentà un concurs de pessebres amb un jurat que encapçalava Joaquim Folch i Torres.²²⁶

218. «Entre els conferenciants parlaran els senyors: Raimond d'Abadal, P. Antoni M. de Barcelona, Mn. Francesc Baldelló, Ll. Bertran Pijoan, Jaume Bofill i Mates, B. Bassegoda, Marquès de Balançó, Josep M. Capdevila, Josep Carner, Manuel Carrasco, Dr. Lluís Carreras, Dr. Carles Cardó, J. Civera Sormaní, Melcior Font, Manuel de Montoliu, Tomàs Garcés, Lluís Jover i Nonell, J. Llongueres, Dr. J.M. Llovera, Francesc Maspons i Anglasesell, Ll. Millet, Marià Manent, Dr. Cebríà Montserrat, J.F. Ràfols, Carles Riba, Ramon Rucabado, Joaquim Ruyra, Jaume Raventós, Ferran Valls i Taberner, i altres coneguts conferenciants»; vegeu *CatFr.* 4 (1926), p. 225.

219. «Muerte sentida. Lo fué para nuestra provincia capuchina de Cataluña la de don Francisco Cambó y Batlle, benemérito de nuestra Orden, acaecida en Buenos Aires el 30 de abril [...] hombre de negocios de valor internacional»; vegeu *ApFran.* XXXIV (1947), p. 166.

220. Vegeu *Franciscàlia* (1958), p. 16: «Seglars».

221. Col·laborà amb l'entitat «Franciscàlia», on donà algunes conferències de filosofia escolàstica. Per exemple, en el curs de 1950-1951 tractà de «La Filosofia tomista en l'encíclica *Humani Generis*», etc.

222. «Formen el Jurat qualificador: Joaquim Ruyra, president; doctor Carles Cardó, Jaume Bofill i Matas; Pare Antoni M. de Barcelona; Manuel de Montoliu; Josep M. Capdevila i Mn. Francesc Baldelló, secretari»; vegeu *CatFr.* 4 (1926), p. 200.

223. En el desè aniversari de la seva mort fou homenatjat per l'entitat *Franciscàlia*, vegeu *ApFran.* XXXIX (1952), p. 24: «Franciscalia. Homenaje a Luis Millet, con motivo de celebrarse los diez años de defunción».

224. Vegeu J. CIVERA SORMANÍ, «La humildad franciscana del Maestro Millet»: *ApFran.* XXXVII (1950), p. 22-23.

225. «Concurs per a erigir un monument a Sant Francesc d'Assís a Montserrat. Formaran el Jurat els senyors: Josep Llimona; Joaquim Folch i Torres; Mn. Manuel Trens, pvre; Josep A. Ràfols i Esteve Monegal»; vegeu *CatFr.* 4 (1926), p. 273.

226. Vegeu *CatFr.* 4 (1926), p. 224-225.

Els més populars i, alhora, insignes,²²⁷ tercerols vinculats als caputxins juntament amb Josep M. Folch i Torres (germà del suara esmentat Joaquim) –i que assoliren una projecció cultural, social i espiritual més àmplia– són els reverends Fèlix Sardà i Salvany i Jacint Verdager, bons amics que compartien la preocupació pastoral per tal de trobar cants religiosos populars escaients.²²⁸ Aquests cants religiosos, escrits inspiradament, a poc a poc, per Jacint Verdager, foren musicats, després, pels principals mestres de capella i organistes de l'època, tal com ho explica Joan Llongueres.²²⁹ Els caputxins catalans –en la seva majoria amics i admiradors entusiastes de Sardà i Salvany–²³⁰

227. En el butlletí oficial del terç orde vinculat als caputxins es solia donar notícia necrològica dels tercerols més eminents, especialment en el camp de l'art i de la cultura; per exemple, vegeu *Tertius Ordo* I (1940), p. 43-44: «De Tertiariis insignibus».

228. El Dr. Sardà i Salvany, a través de la *Revista Popular*, i el canonge Collell, a través de *La Veu del Montserrat*, van fer arribar els cànics de Mossèn Cinto als racons més allunyats de Catalunya; J. CARRERES PÉRA, *Els Goigs de Mossèn Cinto*, Barcelona 2003, p. 15.

229. «De las poesías místicas de Verdager, y muy especialmente de los cánticos religiosos que escribió a impulsos del Dr. F. Sardá y Salvany, se apoderaron enseguida los maestros de capilla y los organistas de la época [...] Son muy pocos los compositores catalanes que no hayan sentido, en un momento u otro, la irresistible necesidad de juntar su inspiración musical con la inspiración poética del genial Verdager». Han musicat textos verdagerians: el caputxí Nicolau de Tolosa, el mestre Antoni Català, Vicenç M. Gibert, Mn. Lluís Romeu, Francesc Pujol, Antoni Nicolau, Càndid Candi, Felip Pedrell, Josep Rodoreda, Amadeu Vives, Lluís Millet, entre molts d'altres; vegeu J. LLONGUERES, «Importancia de la poesía de Verdager en el renacimiento musical de Catalunya»: *ApFran*. XXXII (1945), p. 107-111.

230. «Cada día es más celebrado el áureo opúsculo [*El liberalismo es pecado. Cuestiones candentes*] del gran polemista católico y celoso terciario Sardá [y Salvany]. Los principales periódicos del mundo católico, las revistas religiosas, principalmente las de Italia (máxime las franciscanas), exaltan a porfía con la *Civiltà Cattolica* la admirable doctrina del publicista catalán que tan recio golpe ha dado al pestífero liberalismo»; vegeu *MenSer*. V (1888), p. 159. El caputxí català, pare Calassanç de Llavaneres, abans i després del cardenat, mantingué afinitats ideològiques amb Sardà i Salvany i, sobretot, mostrà una especial benvolença envers la *Revista Popular*, tal com ho reconegué, agraïdament, el mateix Sardà ran la mort de Vives i Tutó: «La *Revista Popular*, que recibió del P. Calasanz de Llavaneras, antes y después de su elevación a la Dignidad Cardenalicia, singulares muestras de cariñosa protección, se asocia al duelo de sus hermanos y principalmente de su hermano carnal el Rdo. P. Fr. Joaquín»; vegeu *Revista Popular* 84 (1913), p. 163-164. Principalment, vegeu, sobretot, la carta «reservada» de Calassanç de Llavaneres a Sardà i Salvany (Manresa, 21 juliol 1885) publicada per J. BONET BALTA i C. MARTÍ MARTÍ, *L'integrisme a Catalunya*, Barcelona 1990, p. 380-381.

escriviren en la revista que feia de portaveu del terç orde, que «l'il·lustre Dr. Sardà i Salvany, de santa memòria [fou una] figura genial i simpatiquíssima, gran polemista catòlic i a l'ensems sacerdot ple de bondat, de pietat i de senzillesa». ²³¹ En aquest mateix sentit, el pare Evangelista de Montagut, en el número extraordinari que la *Revista Popular* ²³² dedicà a la memòria del doctor Sardà i Salvany ran de la seva mort, ²³³ escrivia, el 1916, amb reconeixença, que «se gloria la Tercera Orden de San Francisco de contar entre sus hijos al esclarecido polemista Sardá y Salvany, y lo recuerdo con el mismo cariño que sienten por otro terciario polemista no menos insigne, Mons. de Ségur». ²³⁴ Semblantment, el pare Fidel de Sant Iscle, adreçant-se als terciaris franciscans, ran de la mort del doctor Sardà i Salvany manifestava que:

«Después de haber reñido durísimos combates contra la impiedad por espacio de muchos años, se ha dormido dulcemente en el ósculo del Señor D. Félix Sardá y Salvany, fundador ilustre de la *Revista Popular* y autor del preclaro librito *El liberalismo es pecado*. Como todos los grandes apologistas católicos de estos últimos tiempos, el Señor Sardá pertenecía a la V.O.T. hacía muchos años y dirigía la Hermandad de Sabadell. Descanse en paz». ²³⁵

Per la seva banda, el Dr. Sardà, solia esmentar la condició de terciari en les obres que dedicava als frares caputxins. Per exemple,

231. Vegeu *CatFr.* VI (1928), p. 70.

232. Publicació catòlica d'informació i divulgació, en llengua castellana, i de tarannà integrista, dirigida molts anys per Sardà i Salvany, que es començà a publicar el gener de 1871 i deixà de fer-ho el juny de 1928; vegeu *Diccionario d'història eclesiàstica de Catalunya*, Vol. III, Barcelona 2001, p. 232.

233. «La dirección artística [de este número extraordinario de la *Revista Popular*] ha sido confiada al reputado pintor D. Joaquín Torres García», vegeu *ApFran.* VIII (1916), p. 112.

234. Vegeu EVANGELISTA DE MONTAGUT, «El Terciario de San Francisco»: *Revista Popular. Número extraordinario dedicado a la venerada memoria del Dr. Félix Sardá y Salvany* XLVI (1916), p. L i LI. A propòsit de l'adscripció de monsenyor de Ségur al terç orde franciscà, vegeu *MenSer.* XXII (1895), p. 223: «Mons. de Ségur, el más sabio y el más popular de los propagandistas católicos franceses», etc. S'ha d'esmentar que el cardenal Vives i Tutó fou un gran admirador de Louis Gaston de Ségur, segons el testimoniatge del futur bisbe de Barcelona, doctor Modrego, aportada quan era estudiant a Roma; vegeu *Correo Josefino* XVII (1913), p. 306-308. Per això, encertadament, eminents historiadors, com Roger Aubert, de la Universitat de Lovaina, han assenyalat les vinculacions de Vives i Tutó amb l'integrisme catòlic.

en l'edició monumental d'*El liberalismo es pecado*, conservada a la biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys, hi ha aquesta dedicatòria manuscrita:

«[Al] Rmo. P. Provincial y Comunidad de Capuchinos de Arenys de Mar, de su afmo. ss. cap. y hermano terciario in C.J. *Félix Sardá Salvany*, pbro». ²³⁶

La majoria dels caputxins de Catalunya, no només els de tarannà integrista com Fidel de Sant Iscle, sinó també els de un tarannà més obert com els pares Miquel d'Esplugues²³⁷ i Evangelista de Montagut, per exemple, com també bona part de les congregacions de tercerols, professaren un enorme respecte i entusiasme a la figura carismàtica del Dr. Sardà i Salvany, el qual, en el judici equilibrat del bisbe Torres i Bages, al llarg de la seva vida sacerdotal serví amorosament l'Església «amb talent, fervor i virtut». ²³⁸ Per això no ha de causar pas estranyesa que a les exèquies de Fèlix Sardà i Salvany –a l'esquela mortuòria hi constava la seva condició de terciari franciscà– hi assistissin frares caputxins i, sobretot, una nodrida representació del terç orde d'obediència caputxina, ²³⁹ perquè fou el restaurador, i di-

235. Vegeu *ApFran.* VIII (1916), p. 32.

236. Vegeu F. SARDÀ SALVANY, *El liberalismo es pecado*. [Edició poliglota monumental], Barcelona 1891. El doctor Sardà havia demanat al seu bon amic el canonge Jaume Carrarach –també tercerol d'obediència caputxina– que escrivís un pròleg per a aquesta edició poliglota. El pròleg fou censurat pel bisbe Jaume Català, i el doctor Carrarach el publicà a la revista integrista *El Siglo Futuro*; vegeu J. CARRARACH IBORRA, «Exhumado», dins *Revista Popular. Número extraordinario dedicado a la venerada memoria del Dr. Félix Sardá y Salvany* XLVI (1916), p. XLI.

237. Vegeu BASILI DE RUBÍ, «El P. Miquel d'Esplugues se sincera amb el Doctor Sardà i Salvany, dins *Crítèrion* núm. 3 (1960), p. 135-152. A la p. 135 el pare Basili escriví: «El doctor Sardà i Salvany i el pare Miquel d'Esplugues eren bons amics; es duïen uns 30 anys [...] L'amistat entre Sardà i Salvany i el pare Miquel d'Esplugues passava també a través de la mare Patrocini Tobella, ànima dirigida pel doctor Sardà. La mare Patrocini era Superiora General de l'Institut de Terciàries Caputxines de la Divina Pastora que el doctor Sardà introduí a Sabadell».

238. Carta de Josep Torras i Bages al rector de la parròquia de Sant Fèlix de Sabadell (Vic, gener de 1916); publicada a la *Revista Popular* XLVI (1916), p. 4-5.

239. «Estaban representadas multitud de entidades y asociaciones [...] Individuos de las Órdenes Religiosas: Compañía de Jesús, Escuelas Pías, Padres Carmelitas, Misioneros del Inmaculado Corazón de María, Padres Franciscanos y Capuchinos», vegeu *Revista Popular* XLVI (1916), p. 4-5. «El doctor Sardà moria plàcidament

rector, del terç orde de Sabadell i, alhora, com ja s'a esmentat, bon amic de bona part dels frares de la restauració de la vida caputxina a Catalunya.

A propòsit de la vida i incidència dels escrits poètics d'aquest altre sacerdot eminent²⁴⁰ i terciari franciscà, Jacint Verdaguer²⁴¹ (amic, també, com s'ha esmentat, de Fèlix Sardà i Salvany), en aquesta recerca nostra ens remetem al treball que vam publicar a propòsit dels aspectes franciscans i l'espiritualitat, o misticisme, verdaguerià.²⁴²

Cal considerar Jacint Verdaguer talment una de les figures més emblemàtiques de la Catalunya moderna per fet d'ésser un escriptor romàntic de fonda arrel popular i franciscana,²⁴³ que sabé inspirar-se, fecundament, en grans temes d'interès cultural universal, tal com pot veure's al llarg del magne poema èpic titulat *L'Atlàntida*, o bé en temes d'ardor nacionalista, tan nostrats, com *Canigó* i *Montserrat* i, àdhuc, en temes socials i de la vida quotidiana com, per exemple, el recull poètic que titulà *Caritat*, publicat, com ja s'ha dit, l'any 1885, en ocasió dels estralls causats pels terratrèmols a Andalusia²⁴⁴. Al llarg

---

a Sabadell el dia 2 de gener de 1916. L'orde caputxina [sic] s'associà a l'homenatge pòstum, i un article del P. Evangelista sobre 'El doctor Sardà terciari' apareixia en el número extraordinari que li dedicà la *Revista Popular* a l'il·lustre difunt», vegeu BASILI DE RUBÍ, «El P. Miquel d'Esplugues se sincera amb el Doctor Sardà i Salvany», dins *Critèrion* núm. 3 (1960), p. 135.

240. Sobre la dimensió sacerdotal de Jacint Verdaguer, hi ha diversos estudis, principalment els de mossèn Joan Bonet i Baltà. Recentment, acaba de publicar-ne un de força significatiu el rector de Tossa de Mar, Joan Carreras, expert en temes verdaguerians; vegeu J. CARRERAS PÉRA, «L'autoconsciència sacerdotal de Verdaguer», dins *Temes d'avui*, núm. 10 (2001), p. 13-21.

241. «En la juvenesa havia sentit desitjos de entrar en la Ordre Seràfica, però no havent-los pogut realitzar se féu Tercerol. Estava agregat a la Congregació de l'Hospital», vegeu F. AMIGÓ PLA, *Crònica de la Venerable...* p. 47.

242. Vegeu V. SERRA DE MANRESA: «Algunes notícies sobre els aspectes franciscans i el misticisme del sacerdot i poeta Jacint Verdaguer (1845-1902), dins *Analecta Sacra Tarraconensia* 76 (2003), p. 289-314.

243. Vegeu una primera aproximació elaborada pel metge i tercerol pompejà Dr. Josep M. SERRA DE MARTÍNEZ, «El franciscanisme de Verdaguer», dins *ApFran*. XIV (1922), p. 65-66.

244. Vegeu, entre les diverses edicions, *Caritat. Poesies de Mossèn Jacinto Verdaguer estampades a favor de les víctimes dels terratrèmols*. (2^a ed) Barcelona, Llib. A. Verdaguer, 1885 i, també, *Caritat. Poesies de Mossèn Jacinto Verdaguer estampades ab motiu dels terratrèmols de Andalusia*. (3^a ed) Barcelona, Tip. Catòlica, 1893.

de tota la seva vida sacerdotal i poètica, Verdaguer fou un actiu tercerol franciscà²⁴⁵ i, en morir, fou amortallat (tot i l'oposició d'algunes persones) no pas amb la sotana clerical,²⁴⁶ ans amb un hàbit caputxí.²⁴⁷

S'ha d'esmentar, també, que un gran nombre dels intel·lectuals i escriptors més prestigiosos de Catalunya i Balears foren membres del terç orde com, per exemple, el poeta Josep M. Tous i Maroto,²⁴⁸ l'erudit i escriptor mallorquí Bartomeu Ferrà,²⁴⁹ el reverend Llorenç Riber,²⁵⁰ Joaquim Ruyra,²⁵¹ el poeta Tomàs Garcés,²⁵² l'escriptor i musicòleg

245. «L'infrascrit, Comissari interí de la V.O.T. de Penitència, canònicament instal·lada en sa pròpia iglésia de la ciutat de Vich, certifico: que segons consta dels llibres dels germans, fidelment guardats en dita iglésia, entrà de novici lo 6 de octubre de 1869, essent Diaca, y ja Prevere professà en igual dia del 1870, lo Rnd. Jacinto Verdaguer y Santaló. Així consta dels llibres a que'm referesch. Vich, 16 de juliol de 1894. *Sebastià Alberch, Pbre.*», vegeu *ApFran.* 36 (1953), p. 119. Isidor Cònsul, seguint les recerques verdaguerianes de Ricard Torrents, indica que el 29 d'abril de 1860 Jacint Verdaguer ja havia ingressat al terç orde de la parròquia de Folgueroles (depenent dels framenors observants de Vic), segons una indicació continguda en el *Llibre de la Tercera Orde del Pare Sant Francesc, fundada en la parròquia de Folgueroles, el dia nou de febrer de 1812*: «Verdaguer, Jacinto: prengué lo hàbit a 29 abril 1860», vegeu I. CÒNSUL, *Sant Francesc. Poema*, Vic 2001, p. 27.

246. Alguns sacerdots seculars demanaven de ser amortallats amb l'hàbit franciscà. Per exemple, el prevere manresà doctor Francesc Pons: «Del V.T.O. de Manresa. Ha mort el molt Il·tre. Dr. Francesc Pons, canonge de la Seu. El seu cadàver fou amortallat amb l'hàbit del Pare Sant Francesc per disposició del finat»; vegeu *CatFr.* XI (1933), p. 43.

247. «Fou amortallat amb l'hàbit complet de l'Ordre Tercera», vegeu *ApFran.* XL (1953), p. 126. Vegeu, també, *MenSer.* XIX (1902), p. 213: «Ha sido enterrado con el hábito de San Francisco», etc.

248. «D. José M. Tous y Maroto, cronista de todas nuestras romerías franciscanas, ha obtenido en los Juegos Florales de Palma, los premios de los diputados por Mallorca», vegeu *ApFran.* VIII (1916), p. 122. Participà, amb un parlament, en l'acte d'afirmació franciscana que es celebrà en el marc de la «Gran Romeria Franciscana a Lluç el 26 de maig, diada de l'Ascensió de 1927, en commemoració del VII Centenari del gloriós traspàs de N.S.P. Sant Francesc».

249. Bartomeu Ferrà i Perelló (1843-1924), ingressà al terç orde dels caputxins de Palma l'any 1913. És autor d'alguns treballs sobre Ramon Llull que signà «B. Ferrà, terciario»; vegeu *ApFran.* VII (1915), p. 100-102.

250. Escriví alguns dels himnes per als romiatges dels tercerols mallorquins; vegeu *ApFran.* VI (1914), p. 11-12.

251. Era terciari de Pompeia, i bon amic dels caputxins Jaume de la Cot i de Rupert M. de Manresa. Durant l'any franciscà de 1926-1927, pronuncià una conferència a l'antic convent dels caputxins de Blanes, parlament que fou recollit dins la revista portaveu dels terciaris franciscans, d'obediència caputxina, amb un encapçalament que diu: «L'eminent prosador català, en Joaquim Ruyra, terciari

Joan Llongueres,²⁵³ l'escriptor Manuel Rocamora,²⁵⁴ el crític literari Manuel de Montoliu;²⁵⁵ tot un seguit de personalitats, molt eminents, del món de la cultura que professaren la Regla del Terç Orde franciscà.

D'aquests escriptors que acabem d'esmentar, se'n conserven obres dedicades als caputxins catalans que expressen llur estreta vinculació amb els frares. Per exemple, l'any 1931 Montoliu dedicà el volum tercer del *Breviari Crític* al pare Rupert M. de Manresa,²⁵⁶ un preciós treball que conté suggeridors comentaris a l'aportació franciscana a la literatura del nostre país dels terciaris Joaquim Ruyra²⁵⁷ i, també, de Jaume Bofill i Mates.²⁵⁸ Situats, encara, en aquest mateix clima cultural, hi emergeix, també, la figura del poeta Miquel Costa i

---

franciscà, en l'acte de clausura de la Missió donada a Blanes, ara de poc, llegí un breu discurs que és una magnífica confessió de fe del gran escriptor»; vegeu *CatFr.* 5 (1927), p. 290-292.

252. Periodista i escriptor de la línia neopopularista elegant, impulsor dels *Quaderns de poesia*, vegeu *CatFr.* 5 (1927), p. 100.

253. Autor d'uns *Càntics franciscans*, que foren publicats a *CatFr.* 5 (1927), p. 46-48. Féu estudis musicals amb Granados, Morera, i Millet. Conreà, també, la poesia, el periodisme i la pedagogia. Musicà els goigs de la Mare de Déu de Núria i altres poesies de Maragall. També aplegà i edità reculls folklòrics.

254. Era de la Congregació de l'Ajuda. Fou secretari de la Unió Catalanista i de l'Orfeó Català. Formà part del cos de redactors de *La Renaixença* i de *La Veu de Catalunya*. Vegeu *ApFran.* XXXV (1948), p. 176: «En la Congregació de Ntra. Sra. de la Ayuda falleció el hermano terciario Manuel Rocamora Ribera, a los 84 años de edad, autor de las letrillas a los gozos de la Divina Pastora». Aquests goigs de la Divina Pastora foren publicats per «la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat, a indicació dels Frares Menors Caputxins de Sarrià», en els obradors tipogràfics dels germans Altés, i foren estrenats per la festa de l'any 1911.

255. Juntament amb la seva esposa, Júlia Vidal, tenia cura de la formació espiritual dels candidats al terç orde de la congregació ubicada als «Josepets» de Gràcia, vegeu *CatFr.* VI (1928), p. 114; *ibídem* X (1932), p. 45. Sovint, escrivia sobre «Les bones lectures» a *Catalunya Franciscana*. Per exemple, es referia a «la benemèrita *Fundació Bernat Metge*, [que] ha exercit en la nostra cultura una eficàcia superior a la que estrictament s'havien proposat aconseguir els seus fundadors»; vegeu *ibídem* IX (1931), p. 97.

256. A la guarda del volum conservat a la Biblioteca Hispano Caputxina [= B.H.C.], hi llegim: «Al R.P. Rupert de Manresa, present afectuós del seu amic i devot *M. de Montoliu*», vegeu M. de MONTOLIU, *Breviari Crític 1927-1928*, Volum III, Barcelona 1931; B.H.C., Sig. 27-6-33.

257. Vegeu M. de MONTOLIU, *Breviari crític*, Vol. III, Barcelona 1931, p. 163-173.

258. *Ibídem*, p. 321-322.

Llobera,²⁵⁹ sacerdot terciari que rebé alguns homenatges dels tercerols catalans²⁶⁰ i, semblantment, la gran poetessa d'inspiració franciscana²⁶¹ Maria-Antònia Salvà²⁶² –amiga de Joaquim Ruyra i de Josep Carner– escriptora que tothora escriví des de la seva condició de franciscana seglar²⁶³ i que, molt sovint, oferí als seus germans del terç orde la lletra d'himnes²⁶⁴ i cants franciscans²⁶⁵ que assoliren una gran

259. Publicà poesies catalanes i castellanen a les revistes dels tercerols. Vegeu, per exemple, *ApFran.* XXXIV (1947), p. 258: «Idilio Franciscano», etc.

260. «Homenaje a Costa y Llobera. La V.O.T. de Sarriá, asociándose al homenaje de Mallorca [...] Una velada literario-musical a tan insigne terciario franciscano», vegeu *ApFran.* XXXV (1948), p. 23.

261. Sobre l'espiritualitat franciscana de la poetessa de Lluçmajor, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «A propòsit del franciscanisme de Maria-Antònia Salvà, i edició d'algunes cartes de l'epistolari Salvà-Esplugues»: *EstFr.* 97 (1996), p. 23-38. A la revista *Catalunya Franciscana* es publicaren algunes poesies franciscanes de Maria-Antònia Salvà, com la titulada «Pregària a Sant Francesc», signada per «Maria-Antònia Salvà, *Terciària*», que comença d'aquesta faísó: «O Francesc, dispensador / del bon pa que Déu envia, / donau-nos pa de cada dia», vegeu *CatFr.* IX (1931), p. 34.

262. Aquesta escriptora mallorquina mantingué una llarga relació epistolar amb el seu director espiritual, pare Miquel d'Esplugues i, després amb el seu secretari personal, pare Agustí de Montclar. Vegeu V. SERRA DE MANRESA, «Cartes de Maria-Antònia Salvà a Miquel d'Esplugues»: *EstFr.* 89 (1988), p. 621-636; Id., «Cartes d'Agustí de Montclar a Maria-Antònia Salvà»: *EstFr.* 90 (1989), p. 451-475. Sobre el valor d'aquests epistolaris, l'escriptor Octavi Saltor escriví: «El dia que hom pugui publicar l'epistolari rebut per Maria-Antònia Salvà de l'Allapassa Ripoll, hom es podrà donar compte de la magnitud, amplitud i qualitat de les seves relacions personals. Entre elles, des del nostre punt de vista estant, cal destacar els caputxins de la Província de Nostra Senyora de Montserrat, i dintre de l'Orde, l'inolvidable P. Miquel d'Esplugues, que tanta influència exercí en la vida intel·lectual», vegeu Octavi SALTOR, «En la mort de Maria-Antònia Salvà. Rèquiem franciscà per una poetessa»: *ApFran.* 49 (1958), p. 60-62.

263. *Ibidem*, pp. 60-63: «cenyí amb el cordó franciscà l'austeritat de la seva vocació terciària».

264. El 26 d'abril de 1915, a l'Escola Seràfica d'Igualada s'estrenà l'himne a la Mare de Déu del Bon Consell, escrit per Maria-Antònia Salvà i que comença d'aquesta faísó: «A vós, Maria s'encomana, així l'infant com el donzell». Fou musicat pel pare Nicolau de Tolosa i per Mn. Lluís Romeu: «Es cantà per primera volta l'himne a la Mare de Déu del Bon Consell, la lletra del qual composà V., essent la música, una de Mossèn Lluís Romeu, i una altra del P. Nicolau de Tolosa, caputxí de la nostra Província»; Carta de Miquel d'Esplugues a Maria Antònia Salvà (Sarrià, 27 abril 1915), p. , conservada a l'APCC i publicada dins *EstFr.* 97 (1996), p. 32-33.

265. Per exemple, l'any 1909 escriví l'*Himne del Terciari Franciscà. Lletra de Maria A. Salvà. Música de Jusep Massot*, Palma de Mallorca 1909. També, l'any 1912, escriví un himne a Santa Clara en ocasió de l'any-centenari: «Terminados los

divulgació, a semblança dels que escriví, també, Josep Mas i Casanovas,²⁶⁶ i que foren musicats per grans mestres com Amadeu Vives i Lluís Millet (autor, aquest darrer, de la música dels populars goigs franciscans a la Immaculada Concepció).

Un dels escriptors més estretament vinculat als caputxins, a través de la direcció espiritual i des del terç orde, és el ja esmentat Joaquim Ruyra i Oms. En efecte, mestre Ruyra fou un fervorós –i modèlic– franciscà seglar,²⁶⁷ fortament vinculat a la «família caputxina»,²⁶⁸ membre actiu de la congregació barcelonina de Pompeia qui, molt sovint, solia acompanyar la seva signatura amb les inicials «T.F.» [= terciari franciscà].²⁶⁹ Àdhuc, essent fora de Barcelona, en el sojorn arenyenc anual del temps primaveral participava, assíduament, en els actes reglamentaris del terç orde al convent de caputxins d'Arenys de Mar, on encara es conserva el seu banc familiar a l'església conventual dels frares d'Arenys.

Joaquim Ruyra, en descriure'ns les concorregudes conferències que impartia el fundador del santuari barceloní de Pompeia, Rupert M. de Manresa, ens abasta una descripció, molt suggeridora, de les

---

Sagrados Misterios, las jóvenes educandas de las religiosas Terciarias del P. S. Francisco, dejaron oír sus afinadas voces cantando el himno de la Santa compuesto expresamente para el Centenario por la gran poetisa franciscana M. Antonia Salvá», vegeu *MenSer*. XXX (1912), p. 281. Escriví, també, l'himne per a ésser cantat pels tercerols mallorquins durant el romiatge a Felanitx el 16 de maig de 1912; vegeu *ApFran*. IV (1912), p. 255. L'himne comença així: «Aplegats per la bandera / del bon Pare Sant Francesch».

266. Vegeu l'*Hymne dels Terciariis de Sant Francesch*, publicat dins *FSer*. núm. 25 (1909), p. 157, amb una tornada que fa: «De Jesús imatge vera, / gloriós Francesch d'Assís, / ensenyau-nos la dreuera / qu'ens acosta al Paradís».

267. «L'eminent prosador català, En Joaquim Ruyra, terciari franciscà», vegeu *CatFr*. 5 (1927), p. 290-292: «Magnífica confessió de fe». Sobre la qualitat literària i militància de Ruyra al terç orde, Joaquim Civera escriví: «el prosista més pulcre de la nostra terra. La seva prosa és perfecta. Ruyra pot ésser admirat com a home de lletres i simplement com a home, terciari franciscà fervorós»; vegeu *ApFran*. XXXVII (1950), p. 167.

268. Vegeu I. MAGRIÑA, «Tres terciaris de la ploma. Joaquim Ruyra. Agustí Esclasans. Octavi Saltor», dins *Critèrion*, núm. 2 (1959), p. 68-73. A la p. 68 s'esmenta que aquests tres escriptors eren «terciaris seglars de la gran família caputxina».

269. A voltes, però, posava sencer «Terciari franciscà» com, per exemple, en el treball titulat: *Sant Francesc i la seva olor*, publicat dins *Catalunya Social* núm. 292 (desembre 1926), p. 17-18.

erudites plàtiques que el pare Rupert pronunciava per als tercerols i amics de Sant Francesc al santuari pompeïà, tot indicant-nos –des de les pàgines de *La Veu de Catalunya*– com el pare Rupert M. de Manresa, «amb la seva intel·ligència poderosa, amb gran habilitat i finesa» sabia presentar, «magistralment» les qüestions més debatudes dels temps moderns, tot esguardant el pare Rupert talment «un símbol de vigor i de seny, d'humanisme i d'idealitat monàstica». ²⁷⁰ Hom pot comprovar, a través de la lectura d'aquests qualificatius, que Ruyra professava una gran admiració envers el fundador del santuari barceloní de Pompeia –que li era confident i director espiritual– i, per això, li solia dedicar algunes de les seves obres, com també envers el seu bon amic el pare Jaume de La Cot, a qui li dedicaria *La Parada* perquè havia mecanografiat, pacientment, a Pompeia, l'any 1919, el text destinat a la impremta. Sobre aquesta vinculació de Joaquim Ruyra amb Pompeia, el també tercerol franciscà Octavi Saltor, en ocasió del centenari de la naixença de Ruyra, escrivia:

«Que ell visqué la vida de Pompeia ho palesen les seves pregàries en vers –per als terciaris d'aquell convent– a la Verge de Montserrat. Que ell es sentí franciscà, des de la sensibilitat estètica fins a la concepció moral, ho palesa tota la seva obra. Ruyra és el millor estilista de la nostra prosa literària, al costat de Carles Cardó». ²⁷¹

Malauradament no es pot, però, documentar la data de vestició i professió pel fet d'haver-se perdut el volum de les *Actes de Vesticions i Professions* dels germans del terç orde pompeïà (només es conserva el volum de les germanes!), però per d'altres informacions ens consta l'adscripció de Ruyra al terç orde dels caputxins. A més, l'any 1921 Joaquim Ruyra escriví l'himne del romiatge a Montserrat dels terciaris, ²⁷² que fou estrenat en ocasió del VII centenari de l'aprovació

270. Vegeu «Egrègies conferències»: *La Veu de Catalunya* (9 desembre 1920), p. I, també, J. RUYRA, *Obres Completes*, Barcelona 1982, p. 929-932.

271. Vegeu O. SALTOR, «Un centenari franciscà. Joaquim Ruyra», dins *ApFran*. XLV (1958), p. 175-176.

272. «El Terç Orde Franciscà al Montserrat [...] Es reuniren a la nostra clàssica muntanya més de 1.500 terciaris, presidits pel Cardenal-Arquebisbe de Tarragona [Vidal i Barraquer], el Provincial dels caputxins [Maties de Sant Llorenç Savall], i el P. Josep de Besalú, Comissari del Terç Orde [...] Cantant tothom el magnífic himne d'en Ruyra *Els franciscans a Montserrat*», vegeu *AcFr*. núm. 9 (1922), p. 143.

de la Regla franciscana, titulat: «Els franciscans a Montserrat»,²⁷³ i que fou musicat pel tercerol i mestre de capella, Antoni Gibert.

Joaquim Ruyra publicà, també, en plena repressió dictatorial del govern de Primo de Rivera, algunes poesies a les pàgines de *Catalunya Franciscana*, revista que era, com ja s'ha dit, el «Portaveu del Terç Orde Franciscà de Catalunya i Balears» com, per exemple, els poemes titulats «Meditació Nocturna».²⁷⁴ Però on millor emergeix el franciscanisme ruyrià és en la conferència que impartí durant l'Any Franciscà de 1926 –pronunciada dins del recinte de l'antic convent caputxí de Blanes– i que tan suggeridorament titulà: *Sant Francesc i la seva olor*, talment el ressò de l'espiritualitat de les insuperables narracions franciscanes titulades *Les coses benignes* –que Ruyra havia publicat l'any 1925, i que formen part del nucli central d'*Entre flames*, editat l'any 1928– bellíssima narració on emergeix la simpàtica figura de fra Sadurní, exponent de la perfecta harmonització d'allò humà amb el diví, tal com ho plasmà –tan expressivament– el terciari pompejà Joan G. Junceda en les belles il·lustracions que féu a propòsit, i de què, també, en féu esment el crític literari i terciari, Manuel de Montoliu:

«És admirable com l'esperit franciscà perpetua les mateixes formes d'expressió a través dels segles. Ací teniu aquestes narracions franciscanes que En Ruyra ha inclòs en el seu llibre. Ell, novel·lista de facultats extraordinàries, ha volgut plasmar en forma moderna el vell esperit franciscà, l'ha situat en els nostres temps, l'ha voltat de l'ambient social present, i el resultat del seu esforç ha estat exactament la meravella de dues 'floretes' franciscanes [...] Llegiu dues o tres 'floretes' de Sant Francesc i, a continuació, llegiu aquestes dues històries d'En Ruyra que s'anomenen *Coses benignes* i *El frare escalfa llits*; jo us asseguro que no trobareu entre aquelles i aquestes solució de continuïtat ni altra diferència d'esperit i de forma que la que prové de l'ambient de l'època respectiva [...] En una i altra història, mestre Ruyra no ha fet altra cosa que novel·lar i revestir amb valor d'actualitat el

273. La tornada d'aquest himne fa: «Oh dolça Moreneta, / Mare de Déu de Montserrat, / som fills d'aquell poeta / vostre gentil enamorat, / de cor ardent, d'esperit fresc: / el beat Pare Sant Francesc».

274. Els versos comencen així: «Quan s'esvaïex el vel d'atzur del dia»; vegeu *CatFr.* 2 (1924), p. 126-128.

mateix estat d'ànima, la mateixa alenada mística que espargiren pel món Sant Francesc i els seus primers frares».²⁷⁵

Tal com ja s'anticipava més amunt en tractar de la gran popularitat de Verdaguer, fou també terciari d'obediència caputxina el llegidíssim i popular escriptor català Josep M. Folch i Torres, juntament amb el seu bon amic i fidel col·laborador, el dibuixant Joan G. Junceda.²⁷⁶ En efecte, Junceda (1881-1948) ingressà a la congregació del terç orde de Pompeia²⁷⁷ l'any 1932 i, àdhuc, alguns anys en fou ministre²⁷⁸ i, també, viceministre.²⁷⁹ Poc abans del seu traspàs Junceda exercia, encara, de germà ministre dels tercerols pompeians.²⁸⁰ El biògraf de Junceda, expressament, fa esment de la seva gran devoció a Sant

275. Vegeu M. de MONTOLIU, *Breviari crític*, Vol. III, Barcelona 1931, p. 166-167.

276. En una conferència que Josep M. Folch i Torres dictà en l'acte inauguració d'una exposició d'homenatge a Junceda, l'any 1949, promoguda pel terç orde de Catalunya i *Franciscàlia*, manifestava: «Tenint en compte l'entranyable amistat i la gran penetració que existia entre nosaltres dos, Junceda i jo [...] Com si aquest encàrrec dels meus germans terciaris franciscans hagués estat fet a un dels seus amics artistes [...] En Junceda, el bon amic de tots nosaltres, armat del seu esperit profundament franciscà»; APCC, *Franciscàlia*, s.c.

277. Ho notificà al seu amic i confident Mn. Josep Forn, d'Igualada, en una carta de comunicació espiritual datada a Barcelona el 14 de març de 1932: «Us vaig a dir una cosa: m'he fet terciari franciscà. Ei! per ara sóc novici, no sé si serviré i em voldran definitivament. Ja faré els possibles. Què me'n dieu? Ho trobeu bé? Guardeu-ne el secret, no perquè sia cosa mala, és clar, però per si no resultava bon terciari i donava mal exemple»; Carta transcrita dins *ApFran*. XXXV (1948), p. 252-253. Josep Forn i Talló (1886-1936), poeta i traductor, formava part de l'equip del Foment de Pietat, i morí «in odium fidei» durant la revolta de 1936. Una bona semblança biogràfica l'ofereix A. DALMAU I JOVER, *Auster, senzill i noble: Mn. Josep Forn i Talló (1886-1936)*, Igualada, 1987.

278. «Pompeya. El día 15 de febrero, en que se cesó la Visita Canónica, fueron renovados los Discretorios, quedando constituidos en la forma siguiente. Directorio de Terciarios: Juan Junceda, Ministro; Juan Vallvé, Vice Ministro; Francisco Serra, secretario»; vegeu *ApFran* XXXV (1948), p. 72.

279. Per exemple, en la postguerra, mentre era ministre Josep M. Borrell, el dibuixant Joan G. Junceda exercí de viceministre dels tercerols pompeians; vegeu *ApFran*. XXXI (1944), p. 208.

280. «Pompeya. De esta congregación falleció el día 10 de septiembre, en Blanes, el insigne y popular dibujante, Hno. Juan G. Junceda Supervía, que ostentaba el cargo de Hermano Ministro», vegeu *ApFran*. XXXVI (1948), p. 217. En ocasió del seu traspàs, el tercerol i poeta Manuel Bertran i Oriola, escriví el poema «En l'enterrament de Joan Junceda»; vegeu *ibídem* p. 201.

Francesc d'Assís i a Santa Joana d'Arc²⁸¹ i, àdhuc, en la necrologia que publicaren els caputxins catalans, esmentaren que, amb el traspàs de Joan G. Junceda, se n'anava tot una època.²⁸² Un any després de la seva mort, Junceda fou homenatjat, amb reconeixença, pels seus confreres del terç orde en un acte cultural.²⁸³

En aquesta mateixa congregació del terç orde pompejà hi havia professat, també, el famós dibuixant Antoni Utrillo,²⁸⁴ qui formà part de la primera junta directiva del «Cercle Artístic de Sant Lluc» (1893) i, també, de la junta permanent de la Unió Catalanista (1898), artista de cor franciscà que es prestà tothora a il·lustrar publicacions devocionals com, per exemple, *El Apostolado Franciscano* i la sèrie catequètica «Lectures Populars» editades pel «Foment de Pietat» i, després, per l'editorial Balmes, així com també cartells per a les campanyes de la «Lliga del Bon Mot».²⁸⁵

Durant els anys en què Junceda fou ministre de la fraternitat franciscana seglar visità, molt assíduament, els germans malalts, entre els quals el seu bon amic l'escriptor Joaquim Ruyra, tercerol de

281. «Els seus sants més preferits foren Sant Francesc d'Assís i Santa Joana d'Arc, el primer per la seva aurèola mística i poètica d'entendiment per les coses humils; la segona per la gran tenacitat d'amor al cel i a la pàtria [...] Palesà aquest pregon sentiment fent-se terciari, i franciscà precisament»; vegeu P. PRAT UBACH, *Junceda, home exemplar*, Barcelona 1969, p. 79 i 86.

282. «Con Junceda se va una época: la del resurgimiento de la espiritualidad catalana en el arte. Con Folch i Torres y [con] Millet, por ejemplo, forma un grupo cuya actuación ha dejado tras sí una personalidad inconfundible [...] Junceda honró al V.O.T. de Pompeya con el cargo de Ministro»; vegeu JOSEP M. DE VERA, «J.G. Junceda», dins *ApFran*. XXXV (1948), p. 202-203.

283. «Homenaje a Juan Junceda. El jueves 26, fiesta de la Ascensión, los Tercerios Franciscanos de Barcelona Ciudad homenajearon al insigne dibujante Juan Junceda [...] Disertaron en este acto José M. Folch y Torres, uno de los más íntimos colaboradores del finado, y el P. José M. de Vera, capuchino»; vegeu *ApFran*. XXXVI (1949), p. 391-392. En aquest acte d'homenatge, a més dels familiars, hi participaren: Joaquim Carreras i Artau, Ramon Rucabado, Joaquim Civera i Sormaní, Josep M. López-Picó, Miquel Saperas, Joaquim Renart i Josep M. Garrut.

284. «En Barcelona falleció el domingo día 8 de octubre [1944], a la edad de los 76 años, don Antonio Utrillo y Viadera, terciario franciscano de Pompeya, dibujante insigne que ilustró varios números de nuestra revista *El Apostolado Franciscano*», vegeu *ApFran*. XXX (1944), p. 190. Pòstumament es publicaren, encara, algunes de les seves il·lustracions com, per exemple, l'emprada en la versió dels versos verdaguerians de J.B. Gomis; vegeu *ibídem*, XXXII (1945), p. 205.

285. Vegeu *Lliga del Bon Mot 1908-1918. Report*, Barcelona 1918, p. 67-68: «Cartells i anuncis».

Pompeia,²⁸⁶ al qual ens hem referit més amunt, i que, com Junceda, solia estiuajar també a Blanes. L'artista arenyenc Pere Nogueras i de Prats, bon amic alhora de Junceda i de Ruyra, certifica aquestes visites –autèntiques obres de caritat– tal com el mateix Junceda li confià:

«Mestre Ruyra està malalt i al llit. La seva deixadesa física es feia, si era possible, més patent, agreujada per la manca d'atenció de la seva esposa. El cas és que, amb un peu ja a l'altre barri, jeia enllitat al seu pis de Gràcia, on en Junceda anava de tant en tant a fer-li companyia en tantes hores del dia que es passava sol, abandonat».²⁸⁷

Quan morí Junceda, el 10 de setembre de 1948 a Blanes, fou amortallat amb l'hàbit de Sant Francesc.²⁸⁸ L'havia ajudat a ben morir el caputxí Josep M. de Vera, escultor i pintor força vinculat amb Junceda a través de Pompeia, el qual pronuncià una oració fúnebre al cementiri blanenc.²⁸⁹

Pel que fa a Josep M. Folch i Torres –un dels homes més estimats de Catalunya– cal dir que mantingué una estreta vinculació amb el pare Rupert M. de Manresa, qui per Nadal de 1916 li féu estrenar *Els Pastorets* al «Coliseu Pompeia», amb música del mestre Antoni Català.²⁹⁰ En els anys difícils de la postguerra, Josep M. Folch i Torres demanà l'admissió en el terç orde franciscà i pogué professar-

286. L'escriptor Josep Miracle fa esment dels ideals franciscans que compartien Ruyra i Junceda, vegeu J. MIRACLE, «Franciscanisme», dins *D'ací d'allà* [1931], recollit i publicat per Pere PRAT UBACH, *Junceda, home exemplar*, Barcelona 1969, p. 248-249.

287. Vegeu P. NOGUERAS, «En Joaquim Ruyra i Oms», dins *Arenys. Vida Parroquial*, núms. 441-442 (juliol 1985), p. 160-161.

288. «Junceda era hijo espiritual de San Francisco, pues pertenecía a la Tercera Orden Franciscana, que le honró con el cargo mayor de hermano Ministro, y el hábito franciscano que tanto respetaba le sirvió de mortaja», vegeu JOSEP M. DE VERA, «Talis vita, finis ita!», dins *Junceda*, Barcelona 1952, p. 218.

289. «En el cementiri, Fra Josep Maria de Vera, caputxí, pronuncià l'oració fúnebre i el cos fou dipositat en la tomba. Des d'aquell moment els blanencs el tenien per sempre més amb ells, i ell podia estar per sempre més en el repòs de Blanes, de cara al mar, prop d'on reposava també el seu amic, l'estimat Joaquim Ruyra»; vegeu P. PRAT UBACH, *Junceda, home exemplar*, Barcelona 1969, p. 220.

290. Vegeu J. MIRACLE, *Josep Maria Folch i Torres*, Tàrraga 1971, p. 319-320.

hi poc temps abans de morir.²⁹¹ En la represa de les activitats culturals i espirituals dels terciaris de la postguerra, Folch i Torres es prestà a col·laborar-hi, activament, amb escrits,²⁹² conferències i parlaments.²⁹³ Quan morí cristianament,²⁹⁴ el dia 15 de desembre de 1950, el seu cos, seguint el costum dels tercerols, fou amortallat amb l'hàbit de Sant Francesc²⁹⁵ i el dibuixà de faisó molt expressiva Ricard Opisso. Una cunyada de Josep M. Folch i Torres, Maria Luandra, vídua de Manuel Folch i Torres, havia ingressat, també, l'any 1934 al terç orde de l'Ajuda.²⁹⁶

Semblantment, també foren tercerols de l'Ajuda l'arquitecte i poeta Pere Benavent de Barberà,²⁹⁷ els escriptors Octavi Saltor,²⁹⁸ Tomàs

291. Vegeu LLEÓ DE VILALBA, «L'últim article de Josep M. Folch i Torres», dins *ApFran*. XXXVIII (1951), p. 23-24: «Un raig d'alegria il·luminà el seu rostre davant d'un hàbit franciscà. Josep M. Folch i Torres havia estat admès feia cosa d'un any en el Terç Orde franciscà, i se sentia feliç d'aquesta gràcia rebuda al final de la seva vida [...] Venia a parlar-li de la seva pròxima professió com a terciari, ja que estava acabant l'any del seu noviciat. Després, a oferir-li la presidència d'una vetllada que en honor de l'Assumpció de Maria organitzava el Terç Orde de Sarrià. Folch i Torres ha estat un dels homes més estimats de Catalunya [...] Als pocs dies d'haver escrit i llegit aquestes ratlles, Folch i Torres professava la regla de la Tercera Ordre amb un fervor i alegria excepcionals. No tardà gaire en visitar-lo la germana mort».

292. Per exemple, poc abans de morir, escriví, tot signant «terciari franciscà» el treball titulat: «El nostre goig per l'Assumpció de Maria», dins *ApFran*. XXXVI (1950), p. 245.

293. Per exemple, en ocasió de la definició dogmàtica de l'Assumpció de Maria en cos i ànima al cel, el 19 de novembre de l'any 1950, pronuncià, a petició del pare Lleó de Vilalba dels Arcs, una conferència adreçada als tercerols de Sarrià: «Una personalidad venerada por toda una generación, el terciario franciscano José María Folch y Torres, nos dirá algo de lo suyo, de lo mucho que contiene su alma»; vegeu *La Venerable Orden Tercera de Sarrià con motivo de la proclamación...* Barcelona 1950, p. 3.

294. Hi ha una sentida nota necrològica, publicada pel seu confrare Tomàs Roig i Llop, dins les pàgines del butlletí del terç orde dels caputxins; vegeu *ApFran*. XXVIII (1951), p. 25.

295. Vegeu J. MIRACLE, *Josep Maria Folch i Torres*, Tàrrrega 1971, làm. XXII: «Josep M. Folch i Torres amortallat amb l'hàbit de Sant Francesc i la seva mascareta». Complementàriament, vegeu, també, la nota necrològica de T. ROIG I LLOP, «José M. Folch y Torres», dins *ApFran*. XXXVIII (1951), p. 25.

296. AVOTAJ., *Acta d'imposició d'hàbit i Acta de Professió*, (1934), p. núm. 128: Maria Luandra, Vda. de Manuel Folch i Torres.

297. Una germana seva, Assumpció Benavent i de Barberà, ingressà, també, el 1927 al terç orde de l'Ajuda; AVOTAJ., *Acta d'Imposició i Acta de Professió* (any 1927), p. núm. 72. La seva esposa, Anna Torres, pertanyia semblantment al terç orde

Roig i Llop,²⁹⁹ com també el publicista i sociòleg Joaquim Civera i Sormaní,³⁰⁰ els quals, vinculats, alhora, en algunes activitats culturals promogudes pel terç orde de Pompeia,³⁰¹ col·laborarien molt intensament en els actes programats durant l'Any Franciscà³⁰² de 1926-1927, com també amb l'entitat *Franciscàlia*.³⁰³ D'entre els nombrosos escriptors i pensadors, professors del terç orde, cal fer especial esment del poeta i pensador barceloní Agustí Esclasans.³⁰⁴ Nascut el 22 de setembre de 1895, ingressà al terç orde de Sant Francesc el 24 d'octubre de 1954, i fou el creador del «Sistema de Ritmologia». Li

---

i fou vicestra de novícies de la congregació de Pompeia, l'any 1928, mentre que el seu espòs, Pere Benavent, ho era dels novicis; vegeu *CatFr.* VI (1928), p. 47; *ibidem* IX (1931), p. 45. El pare de Pere Benavent fou, també, tercerol de la Congregació de l'Ajuda: «Sigui un goig per als terciaris la glòria d'aquest arquitecte i poeta [Pere Benavent i de Barberà], que fa temps alliçona franciscanament els novicis de Pompeia, i que ha sabut honorar la memòria del seu pare [Pere Benavent], que fou terciari i vicestre de novicis [de la congregació de l'Ajuda]»; *ibidem* XII (1934), p. 230.

298. De jovenet, però, havia estat de les joventuts franciscanes, o Cordíger, de Pompeia. L'any 1921, en una festa literariomusical «En llaor de Sant Francesch, poesia recitada per son autor, Cordíger de Pompeia, Octavi Saltor»; APCC, *V.O.T de Barcelona*, Llig. A-3-27. Morí a Barcelona l'any 1982. Mantingué una llarga i estreta vinculació amb el pare Evangelista de Montagut, a qui li dedicà, per l'onomàstica de 1943, un exemplar de l'*Elogi de la virtut*, Barcelona 1935: «Al M.R.P. Joan Evangelista de Montagut, O.M.C., en la seva diada de 1943. Homenatge fidel de deixeble en la [?] disciplina franciscana, O. Saltor, 26-XII-43».

299. Vegeu *ApFran.* XXXIV (1947), p. 140.

300. Una germana seva ingressà, també, al terç orde de l'Ajuda l'any 1927; AVOTAj., *Acta d'imposició d'hàbit i Acta de Professió*, (1927), núm. 72. En els anys previs a la proclamació de la Segona República, Joaquim Civera feia de mestre de novicis a la congregació de l'Ajuda, vegeu *CatFr.* VII (1929), p. 96. Aquest càrrec el mantingué, encara, els anys de la postguerra, vegeu *ApFran.* XXXV (1948), p. 149.

301. Vegeu *CatFr.* VI (1928), p. 47.

302. «Els encarregats d'aquesta feina foren terciaris de la nostra Congregació de l'Ajuda, els noms dels quals volem consignar ací en agraïdíssim record. Germans: Joaquim Civera Sormaní, Manuel Thió Rodés, Octavi Saltor Soler, Pere Benavent i de Barberà i Albert Bassa Puiggròs»; vegeu M. TORROELLA MIR, *Crònica...* p. 32.

303. Vegeu J.M. PIÑOL, «*Franciscàlia*: Original experiència de compromiso franciscano-laical», dins *EstFr.* 87 (1986), p. 379-484.

304. Aquest poeta fundador de l'escola ritmològica, escrivia que: «Com tu, Verdaguer, / jo sóc terciari. / Guia, doncs, el vol / de la ploma blanca / vers el cel on viu / la pau franciscana»; vegeu A. ESCLASANS, *Deus meus et omnia*, Barcelona 1958, p. 49.

era molt abellidor de mostrar-se terciari,³⁰⁵ i compta amb una extensa producció franciscana; per exemple, la versió catalana, inèdita, de *Les Floretes de Sant Francesc* (Barcelona 1941), el *Libro de Horas Franciscanas* (Barcelona 1942) i, dins de la Biblioteca Ritmològica –que ell mateix va fundar, qualificada per López-Picó «d'una nova etapa de la lírica catalana»³⁰⁶ hi publicà, en acurades edicions de bibliòfil, *Germana Mort* (Barcelona 1949), *Pax et Bonum* (Barcelona 1956) i *Deus meus et omnia* (Barcelona 1957). En la diada del terciari de 1957, Esclasans rebé un homenatge dels tercerols de Catalunya, amb parlaments d'Octavi Saltor³⁰⁷ i del caputxí Basili de Rubí. El poeta Agustí Esclasans sofrí la dura persecució cultural del franquisme, àdhuc amb un sever empresonament a Barcelona els anys 1939-1940, on l'assistí i animà espiritualment el pare Hilari d'Arenys de Mar, segons consta en la dedicatòria del *Libro de Horas Franciscanas*³⁰⁸ ofert al pare Hilari:³⁰⁹ «Al Rvd. Pare Hilari d'Arenys de Mar, homenatge i record, en petita penyora d'agraïment, per les bondats que tingué per mi quan jo estava condemnat, i malalt, a la Presó Cel·lular de Barcelona. *Esclasans*, 1942". Agustí Esclasans mantingué una fonda amistat amb els escriptors i poetes del terç orde dels caputxins, com Tomàs Garcés, Manuel Bertran i Oriola, i Octavi Saltor, junt amb altres poetes i artistes d'esperit franciscà, com Leandre Amigó,³¹⁰ Marc Farell, Josep Gimeno-Navarro³¹¹ i Josep M. López-

305. En el volum titulat *El poeta solitari*, Barcelona 1955, p. 1, hi llegim, en una dedicatòria adreçada al pare Hilari d'Arenys de Mar: «Amb l'expressió del meu aprecí de terciari franciscà. *Esclasans*, 1955».

306. Vegeu *La Revista* (Barcelona 1933), text publicat de nou, a tall de pròleg, per A. ESCLASANS, *Poema de Catalunya*, Barcelona 1955, p. 8.

307. «L'Octavi Saltor podria improvisar la presentació, curta, com ell sap fer-les. Després jo llegiria composicions del meu llibre inèdit *Deus meus et omnia*»; Carta d'Agustí Esclasans a Basili de Rubí (Barcelona, 29 octubre 1957; APCC, *Fons Personals: Basili de Rubí*, correspondència, s.c.

308. Hi ha, a cada llibre, una dedicatòria impresa que diu: «Al Rvdo. P. Hilario de Arenys de Mar, homenaje franciscano, agradecimiento inolvidable. Barcelona, 1939-1940».

309. Vegeu A. ESCLASANS, *Libro de Horas Franciscanas*, Barcelona 1942; (B.H.C, Sig. 10-2-17).

310. Vegeu *Franciscàlia* (1958), p. 15-16: «Seglars».

311. Pintor i escriptor, l'any 1950 guanyà el «Premi Ruyra» que es donava des de l'entitat «Franciscàlia» per la seva obra titulada *Tomasetti*, vegeu *ApFran*. XXXVII (1950), p. 172. Ran de la seva mort, el pare Hilari d'Arenys de Mar li dedicà uns

Picó. A aquest darrer, l'any 1945, Esclasans li dedicà els versos titulats «Epigrama de la tendresa», publicats deu anys més tard.³¹² Semblantment, pertanyia també al terç orde dels caputxins el dramaturg i poeta Ramon Tor.³¹³

Dels terciaris més eminents de fora de Barcelona, n'hem d'esmentar el prestigiós dibuixant arenyenc Marià Castells i Simón (1876-1931), autor de les «magnífiques il·lustracions del *Càntic del Sol*, de Sant Francesc d'Assís, a les quals abocà fantasia, art i color»³¹⁴ i, alhora, autor també, de les lletres capitals³¹⁵ del *Chorale Psalterium* –que preparà el pare Josep Oriol de Barcelona–³¹⁶ i de la senyera de l'Orfeó Seràfic,³¹⁷ com també de molts ex-libris de temàtica franciscana³¹⁸ i de capçaleres. Dels nombrosos tercerols, professors en

---

versos, sense esmentar, però, cap vinculació amb el terç orde, vegeu *ApFran*. XLII (1955), p. 80: «Requiescat, Josep Gimeno Navarro. Poeta franciscà que té abraçat la terra».

312. Vegeu A. ESCLASANS, *El poeta solitari*, Barcelona 1955, p. 71.

313. Poeta vinculat als caputxins de Catalunya, escriví algunes poesies franciscanes a la revista del terç orde; vegeu, per exemple, *ApFran*. XXXVII (1950), p. 215. És inserit per Basili de Rubí a la llista de poetes tercerols, perquè darrera del seu nom hi afegia T.F., vegeu *Franciscàlia* (1958), p. pp. 14-15. Ramon Tor mantingé una bona relació amb Hilari d'Arenys de Mar i Evangelista de Montagut, a qui dedicà, a cadascú, un exemplar de la *Gala d'homenatge a Ramon Tor*, Barcelona 1950.

314. Vegeu P. NOGUERAS, *Gent d'Arenys*, Vol. I, Arenys de Mar 1992, 196.

315. El papa Pius XI lloà la bellesa artística d'aquest Saltiri: «Lodando il lavoro veramente artistico e il gusto liturgico della decorazione. Essa è devuta alla cooperazione dell'artista Mariano Castells, terziario francescano, il quale disegnò a penna il grande frontespizio, i fregi e altre 500 lettere iniziali», vegeu *Osservatore Romano* (1 juny 1932), s.f. Vegeu, també, *CatFr*. IX (1931), p. 24: «La part artística de l'obra és d'un gran valor. Totes les il·lustracions són degudes a l'enginy de D. Marià Castells».

316. Vegeu J. ORIOL DE BARCELONA, *Chorale Psalterium per omnes singulos hebdomadae dies dispositum*, Manresa 1932. Aquest monumental saltiri coral, en dos volums, fou editat als obradors de la impremta de Sant Josep de Manresa, i es distribuï des de l'Editorial Franciscana, instal·lada al convent de Pompeia; vegeu V. SERRA DE MANRESA, *La Província de framenors caputxins de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la guerra civil (1900-1936)*, Barcelona 2000, p. 299-301.

317. «Autor de la magnífica y valiosa 'Senyera' del Orfeó y del 'Arbre-Seràfich-Social'» i, també, de la capçalera «Acció Seràfic Social de Arenys de Mar», vegeu *FSer*. núm. 56 (1912), p. 432.

318. Dibuixà els bellíssims «Ex-libris» dels caputxins Jacint de Barcelona i Silveri de Mataró.

congregacions de fora de Barcelona, més destacables en el camp de la cultura, cal esmentar el reverend Dr. Josep Pou i Batlle, director molts anys del terç orde gironí, prevere molt catalanista i expert en filosofia catalana,³¹⁹ i també fer referència a l'infatigable sacerdot terciari, Mn. Anton Navarro, que havia estat rector de Juneda i de Montclar d'Urgell,³²⁰ bon amic dels caputxins, i autor de poesies franciscanes³²¹ i, ahora, traductor d'Ausoni per a la Fundació Bernat Metge. Tampoc no ens podem oblidar del prevere terciari vigatà Josep Rius i Serra,³²² que col·laborà a la revista *Estudis Franciscans*³²³ i,

319. Ho prova, per exemple, el text d'alguns sermons i conferències que pronuncià el Dr. Pou. Vegeu *Instaurare omnia in Christo. Sermó que en la solemne funció religiosa dedicada per la Confraria de St. Jordi canònicament erigida a l'Iglésia de St. Pere de Galligans de Gerona, al excels Patró de Catalunya, en sa memorable diada del any 1900, digué D. Joseph Pou y Batlle, Pbre. Catedràtic de Filosofia del Seminari*, Girona 1900 i, també, J. POU I BATLLE, *La Filosofia Catalana, sa existència, sos caràcters, sa decadència, y necessitat de sa restauració*, Girona 1907.

320. Establert a Barcelona, morí assassinat, «in odium fidei», durant la revolució de 1936; vegeu *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Vol. II, Barcelona 2000, p. 711.

321. En solia publicar una a cada fascicle de la revista *Catalunya Franciscana*, dins d'una sèrie que titulà «Florilegi de l'any». La darrera que publicà, poc abans d'esclatar la revolució de 1936, fou la titulada «Estampa de Juny»; vegeu *CatFr. XIV* (1936), p. 127. El tercerol i poeta Tomàs Garcés n'edità, l'any 1924, una equilibrada antologia, la qual prologà el també escriptor i terciari, Octavi Saltor; vegeu *Els Poetes d'Ara. Mossèn Anton Navarro*, Barcelona, Imp. Omega, 1924.

322. Nascut a Vic l'any 1891, es formà al seminari. Després cursà filosofia i lletres a la universitat de Barcelona (1919-1921), i es doctorà a Madrid (1922). Amplià els estudis a Roma, a la universitat de La Sapienza i a la Pontifícia Escola Vaticana de Paleografia. Fou arxiver de la secció històrica de la Sagrada Congregació de Ritus (1930-1961) i, ran de la seva jubilació, el papa Joan XXIII el féu protonotari apostòlic (1961). Publicà gran quantitat d'articles d'investigació. Morí a Vic el 1966; vegeu *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Vol. III, Barcelona 2001, p. 257.

323. Vegeu, per exemple, J. RIUS SERRA, pvre. T.F., *La confraria de Santa Eulàlia del Camp*. Extret d'*Estudis Franciscans* (Barcelona, setembre 1926), p. 174-186. Aquest treball duu una dedicàtoria que diu: «Magistro Paulo Kehr grato ex animo». Aquesta revista de pensament i recerca, l'havia fundat l'any 1907 el P. Miquel d'Esplugues. Vegeu *Revista de Estudios Franciscanos. Publicación mensual dirigida por los Padres Capuchinos de Cataluña* (Sarrià-Barcelona, anys 1907-1911); *Estudios Franciscanos. Publicación mensual dirigida por los Padres Capuchinos* (Sarrià-Barcelona, anys 1912-1922); *Estudis Franciscans. Revista mensual dirigida pels Pares Caputxins* (Sarrià-Barcelona, anys 1923-1936); *Estudios Franciscanos. Revista cuatrimestral de ciencias eclesiásticas publicada por los PP. Capuchinos de España y América* (Barcelona, any 1948 i ss).

sobretot, amb Paul Kehr en l'obra *Hispania pontificia*. I hem d'esmentar, òbviament, Josep M. de Garganta,³²⁴ impulsor de la vida cultural olotina que escriví alguns llibres de poesia;³²⁵ Leonci Soler i March,³²⁶ historiador i arxiver manresà, i sobretot, Ramon Arqués i Arrufat,³²⁷ notari, fill de la població de Juneda però resident a les Borges Blanques, el qual es féu terciari després de l'any franciscà de 1926 i fou germà ministre de la congregació borgenca³²⁸ uns quants anys. La incidència cultural i espiritual de Ramon Arqués³²⁹ (1874-1956) ha estat estudiada pel terciari borgenc Melani d'Urgell –Josep M. Farré i Companys–,³³⁰ que ingressà al terç orde en els primers mesos de la postguerra, quan feia poc que els frares caputxins havien reprès llur tasca docent al col·legi de la Mare de Déu de Montserrat.³³¹ Melani d'Urgell ha escrit de Ramon Arqués que «ha estat una de les personalitats més destacades en el camp del dret, de la cultura i del

324. «El dia 1 de maig [1928] lliurà son ànima a Déu el fervorós terciari Il·lm. Sr. En Josep de Garganta i Vila-Manyà [...] poeta acurat i traductor admirable de grans autors estrangers»; vegeu *CatFr.* VI (1928), p. 114. La seva filla, Consol de Garganta i Fàbrega, era bibliotecària del terç orde olotí, on havia ingressat l'any 1928, vegeu *CatFr.* XI (1933), p. 119 i, sobretot, APCC, *Llibre-Registre de la V.O.T. de Sant Francesc. Olot* (anys 1928 i 1930), f. 3.

325. L'any 1912 publicà l'aplec poètic titulat *Evocacions* i, el 1922 el recull *Hores de col·legi*. Fou pare del literat i polític Joan de Garganta i Fàbrega, i del naturalista i botànic Miquel de Garganta.

326. «El dia 24 d'agost [1932] lliurà l'ànima a Déu l'egregi patrici i exemplaríssim terciari, germà Leonci Soler i March [...]. L'any 1882 fou nomenat arxiver municipal i començà a ordenar l'arxiu eclesiàstic de la Seu, del qual fou també nomenat arxiver pel Bisbe de Vich, Dr. Morgades i Gili, l'any 1897, nomenament que es va fer extensiu a totes les parròquies del Bisbat de Vich»; vegeu *CatFr.* X (1932), p. 175 i 208-209: «D. Leonci Soler i March. La seva exemplaritat com a terciari».

327. Vegeu AOFs, *Llibre d'actes de Vesticions i Professions de Germans Terciariis*, Borges Blanques, f. 1, on s'indica que vestí l'hàbit de tercerol la diada de sant Francesc de 1927, i que professà la Regla Tercera el dia 8 d'octubre de 1928.

328. Vegeu *CatFr.* VI (1928), p. 264.

329. «El 20 de junio [1956], a los 81 años de edad, falleció en Borjas Blancas el gran patricio y ejemplarísimo terciario, don Ramón Arqués Arrufat [...] Personalidad de categoría extraordinaria. Hombre de modestia excepcional»; vegeu *ApFran.* XLIII (1956), p. 151-152.

330. Vegeu MELANI D'URGELL, *Don Ramon Arqués i Arrufat. Cultura social, fe i catalanitat*, Lleida 1995, p. 110-112: «Germà Ministre del Terç Orde».

331. Vegeu AOFs, *Llibre d'actes de Vesticions i Professions*, Borges Blanques, f. 72; on s'indica que vestí l'hàbit de terç orde el dia 7 de maig de 1939, i que professà el 2 de juny de 1940.

mecenatge del nostre país. Home d'arrelades conviccions cristianes i patriòtiques, va saber lliurar-se sense reserves al foment del seu ideal de fe i catalanitat, fins a sofrir persecució i martiri en les hores més punyents per a l'Església i la pàtria». ³³² Ramon Arqués tingué, també, una gran sensibilitat social, i no només es preocupà de dotar la població de les Borges Blanques amb una escola catòlica, ans també d'una Caixa Rural per a facilitar crèdits als camperols que, després de la guerra civil, restaurà amb diner provinent de la venda de part de les seves propietats. ³³³

Durant l'Any Franciscà els caputxins comptaren –ultra les aportacions dels terciaris– amb l'activa col·laboració dels intel·lectuals, escriptors i amics de Sant Francesc que, sense ser pròpiament tercerols, com s'ha dit més amunt, mantenien una gran devoció al «Pobrissó d'Assís», com també una forta vinculació espiritual amb els caputxins. ³³⁴ La llista d'aquests «amics de sant Francesc» ³³⁵ seria molt extensa i ultrapassaria l'objectiu d'aquest article centrat, exclusivament, en els tercerols «d'obediència caputxina». Amb tot, no ens resistim d'esmentar-ne alguns com, per exemple, els escriptors: Joan Maragall, ³³⁶ Josep Carner, ³³⁷ i Josep M.

332. Vegeu MELANI D'URGELL, *Don Ramon Arqués...* p. 23.

333. «Era el fundador y presidente de la Caja Rural de Borjas, creada con aportaciones particulares para facilitar créditos a los agricultores. Vino la revolución y los fondos fueron robados... En 1939, terminada nuestra guerra civil, Don Ramón, vendiendo parte de sus propiedades, repuso los fondos desaparecidos»; vegeu *ApFran*. XLIII (1956), p. 151-152.

334. La crònica de totes les activitats culturals i devocionals, l'oferí el tercerol J. CIVERA SORMANÍ, «Crònica de l'Any Franciscà», dins *CatFr*. 5 (1927), p. 273-277.

335. En alguns llocs s'havien estructurat en forma de «Asociación de seglares que reúne hombres de diferentes edades, con preferencia jóvenes de 17 a 35 años, que intentan imitar en lo posible la vida de nuestro Padre San Francisco, modelo de pobreza y de fraterna caridad»; vegeu *ApFran*. XXIX (1942), p. 142.

336. Vegeu O. SALTOR, «Franciscanismo de Maragall», dins *ApFran*. XLIII (1956), p. 6-7: «Los dos máximos poetas del renacimiento catalán, Jacinto Verdaguer en 1902 y Juan Maragall en 1911, vivieron y murieron bajo signo específicamente franciscano [...] Esta actitud franciscana se extiende a toda la producción de Maragall».

337. A semblança del seu bon amic Jaume Bofill i Mates, Josep Carner mantingué una bona relació tant amb el pare Miquel com amb el pare Rupert. Sobre aquestes relacions, vegeu la testimoniança epistolar editada per J. A. PALOMA, «Correspondència entre Josep Carner i el pare Miquel d'Esplugues», dins *Miscel·lània Pere Bohigas*, Vol. III, Montserrat 1983, p. 373-396; i, també, V. SERRA DE MANRESA, «Epistolari entre Josep Carner i Rupert M. de Manresa», dins *Epistolari de Josep Carner*, Vol.

López-Picó.³³⁸ Aquest darrer, que des de jove era membre de les Congregacions Marianes dels jesuïtes,³³⁹ no arribà a professar en el terç orde pompeïà,³⁴⁰ malgrat l'estreta vinculació espiritual amb el pare Rupert M. de Manresa³⁴¹ i amb el pare Evangelista de Montagut, que li era director espiritual,³⁴² i a qui dedicà algunes poesies inèdites de temàtica franciscana com: *Sonet d'Àngels* (octubre 1942) i *Assonàncies* (octubre 1947). El juny de 1959, l'entitat *Franciscàlia*

II, Barcelona 1995, p. 451-466. Quan morí la mare de Josep Carner, l'escriptor i polític féu celebrar misses al santuari de Pompeia: «Misas y funerales en esta Iglesia de N.S. de Pompeya. Día 28, a las nueve, la misa mensual para el eterno descanso de Dª María-Ana Puig-Oriol de Carner, q.s.g.h.»; vegeu *BDPomp*. IV (1913), p. 244.

338. Tot i que, durant l'Any Franciscà de 1926-1927, publicà «Canto Francesc...», dins *Jubileu*, Barcelona 1926, a tall de contribució literària a dit centenari; vegeu *CatFr*. 5 (1927), p. 29-30. Sobre aquest recull poètic, el tercerol Octavi Saltor escrivia: «Un autor modern assenyalat, Josep M. López-Picó, en la seva ritual ofrena de cada anyada a les nostres lletres, ha fet una excepció de fidelitat cronològica, datant i fent aparèixer el seu *Jubileu*, just en la verídica commemoració d'aquest centenari», vegeu *ibidem*, p. 31-32: «Glossa Franciscana».

339. Vegeu *Primer Congreso Hispano-Americano de las Congregaciones Marianas. Crónica. Personal. Documentos. Discursos y Memorias*, Barcelona 1905, p. 650: «José M. López Picó».

340. Segons la testimoniança del terciari i poeta Agustí Esclasans, les despulles de Josep M. López-Picó foren amortallades amb l'hàbit franciscà: «El cadàver del mestre, vestit amb la llureia [lliurea] franciscana, fou enterrat l'endemà en el nínxol número 4.262, pis sisè, departament vuitè, del vell cementiri de les Corts de Sarrià»; vegeu A. ESCLASANS, «Història de 'La Revista'». Homenatge a López-Picó», dins *Critèrion* núm. 6 (1960), p. 77. Hi havia fidels que, sense ser professors del terç orde, demanaven de ser amortallats amb l'hàbit franciscà: «Es frecuente ver cómo los fieles, pertenecientes a todas las clases sociales, piden ser amortajados con el santo hábito franciscano [...] Que el hábito sea concedido por el superior competente, o por delegación suya, pues se trata de una especie de agregación, aunque imperfecta, a la Orden»; vegeu *ApFran*. XXXII (1945), p. 304.

341. L'any 1926 li dedicà un exemplar del volum de poesies titulat *Invocació secular*: «Al R.P. Rupert M. de Manresa, M[enor] C[aputxí], homenatge fidel de J.M. López-Picó»; (B.H.C, Sig. 25-5-30).

342. En la nota necrològica que escriví Octavi Saltor no esmenta pas l'adscripció del poeta al terç orde: «Josep M. López-Picó de tan franciscanes i barcelonines arrels humanes i literàries [...] A més d'ésser espiritualment dirigit, com Maragall, per un caputxí, en aquest cas d'ara el P. Evangelista de Montagut [...] López-Picó tingué una intervenció destacada en el darrer centenari franciscà. El franciscanisme català comptarà sempre López-Picó com un dels seus més distingits mestres»; vegeu O. SALTOR, «En la mort del poeta Josep M. López-Picó», dins *ApFran*. XLVI (1959), p. 151-152.

féu un homenatge pòstum a Josep M. López-Picó³⁴³ –autor de la *Corona d'aloses al roser de sant Francesc*–³⁴⁴ acte cultural on es posà en relleu el seu franciscanisme viscut,³⁴⁵ com també s'indicà en la nota necrològica escrita per Octavi Saltor, on es deia: «El franciscanisme català comptarà sempre López-Picó com un dels seus més distingits membres».³⁴⁶

Entre aquests –diguem-ne– «amics de Sant Francesc», caldria situar-hi l'escriptor i pintor Josep Gimeno Navarro, el poeta i assagista Miquel Saperas,³⁴⁷ autor d'uns preciosos versos de temàtica santfrancescana,³⁴⁸ així com Fidel de Sigmaringen Riu i Dalmau «poeta llorejat amb la Flor Natural en els Jocs Florals de 1916», bon amic dels caputxins de Manresa, el qual durant l'Any Franciscà fou vocal del comitè de cultura que presidia el pare Benet de Santa Coloma i que, en diversos actes culturals, recità algunes de les seves composicions d'inspiració franciscana.³⁴⁹ Finalment, cal incloure entre aquests «amics de sant Francesc» Guillem Mitjans i Llampallas i el dibuixant A. Batllori i Jofré, els quals l'any 1953 publicaren *Els*

343. Era costum dels tercerols esmentar, en l'esquela mortuòria, la condició de «terciari franciscà». En el recordatori de Josep M. López-Picó, només hi diu: «vidu d'Angelina Batllori Deïtx. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Acadèmic de la Reial Acadèmia de Bones Lletres».

344. «Con motivo de la publicación del poema franciscano *Corona d'aloses al roser de sant Francesc*, el día 22 de febrero, la V.O.T. de Sarrià homenajeó su autor con un recital de este poema. Hizo la presentación de tan preclaro poeta, el publicista y ferviente terciario don Octavio Saltor»; vegeu *ApFran*. XXXV (1948), p. 74-75.

345. Una bella mostra és el recull poètic de J.M. LÓPEZ-PICÓ, *Corona d'aloses al roser de sant Francesc*, Barcelona 1947.

346. Vegeu O. SALTOR, «En la mort del poeta J.M. López-Picó», dins *ApFran*. 50 (1959), p. 151-152.

347. Poeta de l'escola noucentista, fundà la *Veu Graciencia* i, durant molts anys, fou el secretari de l'Orfeó Català. Tractà dels aspectes franciscans de l'obra poètica de Saperes, el tercerol Octavi SALTOR, «La Itàlia franciscana feta poesia», dins *ApFran*. XLIV (1957), p. 30-31. En un dels fascicles que publicava *Franciscàlia*, el fan membre del terç orde, car al costat del seu nom hi afegeixen, les sigles T.F.; vegeu *Franciscàlia* (1958), p. 14-15.

348. Aquests versos diuen: «Caminaré pels carrers / –i com Sant Francesc hi transita– / pastor de flors i ametller, / blau del cel de tantes brises».

349. «En Fidel Riu i Dalmau recità sa nova producció *Motius Franciscans (petites glosses)*. En Fidel amb sa copiosa inspiració ens féu sentir la seva poesia com una llaminadura»; vegeu *En recordança de l'Any Franciscà de Manresa*, Manresa 1926, 117.

motius del llop, versió catalana, il·lustrada, del poema de Rubén Darío *Los motivos del lobo*.³⁵⁰

S'ha pogut documentar, però, la pertinença –una mica tardana, tanmateix– al terç orde de Sarrià del poeta i polític Jaume Bofill i Mates (Guerau de Liost),³⁵¹ molt vinculat als caputxins des de jove.³⁵² Bofill i Mates,³⁵³ quan era vicepresident de la Mancomunitat,³⁵⁴ féu de padrí en la benedicció del nou estandard de la congregació de tercerols de l'Hospital de la Santa Creu³⁵⁵ i, durant l'any franciscà, pronuncià, el 3 de febrer de 1927, una conferència a la Sala Parés de

350. Vegeu *Els motius del llop*. Versió al català del poema «Los motivos del lobo» de Rubén Darío. [A cura de Guillem Mitjans i Llampallas, amb il·lustracions d'A. Batllori Jofré]. Barcelona, Ed. Torrell de Reus, 1953.

351. Morí l'any 1933. Semblaria que durant l'any franciscà de 1926-1927, tot i la seva activa participació en els actes culturals, llavors encara no era terciari, car no s'esmenta mai la seva adscripció al terç orde amb les sigles T.F., tal com es feia amb els professors del terç orde; vegeu, per exemple, *CatFr*. 5 (1927), p. 81: «Magnífica conferència de l'eximi Poeta, Jaume Bofill i Mates (no hi afegeix pas T.F.!), la qual ha estat publicada ara en els nostres *Estudis Franciscans*». Tal com ja hem vist més amunt, pertanyia a la Congregació del terç orde de Sarrià i, alhora, a les Congregacions Marianes dels jesuïtes, vegeu *Primer Congreso Hispano-Americano de las Congregaciones Marianas*, (Barcelona 1905), p. 642.

352. Jaume Bofill i Mates, «Guerau de Liost», mantingué una fonda relació d'amistat i dependència espiritual amb el pare Miquel d'Esplugues i, sobretot, amb el pare Rupert M. de Manresa. Sobre aquesta amistat, vegeu el treball de J. A. PALOMA, «Epistolari del P. Miquel d'Esplugues amb Jaume Bofill i Mates», dins *Miscel·lània Joan Gili*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 407-430 i, també, vegeu, V. SERRA DE MANRESA, «Cartes de Carner i Guerau de Liost a Rupert M. de Manresa», dins *EstFr*. 90 (1989), p. 277-293. A la Biblioteca Hispano-Caputxina, hi ha un exemplar de luxe (il·lustrat per Esteve Monegal) de *La Montanya d'Amethystes*, Barcelona 1908, dedicat al pare Rupert: «Al dilectíssim Pare Rupert M. de Manresa, arc de puríssims col·loquis confidencials, font d'amables admonicions directives, Pare, mestre y amic»; (B.H.C., Sig. 7-4-18).

353. Era profés de la Congregació de Sarrià; APCC, [*Libro*]-*Registro [de la] V.O.T. de Sarrià*, f. 9: «Bofill y Matas, Jaime. Paseo Bonanova, 112 1º».

354. Sobre l'activitat política i literària de Bofill i Mates, vegeu, principalment, el treball d'Albert MANENT, *Jaume Bofill i Mates, Guerau de Liost. L'home, el poeta, el polític*, Barcelona 1979.

355. «Acabat l'ofici el M.R.P. Josep de Besalú, Comissari Provincial de la V.O.T. procedirà a la benedicció del nou estandard, actuant de padrins en aital acte D. Jaume Bofill i Matas, Vis-President de la Mancomunitat de Catalunya, i Dolors Macià de Puig i Cadafalch»; APCC, *V.O.T. de Barcelona [Hospital Santa Creu]*, Llig. A-3-27. Acabats els actes litúrgics, hi hagué una vetllada literariomusical, «amb rondalles catalanes contades per N'Aureli Campmany».

Barcelona, titulada: «L'esperit de Sant Francesc»³⁵⁶ i, semblantment, el dia 3 de maig de 1927 en donà una altra al Palau de la Música Catalana que titulà: «L'afalac franciscà», la qual fou publicada dins del volum miscel·lànic *Franciscalia*³⁵⁷ i, també, en forma d'extret.³⁵⁸

A propòsit de l'escriptor Josep Carner,³⁵⁹ al·ludit més amunt, malgrat la seva fonda vinculació amb els caputxins, no es pot certificar, però, la seva adscripció al terç orde (ho era la seva primera esposa Carmen de Ossa); amb tot, sí que s'ha pogut registrar la participació del jove poeta Josep Carner a la vetllada literariomusical que els terciaris de l'Ajuda programaren, per al dia 30 de setembre de 1906, per tal de celebrar el setè centenari de la vocació del Pobriçó d'Assís, en els locals de l'Associació de Catòlics del carrer de la Canuda, amb una poesia escrita i recitada pel mateix Carner titulada *L'Ordre Tercera*,³⁶⁰ en un moment en què Carner havia començat a deixar els cercles d'influx jesuític³⁶¹ i havia passat a l'àmbit espiritual dels

356. Vegeu M. TORROELLA MIR, *Crònica...* p. 33: «El 3 de febrer [1927], una conferència pública a la Sala Parés, fou donada per Jaume Bofill i Matas, versant sobre *L'esperit de Sant Francesc*». Aquesta conferència fou publicada per l'Editorial Franciscana; vegeu J. BOFILL I MATES, *Notes sobre l'esperit de Sant Francesc*, Barcelona, Ed. Franciscana, 1927. Inicialment, però, s'havia publicat dins *EstFr.* 29 (1927), p. 60-89, i fou molt lloada pel crític literari, i terciari franciscà, Manuel de Montoliu: «L'estudi de Bofill i Mates constitueix, avui per avui, l'aportació més lúcida, profunda i densa amb què la nostra intel·lectualitat catòlica ha contribuït a il·luminar la figura de Sant Francesc [...] L'estudi de Bofill i Mates, per la seva excel·lència qualitativa, és digne de destacar-se positivament entre els millors homenatges que la intel·ligència mundial ve oferint en l'ocasió del present centenari franciscà»; vegeu M. de MONTOLIU, *Breviari crític*, Vol. III, Barcelona 1931, p. 322.

357. Vegeu *Franciscalia* (Barcelona 1928), p. 14-22.

358. Vegeu J. BOFILL I MATES, *L'afalac franciscà* Barcelona, Ed. Franciscana, 1928.

359. Sobre la vida i projecció literària de Josep Carner, vegeu, principalment, el treball d'Albert MANENT, *Josep Carner i el Noucentisme. Vida, obra i llegenda*, Barcelona 1969.

360. Vegeu *Recort dels Reverents PP. Caputxins y les Venerables Ordres Terceres de Barcelona, al seu Seràfich Fundador y Patriarca Sant Francesch, en el setè centenari de la seva vocació. Octubre de 1906*; (APCC, *V.O.T de Barcelona*, Llig. A-3-27). Complementàriament, vegeu, també, *MenSer.* XXIII (1906), p. 324-330: «El Séptimo Centenario de la Vocación de San Francisco de Asís y los Padres Capuchinos de Barcelona».

361. Josep Carner pertanyia a les Congregacions Marianes dels jesuïtes; vegeu *Primer Congreso Hispano-Americano de las Congregaciones Marianas. Crónica. Personal. Documentos. Discursos y Memorias*, Barcelona 1905, p. 644: «José Carner Puigoriol».

caputxins, quan el pare Rupert M. de Manresa encarregà al llavors jove escrivitor Josep Carner la versió al català de *I Fioretti*, que fou publicada a Barcelona l'any 1909, amb un pròleg del pare Rupert.³⁶² Anys després, Josep Carner es vincularia espiritualment amb el pare Miquel d'Esplugues i, algunes vegades, col·laborà en la revista *Criterion*.³⁶³

Una mica més tard –i sembla que a iniciativa del pare Frederic de Berga– l'escriptor Joaquim Cases-Carbó endegà la traducció al català el «Càntic a les criatures» de Sant Francesc.³⁶⁴ Totes aquestes iniciatives del franciscanisme cultural es desenvolupaven en una circumstància històrica en què els caputxins de Catalunya entraven de ple en el moviment de redreç cultural que es vivia a Catalunya,

362. Vegeu *Floretes de Sant Francesc. Versió catalana de Joseph Carner. Pròlech del R.P. Rupert M. de Manresa, menoret caputxí*. Barcelona, Ed. Gili, 1909. Quan l'any 1957 es reedità la versió, no es publicà aquest pròleg i tampoc no s'esmentà que Carner fos tercerol. Per exemple, Octavi Saltor [que signa sempre T.F., i es complau d'assenyalar la pertinença d'intel·lectuals i escriptors al terç orde], ran d'aquesta nova edició de les *Floretes* escriví: «El gran poeta català, que tanta amistat tingué amb alguns caputxins de la província religiosa de N.S. de Montserrat, entre ells, els PP. Rupert M. de Manresa i Miquel d'Esplugues, per exemple, ha sentit sempre una singular preferència pels temes franciscans»; vegeu O. SALTOR, «Les Floretes de Sant Francesc en català», dins *ApFran*. XLIV (1957), p. 203-204.

363. Vegeu, per exemple, J. CARNER, «El Déu llunyà i el Déu pròxim», dins: *Criterion* VII (1931), p. 394-310. Aquesta primera revista de filosofia en llengua catalana la fundà el P. Miquel d'Esplugues l'any 1923, amb una segona època iniciada pel P. Basili de Rubí l'any 1959, vegeu *Criterion. Revista trimestral de Filosofia*. (Barcelona, anys 1925-1936), 12 vol. i, també Vegeu *Criterion* [segona època], (Barcelona 1959-1968), 37 núms.

364. Vegeu J. CASES-CARBÓ, *Lloances a Déu i a totes ses creatures que féu Sant Francés[c] d'Assís, com era malalt a Sant Damià, prop de la ciutat d'Assís en setembre de 1225. Text original italià amb la traducció catalana de Joaquim Cases-Carbó*. Barcelona, Imp. L'Avenç, 1915. L'escriptor i traductor Joaquim Casas, notablement marginat pels literats noucentistes, mantingué una bona amistat i relació amb el caputxí Frederic de Berga, a qui dedicà, el 22 d'agost de 1910, la recopilació d'assaigs nacionalistes titulats *Catalònia*, amb aquests termes: «Al Pare Frederic de Berga, caputxí. Record d'afecte de Joaquim Cases-Carbó»; (exemplar conservat a la B.H.C., Sig. 17-1-17). L'any 1935, Cases-Carbó publicà una edició poliglota del *Càntic de les Criatures*; vegeu *Una poesia universal. El Cant al Sol de Sant Francés[c] d'Assís en cinquanta llengües amb música del Mestre Pahissa precedit d'una introducció de Joaquim Cases-Carbó*, (Barcelona 1935), p. 43: «El Cant al Sol. Lletres de J. Cases-Carbó. Música de Jaume Pahissa». L'any anterior havia publicat el recull titulat: *Poesies Franciscano-Maragallianes*, Barcelona 1934, el qual fou ressenyat per Agustí de Montclar; vegeu *CatFr*. XIII (1935), p. 48.

establint alhora, una intensa relació amb el Foment de Pietat Catalana,³⁶⁵ entitat que es comprometé, l'any 1921, a tirar endavant la Biblioteca Ascètica Franciscana³⁶⁶ al servei, principalment, dels membres del terç orde franciscà.

La congregació (o fraternitat franciscana seglar) del convent de Sarrià (juntament amb la de Pompeia) donà terciaris molt eminents, com el músic i compositor Antoni Gibert,³⁶⁷ l'escultor Lluís de F. Argullol,³⁶⁸ l'orfebre Antoni Urpí, l'escriptor Josep Delclós i Mollera –traductor al català de la *Vida de Sant Francesc* de G. K. Chesterton– el ja esmentat escriptor i poeta Agustí Esclasans i Folch, l'escriptora feminista Dolors Monserdà de Macià, molt vinculada als caputxins –especialment amb Rupert M. de Manresa, Francesc de Barbens i Miquel d'Espugues–, la qual solia participar, com ja esmentàvem, amb conferències, en els actes programats pels terciaris. Per exemple, l'any 1911, en la vetllada literariomusical que els tercerols desenvoluparen en els espais de la sala de la «Joventut Tradicionalista» de Sarrià, Dolors Monserdà donà una conferència titulada: «Apostolat de les terciàries».

365. En els prospectes de propaganda de la nova col·lecció, hom hi llegia: «BIBLIOTECA ASCÈTICA FRANCISCANA. *Foment de Pietat Catalana* ha acollit la idea de la publicació d'aquesta 'Biblioteca' a càrrec dels Caputxins de Catalunya, la qual es proposa publicar els millors textos dels mestres de la mística franciscana migeval, fins ara desconeguts del gran públic pietós. A Catalunya, on la influència tradicional franciscana es veu palesa en la pietat i en els costums, el coneixement de les doctrines de l'escola seràfica serà altament beneficiós»; APCC, *Publicacions*, Llig. A-15-9.

366. El primer volum de la col·lecció fou: *Escrits autèntics del Pare Sant Francesc. Traducció catalana amb notes introductòries del Rd. P. Antoni M. de Barcelona*, Barcelona 1921; el primer exemplar fou dedicat «Al M. Rd. P. Frederic de Berga, Ministre Provincial, afectuosament fr. A. M^a. Sarrià, 10 novembre 1921»; Exemplar conservat a la B.H.C., Sig. 17-1-37.

367. L'any 1910 era mestre de novicis de la fraternitat franciscana seglar de Sarrià; vegeu *FSer.* núm. 30 (1910), p. 205. Morí l'any 1943: «En Sarrià, a la avanzada edad de 92 años ha fallecido santamente el piadoso y siempre ejemplar hermano terciario D. Antonio Gibert y Roig, fundador y director durante muchos años del Orfeón Seráfico de Sarrià»; vegeu *ApFran.* XXX (1943), p. 34.

368. Morí l'any 1946 essent ministre honorari dels tercerols sarrianencs: «Per tenecia a esta O.T. de Sarrià, de la que fué Hermano Ministro, y de la que actualmente era Ministro honorario, el reputado escultor y sincero admirador de la Orden Franciscana, don Luis de F. Argullol Arnaus»; vegeu *ApFran.* XXXIII (1946), p. 12.

Cal esmentar amb recança que, tot i el fort influx de l'espiritualitat franciscana en l'obra arquitectònica d'Antoni Gaudí,³⁶⁹ no consta pas l'adscripció de l'arquitecte al terç orde franciscà,³⁷⁰ ans més aviat, sembla, deuria ser congregant servita,³⁷¹ perquè fou amortallat amb l'hàbit de la Mare de Déu dels Dolors.³⁷² Lamentablement, tampoc hem pogut documentar l'adscripció de l'escriptor i poeta Joan Maragall al terç orde franciscà,³⁷³ el qual va demanar de ser amortallat amb l'hàbit franciscà i malgrat que el pare Miquel d'Esplugues afirmés, en la semblança espiritual del poeta, que «En Maragall era una ànima tota franciscana».³⁷⁴ Enlloc, però, consta l'adscripció de Maragall al

369. Vegeu A. ESCLASANS, «Ritmes franciscans en l'obra de Gaudí»: *Critèrion* núm. 23 (1964), p. 75-80, on no esmenta pas que Gaudí fos terciari franciscà com ho féu, per exemple, en parlar de Verdaguer: «Com tu, Verdaguer, / jo sóc terciari»; vegeu *Deus meus et omnia*, Barcelona 1958, 49.

370. A la processó del Corpus, no hi participava mai entre els tercerols, ni tampoc consta que ho fos en la seva esquela i làpida mortuòria, com era costum. Tampoc se'n fa esment a les notes necrològiques de l'època. Per exemple, a la revista *Verdad y Caridad* dels caputxins navarresos, sempre ben informada i tothora atenta a les vinculacions franciscanes dels personatges més destacats de la vida cultural, social i eclesiàstica, no se'n fa pas ressò: «Muerte de Gaudí. El genial arquitecto, cuanto ferviente católico, Gaudí, ha fallecido víctima de un fatal accidente, del atropello que el venerable anciano sufrió por un tranvía. Sus funerales han constituído una imponente manifestación de duelo de todo Barcelona»; vegeu *VCar.* 3 (1926), p. 921.

371. Tot i no haver-hi religiosos servites, es mantingueren, després de l'exclaustració –i àdhuc fins els nostres dies– algunes congregacions de tercerols servites a Catalunya com, per exemple, a Valls, Vilanova de Cubelles, Badalona, Bellpuig, etc.

372. Tal com pot veure's, clarament, en un apunt del dibuixant J. Matamala, titulat «Gaudí pocos momentos después de su muerte». Vegeu, també, J.M. de DALMASES BOCABELLA, «Nuestro Gaudí ha muerto», dins *El Propagador de la Devoción a San José* LX (extr. juliol 1926), p. 17: «El Hermano Riu, que tan cariñosamente había asistido Gaudí durante las horas terribles de la enfermedad, ayudado por amigos del ilustre difunto, amortajó el cadáver con el hábito de Ntra. Sra. de los Dolores, quedando el cadáver en la misma cama y habitación en que estuvo enfermo Gaudí».

373. Existeix un sacerdot, Joan Maragall, profés del terç orde del Collell; vegeu *CatFr.* XII (1934), p. 119.

374. Vegeu MIQUEL D'ESPLUGUES, *Semblances. En Maragall. El Cardenal Vives. El bisbe Torres*, Barcelona 1916, 59-62: «En Maragall, era un ànima tota franciscana [...] escollí per a mortalla del seu cos l'hàbit de Sant Francesc [...] Vull, digué, que m'enterreu amb l'hàbit sagrat de Sant Francesc; afegint-hi al cap d'un moment de pregona reflexió: ... i descalç».

terç orde,³⁷⁵ tot i el seu pregon franciscanisme i estreta vinculació als caputxins.³⁷⁶

En un context de notable puixança del terç orde a Catalunya i Balears es maldà per tal de formar com calia els membres del terç orde, i així formaren biblioteques als locals de cada congregació del terç orde, amb obres de temàtica espiritual i franciscana, especialment a les congregacions de Palma de Mallorca,³⁷⁷ Arenys de Mar³⁷⁸ i Barcelona (Pompeia),³⁷⁹ i àdhuc, també, amb experiències noves de biblioteques ambulants, inicialment «circulars», i després seguint el model d'algunes iniciatives que promogueren els caputxins d'Andalusia al servei del terç orde, primer a Sevilla,³⁸⁰ l'any 1926.

375. Els tercerols de Pompeia escriviren l'any 1960: «En el centenari del naixement de Maragall [...] Hi ha, en ell, una simpatia natural envers la nostra espiritualitat», però no assenyalen pas que fos membre profés del terç orde franciscà, vegeu *VOTPomp.* núm. 125 (octubre 1960), p. 3. Semblantment, la revista *Critèrion* en el fascicle extraordinari que li dedicà l'any 1960, tampoc esmenta que Maragall fos terciari.

376. «En aquesta seva hora darrera, Maragall reclamà, com a figures sacerdotats del país, el P. Miquel d'Espugues, el P. Rupert M. de Manresa, el P. Evangelista de Montagut, amb l'hàbit del qual fou amortallat el poeta», vegeu O. SALTOR, «Franciscanisme de Maragall»: *Critèrion* núm. 4 (1960), p. 6. També es feren presents en les darreres hores de Maragall el bisbe Laguarda i el reverend doctor Josep Dachs, parent d'Enric Prat de la Riba; vegeu *ApFran.* XLIII (1956), p. 6-7.

377. «Nostres germans terciaris de Palma han tingut l'acert d'organitzar una Biblioteca de la Ordre Tercera»; vegeu *FSer.* núm. 12 (1908), p. 47.

378. «Biblioteca Popular Terciària. Se ha fundat per a estendre les bones lectures»; vegeu *FSer.* núm. 54 (1912), p. 419.

379. «La nostra biblioteca comprèn biografies de Sant Francesc, de Sant Antoni de Pàdua, de Santa Elisabet, Santa Margarida de Cortona, Santa Rosa de Viterbo, entre altres obres sobre el terç orde, sobre franciscanisme, formació espiritual»; vegeu *VOTPomp.* núm. 66 (1955), p. 2-3. Procedent d'aquesta biblioteca del terç orde pompeïa, a la B.H.C. es conserva la biografia santfranciscana, en dos volums, de l'escriptora, i tercerola, Emília PARDO BAZÁN, *San Francisco de Asís (siglo XIII)*, Madrid 1882, on dedicà un extens capítol al terç orde; (vegeu vol. II, p. 1-31). Emília Pardo Bazán enlestí una versió al castellà del *Càntic de les criatures* que l'any 1935 publicà Joaquim Cases-Carbó; vegeu *El Cant al Sol de Sant Francès[c] d'Assís en cinquanta llengües*, Barcelona 1935, p. 47-48.

380. «El terciario D. Joaquín Ruiz Campos, bibliotecario, pronunció un discurso haciendo historia de la biblioteca creada en ocasión del VII Centenario del Tránsito [de San Francisco]. El Director de la V.O.T., R.P. Sebastián de Ubrique, pronunció a continuación una breve plática, explicando el objeto y funcionamiento de la biblioteca, que no es otro sino que los terciarios se formen en el espíritu de San Francisco»; vegeu *ApFran.* XXI (1929), p. 254.

Els tercerols de Catalunya solien llegir escriptors contemporanis del nostre país com Balmes i Verdaguer, pensadors socials com Keppler, Dolors Monserdà i també autors reaccionaris com Josep de Maistre i altres autors apologistes com Chateaubriand, monsenyor Louis Gaston de Ségur, o autors realistes d'intenció moralitzadora com el pare Luis Coloma,³⁸¹ etc. En l'assemblea de les congregacions franciscanes del bisbat de Girona, celebrada a l'Olot el 19 d'agost de 1923, s'acordà d'organitzar cercles d'estudi per a la formació dels terciaris,³⁸² i d'estructurar «biblioteques circulars d'obres de pietat i de cultura franciscana en les Congregacions del Terç Orde».³⁸³ A Pompeia, s'hi vertebraren uns modèlics «Cercles d'Estudis» on participà, molt activament, Josep M. Capdevila,³⁸⁴ impulsor del diari catòlic *El Matí*,³⁸⁵ escriptor eminent que havia nascut a Olot i, des de molt jove, vinculat als frares caputxins i profès del terç orde pompejà. Acabada la guerra civil, els cercles d'estudi foren, en la represa de la vida congregacional del terç orde, una de les primeres

381. «Biblioteca Popular Terciària [d'Arenys de Mar]. Ja tenim, gràcies a diferents llibreters y bones persones, diferents obres de Balmes, Chateaubriand, Van-Tricht, P. Esplugas, Gartry, C[ard]. Wiseman, Pierre l'Ermite, Dolors Monserdà, Keppler, P. Coloma, Joseph de Maistre. Fa poch dies hem rebut, per a la nostra naixent Biblioteca, les obres de J. Verdaguer»; vegeu *FSer.* núm. 54 (1912), p. 419.

382. Abans d'estructurar aquests cercles d'estudis, els tercerols solien formar-se espiritualment –sobretot– a través de l'obra de FIDEL DE ALCIRA, *Conferencias sobre la V.O.T. de San Francisco de Asís*, València 1909; obra sovintment recomanada des de les publicacions periòdiques adreçades als membres del terç orde: «Recomendamos eficazmente a todos los terciarios en general, pero a los Directores de hermandades terciarias en particular»; vegeu *ApFran.* núm. 11 (1909), p. 13-14.

383. Vegeu *CatFr.* 1 (1923), p. 216.

384. «Des del mes de novembre de l'any passat, han anat succeint-se, cada quinze dies, les reunions de terciaris de Pompeia per al Cercle d'Estudis, en els quals han dissertat els següents terciaris: Josep M. Capdevila de Balanzó, Joan Junceda»; vegeu *CatFr.* XI (1933), p. 166.

385. En el full de presentació d'*El Matí*, Josep M. Capdevila, l'octubre de 1928 escrivia: «No pensem pas preparar *el diari catòlic*, sinó *un diari catòlic* que vol conuiu germanívolament amb els altres, tant els del catolicisme declarat com els de catolicisme biològic». Entre els promotors del diari hi havia força terciaris vinculats als caputxins com Joaquim Ruyra (que encapçalava la llista d'adhesions del full de propaganda), Ramon Tor, Josep M. Folch i Torres, Joaquim Civera Sormaní, Joaquim Mir, etc. Aquest diari catòlic independent es començà a publicar el 24 de maig de 1929 i, durant la revolta del juliol de 1936, els tallers foren confiscats per tal d'editar-hi el periòdic socialista titulat *Treball*.

activitats que promogueren els tercerols, principalment a Barcelona (Pompeia) i a Tarragona.³⁸⁶

Cal esmentar també els artistes olotins. En l'escaiença de l'Any Franciscà (1927), cadascú féu el regal d'una obra artística de temàtica franciscana per tal d'ajudar a l'embelliment i decoració del convent de caputxins,³⁸⁷ i és que el destacat pintor de l'escola olotina, Josep Olivet Legares, era profés del terç orde franciscà olotí,³⁸⁸ i el pintor Joaquim Mir –que fou amortallat amb l'hàbit caputxí– mantingueren una estreta vinculació amb els caputxins d'Olot, especialment amb Josep M. de Vera.³⁸⁹ Cal fer esment, ací, del tercerol arenyenc Marcel·lí Vila –expert en art lítúrgic– autor de les expressives estacions del Via Crucis de l'església conventual dels caputxins d'Arenys de Mar, elaborades en els primers anys de la postguerra, d'un estil auster, però agosarat i modern. I, d'altra banda, no podem pas silenciar l'aportació iconogràfica de la pintora Montserrat Casanova, terciària, experta en el gravat i pintura mural que, acabada la guerra civil, decorà l'altar major del santuari de l'Ajuda.³⁹⁰

Un moment de gran maduresa per al franciscanisme cultural fou, com hem vist, la celebració del VII centenari del traspàs de Sant Francesc, anys 1926-1927, tal com ho posà ja en relleu el pare Basili

386. «Durante este mes de septiembre se reanudarán en Tarragona los Círculos de Estudios especializados para terciarios»; vegeu *ApFran*. XXIX (1942), p. 150.

387. «Amb motiu de l'Any Centenari de la mort del Pare Sant Francesc, artista sublim qui sapigué sentir i viure la bellesa divina de la creació, el sant qui també trepitjà la nostra terra, els artistes olotins, Josep Gelabert, pvre.; Celestí Devesa; Melcior Domenge; Iu Pascual; Martí Casadevall; Francesc Vayreda; Josep Olivet; Ignasi Mallol; Josep M. Mir Mas-de-Xexàs i Bartomeu Mas, en acte d'homenatge perpetua, han fet cada u als seus frares els caputxins d'Olot, un fruit de la seva inspiració. Agraït el convent a una tal gentilesa oferí als dits artistes d'ésser pendentistes en la processó que surt de la seva església el dimarts de l'octava de Corpus»; vegeu *CatFr*. 5 (1927), p. 187.

388. Vegeu NOLASC DEL MOLAR, «El pintor Josep Olivet Legares», dins: *ApFran*. XLVI (1959), p. 156-158: «Ell, terciari del Pare Sant Francesc i amic especial de l'Ordre Caputxina».

389. Vegeu *Josep M. de Vera (Alfons Ramon i Uribe)*, Barcelona 1992, p. 68-69: «El Mir que jo vaig conèixer»; *ibidem*, p. 97.

390. «El día 26 de junio pasado fueron bendecidos solemnemente por el Exmo. y Rmo. P. Fr. Matías Solá Farell, Obispo titular de Colofón, las hermosas pinturas que adornan el Altar Mayor de la Capilla [de N.S. de la Ayuda]. Se deben a la mano artística de Montserrat Casanova, terciaria capuchina»; vegeu *ApFran*. XXXVI (1949), p. 446.

de Rubí en un extens article publicat l'any 1985, poc abans del seu traspàs.³⁹¹ Durant aquest any franciscà foren vocals de la comissió d'actes culturals escriptors professos del terç orde (Joaquim Ruyra, Pere M. Bordoy Torrents,³⁹² Jaume Bofill i Mates, Pere Benavent, Octavi Saltor), juntament amb escriptors vinculats als caputxins que, encertadament, podem qualificar «d'amics de sant Francesc», com els ja esmentats Josep Carner, Fidel de S. Riu, Ramon Rucabado i Marià Manent,³⁹³ entre d'altres. Les principals publicacions, fruit d'aquest centenari franciscà, foren la vida de Sant Francesc que, documentadament i en perspectiva catalana, publicà el pare Antoni M. de Barcelona,³⁹⁴ com també l'acurada miscel·lània titulada *Franciscalia*,³⁹⁵ en la qual participaren els més destacats investigadors i escriptors de Catalunya, com: Pere Bohigas, Tomàs Carreras i Artau, Josep M. Capdevila, Agustí Duran i Sampere, Manuel de Montoliu, Josep Puig i Cadafalch, Ferran de Sagarra, Jordi Rubió i Balaguer, Ferran Valls i Taberner, Valeri Serra i Boldú, entre molts altres.

En els anys de repressió cultural que promogué la dictadura franquista, les diverses congregacions de tercerols afavoriren la represa de l'ús del català en actes culturals interns i, també, en representacions teatrals moralitzants i catequitzadores. Per exemple, l'any 1945 el pare Venanci d'Arenys de Mar estrenà, als locals de «Joventut Seràfica» d'Arenys de Mar, l'obra titulada *Passió i Mort*

391. Vegeu BASILI DE RUBÍ, «Expansió cultural del franciscanisme a la dècada 1926-1936», dins *EstFr.* 86 (1985), p. 603-660.

392. Morí l'any 1951. Fou prevere i secretari de la secció de ciències de l'Institut d'Estudis Catalans. Era profés del terç orde dels caputxins, i no pas «membre del terç orde dominicà, i finalment terciari del Carme», com es llegeix al *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Vol. I, Barcelona 1998, p. 337. Tingué una activa participació en l'assemblea terciària d'Olot (19 setembre 1923): «Se da la lectura del discurso del terciario D. Pedro M. Bordoy, cual tema es 'veritable concepto del espíritu franciscano', etc.»; vegeu *ApFran.* XV (1923), p. 142. Ran de la seva mort, l'entitat *Franciscàlia* li dedicà una sessió d'homenatge: «Franciscalia tributará un sentido homenaje a uno de sus primeros socios, don Pedro Mártir Bordoy Torrents, presbítero, recientemente fallecido»; vegeu *ApFran.* XXXIX (1952), p. 81.

393. Vegeu *CatFr.* 4 (1926), p. 35: «L'any franciscà a Catalunya».

394. Vegeu ANTONI M. DE BARCELONA, *Vida de Sant Francesc d'Assís*. Barcelona, Ed. Franciscana, 1927.

395. Vegeu *Franciscalia. En la convergència centenària del trànsit del 'Poverello' (1226), de la seva canonització (1228), i de l'autocronia de l'orde caputxí (1528)*. Barcelona, Ed. Franciscana, 1928.

de N.S. Jesucrist, en llengua catalana.³⁹⁶ Aquest ús cultural del català fou promogut, molt especialment, des de l'entitat *Franciscàlia*, la qual inicià la seva singladura l'any 1949, amb gran diversitat d'activitats³⁹⁷ promogudes i coordinades pels terciaris vinculats als caputxins, tal com ho recordà Josep M. Piñol.³⁹⁸ En aquests anys difícils, pel que fa a les aportacions del franciscanisme cultural fou força significativa la publicació, el 1947, del recull titulat *Antologia Lírica Franciscana*, que publicà Torrell de Reus,³⁹⁹ amb poetes catalans i mallorquins,⁴⁰⁰ professors del terç orde, tant dels vinculats als framenors caputxins⁴⁰¹ com als framenors de la unió lleonina, i d'altres poetes «amics de sant Francesc».⁴⁰² En aquest període, òbviament, hi hagué notables escriptors d'expressió castellana vinculats al terç orde dels caputxins, com Eugenio Ruiz de Olano⁴⁰³

396. L'obra s'estructurava en divuit quadres, i es presentava al públic com a «inédita del P. Venancio de Arenys de Mar, dirigida en su aspecto artístico por don Carlos Xena, y en su aspecto musical por Javier Maimí»; vegeu *ApFran*. XXXII (1945), p. 129.

397. «Franciscalia. Inauguró sus círculos de estudios en la Casa del Terciario (Cambios Nuevos, 1 1º 2º) el día 24 de marzo [...] El día 27 de abril, fiesta de la Virgen de Montserrat, el Exmo. y Rmo. P. Matías Solá Farell bendijo la restauración de los locales y una imagen de San Francisco que los preside, obsequio del escultor José M. Camps Arnau»; vegeu *ApFran*. XXXVI (1949), p. 389.

398. Vegeu J.M. PIÑOL, «Franciscàlia. Original experiencia de compromiso franciscano-laical», dins *EstFr*. 87 (1986), p. 379-484.

399. Vegeu *Antologia Lírica Franciscana*. Barcelona, Ed. Torrell de Reus, 1947; [amb xilografies de Josep M. Nuet Martí –molt vinculat als caputxins de Sarrià– acolorides per M. Benavent]. L'antologia comença amb «una tria de l'obra de Verdaguer, que fou el màxim poeta franciscà» (*ibídem*, p. 9). En la revista dels tercerols vinculats als frares caputxins s'escribí, a propòsit d'aquesta antologia lírica, que: «Constituye un acontecimiento en la historia del franciscanismo la publicación de una Antología Franciscana que contiene más de 125 poesías de otros tantos poetas catalanes»; vegeu *ApFran*. XXXIV (1947), p. 239.

400. Com Maria Antònia Salvà, Miquel Costa i Llobera, Josep M. Tous i Maroto, etc.

401. Per exemple, Joan Llongueres, Agustí Esclasans, Pere Benavent, Tomàs Garcés, Octavi Saltor, Joaquim Civera Sormaní, Mn. Antoni Navarro, Manuel Rocamora i, també, Artur Masriera i Francesc d'Assís Ubach i Vinyeta, etc.

402. Com Miquel Saperas, Guillem Mitjans i Llampallas, Josep Gimeno-Navarro, Josep M. López-Picó, Sebastià Sánchez Juan, Osvald Cardona, etc.

403. Per exemple, amb una bella il·lustració del tercerol pompejà Antoni Utrillo, l'any 1944, Ruiz de Olano publicava a la revista-portaveu del terç orde, la poesia titulada «Eucaristia», dins de la sèrie mensual «Lira franciscana»; vegeu *ApFran*. XXXI (1944), p. 90.

i Lorenzo Conde;⁴⁰⁴ el primer autor de poesies i prosa de temàtica franciscana, i el segon autor d'una vida de sant Francesc.⁴⁰⁵

4. MOTS CONCLUSIUS

Amb aquestes notícies aplegades en aquesta darrera part de l'article –dedicat a examinar el progressiu inseriment dels terciaris franciscans a la cultura catalana– hem pogut presentar, amb reforç documental, una aproximació al franciscanisme cultural i, alhora, hem possibilitat l'apropament al vessant franciscà de l'ànima del nostre poble, així com, en la primera part de l'article, hem pogut situar aspectes de la reeixida acció caritativa, social i catequètica promoguda pels membres del terç orde franciscà a Catalunya i Mallorca.

404. «El 21 del pasado mes de enero durmióse plácidamente en el Señor el fervoroso y culto terciario Lorenzo Conde, a los 48 años de edad. Educado en su juventud en un ambiente franciscano, la figura y los ideales del P. San Francisco penetraron tan hondamente en su espíritu que formaron en él una segunda naturaleza»; vegeu *ApFran*. XXXVII (1950), p. 60

405. Vegeu *Vidas Santificadas. San Francisco de Asís. Por Lorenzo Conde, Terciario Franciscano*, Barcelona 1941. Hi ha una dedicatòria impresa a la portada de cada volum que diu: «A la memoria de Fr. Félix de Tarragona, O.M. Cap.»